

Inhoud

	blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
Inleiding	9
Doelstelling	9
Grondhoudingen	10
Probleembesef, verantwoordelijkheid en houding	11
Gedrag	11
Het natuurbeleid	12
Segmenten onder de bevolking	12
1 Inleiding	15
1.1 Doelstelling en opzet	15
1.2 Opzet en respons van de enquête	16
1.3 Representativiteit	17
Leeswijzer	18
2 Het begrip draagvlak	19
2.1 Draagvlak voor natuur	19
2.2 Draagvlak en publieke opinie	22
2.3 Operationalisering begrip draagvlak	23
3 Grondhoudingen	25
3.1 Achtergrond	25
3.2 De relatie mens-natuur	27
3.3 Functies van de natuur	30
3.4 Het beeld van de natuur	35
3.5 Waardering van verschillende soorten natuur	40
3.6 Segmenten van de Nederlandse bevolking	42
4 Mening over de natuur, actoren en veranderingen	49
4.1 Mening over de natuur	49
4.2 Natuurkennis	52
4.3 Verantwoordelijkheid en deskundigheid	54
4.4 Waargenomen veranderingen van de natuur	56
5 Verantwoordelijkheid en gedrag	59
5.1 Gedrag	59
5.2 Offerbereidheid	61
5.3 Actiebereidheid	64
6 Natuurbeleid	67
6.1 Beleidsdoelen	67
6.2 Beleidsmaatregelen	68
6.3 Prioriteiten	70
6.4 Segmentatie van de Nederlandse bevolking	74

7 Conclusies	79
7.1 Inleiding	79
7.2 Het draagvlak	80
7.3 Grondhoudingen	80
7.4 Probleemdefinitie	82
7.5 Verantwoordelijkheid	82
7.6 Participatie	83
7.7 Natuurbeleid	83
7.8 Segmentatie van de bevolking	83
Literatuur	85
<i>Aanhangsels</i>	
1 Vijf niveaus van verstedelijking	87
2 Behoeftte aan meer natuur in de woonomgeving	89
3 Vragenlijst	91

Woord vooraf

Het begrip draagvlak heeft een prominente plaats gekregen in de discussies over het huidige natuurbeleid. Steeds meer belang wordt gehecht aan deelname van andere actoren dan de overheid, zoals boeren en bewoners. De top-down-benadering alléén werkt niet meer, maar ook de bottom-up-benadering geeft problemen. Er bestaat spraakverwarring tussen de verschillende groepen. En alhoewel iedereen de mond vol heeft van win-win-situaties, zijn vaak belangen tegenstellingen nog overheersend.

Toch is de algehele teneur duidelijk: het natuurbeleid vermaatschappelijkt. Dit betekent dat de uitvoering van het beleid meer aan moet sluiten bij de eisen die de maatschappij hieraan stelt. Inzicht in de meningen van de Nederlandse bevolking over de natuur, de positie van de natuur in de samenleving en het gevoerde natuurbeleid zijn daarbij van wezenlijk belang.

DLO-Staring Centrum, onderdeel van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (SC-DLO) heeft in opdracht van het IKC-Natuurbeheer een onderzoek uitgevoerd naar opvattingen van het Nederlandse publiek over de natuur en het natuurbeleid. Het onderzoek is breed ingevuld. Aandacht is besteed aan de grondhoudingen van de Nederlandse bevolking ten opzichte van de natuur, aan verantwoordelijke actoren, aan de steun voor beleidsdoelen en beleidsmaatregelen, aan de offerbereidheid en actiebereidheid van de bevolking en tenslotte het eigen gedrag. Het onderzoek heeft een kwantitatieve opzet, waarbij op basis van een enquête onder 2000 Nederlanders de verschillende meningen zijn gesignaleerd en geanalyseerd. Ook worden op basis van deze gegevens verschillende segmenten onderscheiden in de Nederlandse bevolking.

Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van de Natuurverkenningen 1997 (NVK '97). Een samenvatting van de resultaten maakt onderdeel uit van het NVK '97.

Een van de thema's van de natuurverkenningen is 'draagvlak'. Om dit thema in te vullen zijn twee onderzoeken uitgevoerd: een onderzoek naar institutioneel draagvlak (uitgevoerd door IBN-DLO¹) en een onderzoek naar publiek draagvlak (het onderhavige onderzoek). Voor beide onderzoeken is een projectgroep opgezet, waarin de volgende personen zitting hadden: Jan Bervaes (projectleider; IBN-DLO), Paul Hinssen (IBN-DLO), Dirk Huitzing (LNV-N), Chris Maas Geesteranus (IKC-N), Hans de Molenaar (IBN-DLO) en Roland Peltzer (IBN-DLO).

Deze studie vormt een eerste verkenning van het publieke draagvlak voor natuur en natuurbeleid. Mede door een strakke tijdsplanning is met name kwalitatieve verdieping op sommige punten achterwege gebleven. Dit onderzoek dient daarom niet gezien te worden als eindpunt, maar eerder als basis voor toekomstige verdieping.

¹ Dit onderzoek is gepubliceerd in: P. Filius: Institutioneel draagvlak voor natuur. IBN-DLO 1997.

Vooral de relatie tussen algemene waarden en natuurgerelateerde waarden en keuzeprocessen rondom de natuur dienen in vervolgonderzoek uitgebreid aan bod te komen.

Arjen Buijs
Kees Volker

Samenvatting

Inleiding

Door middel van een uitgebreide enquête onder de Nederlandse bevolking is het draagvlak voor de natuur en het natuurbeleid onderzocht. Het draagvlak voor de natuur in Nederland kan op verschillende manieren gemeten worden. Op het niveau van waarden en doelstellingen is het draagvlak groot. Iedereen vindt het beschermen van de natuur belangrijk. Eveneens is een grote meerderheid voorstander van natuurontwikkeling. Natuur is dus een belangrijke waarde geworden in onze maatschappij. De relatie met andere belangrijke waarden, die conflicterend kunnen zijn met de waarde die aan de natuur wordt gehecht, is niet uitgebreid onderzocht. Over het *relatieve* belang van de waarde van de natuur zijn dan ook geen harde uitspraken mogelijk. Ondanks de brede steun voor natuurbehoud en natuurontwikkeling wekt men echter niet de indruk dat de natuur als een acuut probleem wordt gezien. Zowel over de hoeveelheid natuur als over de veranderende kwaliteit van de natuur is de meerderheid niet ontevreden.

Het werkelijke draagvlak voor de natuur blijkt op het moment dat hiervoor keuzes gemaakt moeten worden of dat offers gebracht moeten worden. Ook dan blijft het draagvlak onder de Nederlandse bevolking vrij groot. Een grote meerderheid is bereid om in het belang van de natuur beperkingen te stellen aan de recreatie, door bijvoorbeeld het afsluiten van natuurgebieden. De bereidheid om te betalen voor natuurbehoud is redelijk groot. Ongeveer de helft zegt hiertoe bereid te zijn. De betaling zou hierbij zo direct mogelijk moeten zijn, door bijvoorbeeld hogere prijzen te vragen voor natuurvriendelijke producten. Overigens is de bereidheid om te betalen voor *natuurvriendelijke* producten aanzienlijk lager dan voor *milieuvriendelijke* producten. De offerbereidheid voor de natuur is dus kleiner dan voor het milieu.

Het draagvlak voor de natuur leidt slechts bij een minderheid tot actieve participatie. Ongeveer 8% is actief in enigerlei vorm van vrijwilligerswerk voor de natuur. De steun voor het natuurbeleid is groot.

Doelstelling

De doelstelling van het onderzoek is om een representatief beeld te krijgen van de mening van de Nederlandse bevolking over de natuur en het natuurbeleid. Dit is gedaan door middel van een telefonische en schriftelijke enquête onder 2000 Nederlanders ouder dan 18 jaar. In de enquêtes zijn zes verschillende aspecten van draagvlak onderscheiden:

- grondhoudingen,
- probleembesef,
- verantwoordelijkheid,
- houding tegenover de natuur,

- houding tegenover het beleid,
- gedrag.

Grondhoudingen

De grondhouding tegenover de natuur is de visie op fundamenteel niveau van mensen op de natuur en op de verhouding tussen de mens en de natuur. Het geeft aan *waarom* natuur waardevol is en wat onder natuur verstaan wordt. Allereerst is gevraagd naar de relatie tussen de mens en de natuur. In tegenstelling tot de verwachting is de grondhouding van de Nederlandse bevolking niet sterk anthropocentrisch. Men erkent vrij algemeen de waarde en kwetsbaarheid van de natuur. De mens als heerser over de natuur wijst een ruime meerderheid af.

De relatie tussen mensen en de natuur is in dit onderzoek ook uitgewerkt voor de functies die de natuur heeft voor de mens. De natuur blijkt vooral een immateriële functie te vervullen. Het belang van de natuur voor de gezondheid en het instandhouden ervan voor de volgende generatie vindt men het belangrijkste. De intrinsieke waarde van de natuur wordt door een grote meerderheid erkend. Daarnaast heeft de natuur ook een belangrijke esthetisch-recreatieve waarde, vooral in verband met recreatie. Toch scoort deze waarde aanzienlijk lager dan de eerdergenoemde immateriële functies. Het economische belang van de natuur wordt nauwelijks belangrijk gevonden.

Onderdeel van de grondhoudingen zijn ook natuurbeelden van de Nederlandse bevolking: wat is natuur en wat is geen natuur? Uit de enquête blijkt direct dat de bevolking vooral een *breed* natuurbeeld heeft. Niet alleen ongerepte natuurgebieden worden als natuur gezien, maar ook vele andere vormen van flora en fauna. Konijnen, wilde zwijnen en weidevogels worden even vaak natuur gevonden als moerassen en wilde planten. Ook de elementen (zon, zee en wind) vindt bijna iedereen natuur. Slechts zelden wordt de natuur als last of bedreiging gezien.

Op basis van antwoorden van de respondenten op 35 vormen van natuur zijn op statistische gronden vijf verschillende natuurbeelden gevormd. Het gaat om de volgende beelden:

- *De elementen*: zon, zee en wind.
- *Spontane natuur*: wilde planten, insecten, mossen, klein wild, weidevogels, schimmels, stadsvogels, akkeronkruiden.
- *Productienatuur*: weilanden, akkers, het landschap.
- *Aangelegde natuur*: stadsparken, particuliere tuinen, volkstuinten, bosjes en houtwallen, wegbeplanting.
- *Gedomesticeerde natuur*: kamerplanten, koeien en varkens, honden en katten.

Vrijwel iedereen vindt de elementen en de spontane natuur *echte* natuur. Over de productienatuur en ~~productie~~ de aangelegde natuur zijn de meningen verdeeld, terwijl de gedomesticeerde natuur nog slechts door een minderheid 'echte' natuur wordt genoemd. Als mensen meer in aanraking met de natuur komen, blijkt hun natuurbeeld breder te zijn.

Naast de vraag 'wat is natuur' is ook de waardering voor verschillende soorten natuur gemeten. Natuurreservaten en bossen worden de belangrijkste natuur gevonden. Natuur in recreatiegebieden en stedelijke natuur vindt men minder belangrijk. De waardering voor agrarische natuur is het laagst.

Probleembesef, verantwoordelijkheid en houding

Er is grote steun voor de aanleg van nieuwe natuur. Vooral stedelingen zijn hier voorstanders van. Er lijkt echter geen sprake te zijn van een urgent probleem: de huidige hoeveelheid natuur wordt niet als problematisch gezien. De meeste Nederlanders vinden dat er voldoende natuur in Nederland is, zowel in de eigen woonomgeving (77%) als in het gehele land (56%). Alhoewel bewoners van de westelijke provincies en van stedelijke gebieden vaker zeggen dat er te weinig natuur in hun omgeving is, is ook daar een meerderheid tevreden over de hoeveelheid natuur. Vooral jongeren, hoger opgeleiden en mannen hebben behoefte aan meer natuur in de eigen woonomgeving.

De natuur wordt gezien als een collectief goed. De overheid wordt als hoofdverantwoordelijke gezien, maar veel Nederlanders leggen de verantwoordelijkheid breed neer: ook burgers, boeren en het bedrijfsleven vindt men in belangrijke mate verantwoordelijk. Naast de verantwoordelijkheid is ook gevraagd naar de vermeende deskundigheid van verschillende actoren om natuur te beheren. De terreinbeherende organisaties scoren zeer hoog. Zij worden door de Nederlandse bevolking als verreweg het meest deskundig gezien. Georganiseerde vrijwilligers, boeren en jagers scoren aanzienlijk lager. Slechts een minderheid noemt hen voldoende deskundig om de natuur te beheren.

Over de veranderingen in de kwaliteit van de natuur zijn de Nederlanders opvallend positief. De mensen die de afgelopen jaren veranderingen hebben geconstateerd in de natuur (iets minder dan de helft van de respondenten) zien meer verbeteringen dan verslechtingen. Vooral het aantal vogels en de variatie in de natuur is volgens hen toegenomen. Wel constateert men dat het steeds drukker wordt in de natuur. In de oostelijke en vooral de noordelijke provincies is men positiever over de veranderingen dan in de rest van het land.

Gedrag

Het grootste deel van de Nederlandse bevolking gebruikt de natuur alleen voor recreatie. Hun contact met de natuur is daardoor minder frequent en zij leveren geen actieve bijdrage aan het behoud van de natuur. In Nederland zet ongeveer 8% van de bevolking zich actief in voor het beheer van de natuur. Vooral het vrijwillig landschapsbeheer is populair. Dit kan zowel in georganiseerde vorm (via bijvoorbeeld knotwerkgroepen) als op individuele basis (boeren die zelf landschapselementen onderhouden). Mensen die vrijwilligerswerk doen voor de natuur hebben vaak een hogere opleiding, progressieve politieke voorkeur en zijn woonachtig op het platte-

land. Jongeren zijn opvallend ondervertegenwoordigd. Mensen met kinderen doen evenveel vrijwilligerswerk als mensen zonder kinderen.

Het natuurbeleid

Het draagvlak voor de gestelde doelen in het natuurbeleid is groot. Zowel het beschermen van zeldzame soorten als het streven naar een ongestoorde ontwikkeling en een maximale verscheidenheid geniet steun. Het beschermen van zeldzame soorten en gebieden wordt het belangrijkste gevonden. Naast steun voor de beleidsdoelen is ook gevraagd naar steun voor concrete maatregelen. Zo is gevraagd om prioriteiten te geven aan vijf verschillende beleidsmaatregelen. De aankoop van landbouwgrond voor natuurontwikkeling geniet duidelijk de meeste prioriteit bij de bevolking. De meerderheid van de Nederlandse bevolking (64%) is hier voorstander van. Een minderheid is daar duidelijk op tegen (15%). Voor 17% is het afhankelijk van de omstandigheden. Onteigening van grond, indien de landbouwer niet wil verkopen, kent weinig medestanders. De prioriteit van het aanleggen van recreatiegebieden met veel natuur, het agrarisch natuurbeheer en het beter (netter) onderhouden van natuurgebieden ligt rond het gemiddelde, terwijl voor subsidie aan individuele burgers de minste steun bestaat.

Bij recreatiegebieden hebben veel Nederlanders oog voor het natuurbelang. Een opvallend grote meerderheid (81%) is het eens met het gedeeltelijk afsluiten van bossen en natuurgebieden voor bezoekers. Natuur hoeft voor de Nederlanders dus niet in alle gevallen recreatieve mogelijkheden te bieden om waardevol te zijn.

Segmenten onder de bevolking

Op basis van statistische analyses zijn vier verschillende groepen respondenten onderscheiden. Deze groepen staan voor vier segmenten van de Nederlandse bevolking:

1 Weinig betrokkenen (22%):

Meningen:

- Natuurontwikkeling minder belangrijk.
- Bereidheid om te betalen voor natuur laag.
- 4% doet vrijwilligerswerk.

Sociale kenmerken:

- Lage opleiding en laag inkomen.
- Weinig kennis over de natuur.
- Veel vrouwen (62%).

2 Utilitair betrokkenen (13%):

Meningen:

- Weerstand tegen natuurontwikkeling.
- Men vindt dat soms te veel aandacht bestaat voor natuurbescherming.
- Men is tegen de aankoop van landbouwgronden voor natuur.

- 12% doet vrijwilligerswerk voor de natuur (soms op eigen grond).
- De mens mag de natuur gebruiken en de natuur is robuust.
- Het materiële nut van de natuur is belangrijk.

Sociale kenmerken:

- Vaak woonachtig in het landelijk gebied en soms werkzaam in de agrarische sector.
- Een ruime meerderheid stemt CDA of VVD.
- De kennis van de natuur is hoog.

3 *Passief betrokkenen (42%):*

Meningen:

- De grootste groep en mede daardoor weinig afwijkend van het gemiddelde.
- In het beleid wil men vooral aandacht voor natuurontwikkeling en de aanleg van recreatiegebieden met natuur.
- 5% doet vrijwilligerswerk.

Sociale kenmerken:

- Weinig afwijking van het gemiddelde.
- Stedelingen zijn enigszins oververtegenwoordigd.

4 *Actief betrokkenen (24%):*

Meningen:

- Natuurbehoud en natuurontwikkeling zijn zeer belangrijk.
- Grote voorstanders van de aankoop van landbouwgrond voor natuurontwikkeling.
- Grote bereidheid om te betalen voor de natuur.
- 14% doet vrijwilligerswerk.
- De immateriële functie van natuur is belangrijk.

Sociale kenmerken:

- Een hoge opleiding en een hoog inkomen.
- Progressieve politieke voorkeur.
- Veel mensen uit het westen van het land.
- Ruim 60% zijn mannen.
- Vaak lid van natuurorganisaties.

1 Inleiding

Het natuurbeleid van de Nederlandse overheid is de afgelopen jaren sterk in beweging. Onder andere via de nota 'Dynamiek en vernieuwing' probeert het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) een ontwikkeling in gang te zetten om het natuurbeleid meer op afstand te sturen, minder directe regulering toe te passen en burgers en particuliere actoren meer te betrekken bij en meer verantwoordelijkheid te geven voor het natuurbeleid. Het agrarisch natuurbeheer is hiervan het meest sprekende voorbeeld.

Een andere ontwikkeling van de laatste jaren is de ontwikkeling van grote eenheden natuur in met name de Ecologische Hoofdstructuur door zowel de overheid als door financieel krachtige natuurorganisaties. De ontwikkeling van deze grote eenheden was mogelijk door onder andere de situatie in de landbouw, waarbij door de overproductie de mogelijkheid ontstond om grond uit productie te nemen en een nieuwe bestemming te geven. Een andere factor hierbij was de veranderende maatschappelijke context. Gelijktijdig met de tweede milieugolf van eind jaren tachtig ontstond zowel op politiek als op maatschappelijk niveau meer belangstelling voor de natuur en drong het besef (opnieuw) door in brede kringen van de bevolking dat de natuur in Nederland ernstig bedreigd werd. Als gevolg hiervan nam de steun voor natuurbehoud sterk toe, zoals ook blijkt uit de enorme groei van de grote natuurorganisaties. Ook de professionele PR en grootschalige media-acties van deze organisaties zullen hieraan overigens niet vreemd zijn geweest.

Op macro-niveau steeg de steun voor de natuur en het natuurbeleid dus tot ongekende hoogte. Op micro-niveau lag dit echter iets complexer. Niet alle plannen voor natuurontwikkeling werden door de plaatselijke bewoners op prijs gesteld. Zowel boeren als omwonenden kwamen bij sommige plannen in actie en probeerden de natuurontwikkeling tegen te houden. Het 'draagvlak' voor de plannen bleek te ontbreken op lokaal niveau.

1.1 Doelstelling en opzet

De doelstelling van het onderzoek is om een representatief beeld te krijgen van de mening van de Nederlandse bevolking over de natuur en het natuurbeleid. Alhoewel voor de operationalisering van sommige begrippen een kwalitatief (voor)onderzoek evenzeer tot de mogelijkheden had behoord, is gekozen voor een kwantitatief onderzoek onder de gehele Nederlandse bevolking. Hiermee kan inzicht gekregen worden in het palet van waarden en opvattingen dat momenteel leeft onder de Nederlandse bevolking over de natuur en het natuurbeleid. Na een korte literatuurstudie is een telefonische enquête en een schriftelijke vragenlijst (aanhangsel 3) opgesteld waarin de onderzoeksvraag is geoperationaliseerd.

Voor de combinatie is gekozen omdat van een telefonische benadering een hogere respons en een representatievere deelname verwacht mag worden. Het uitvoeren van

uitsluitend een telefonische enquête was echter te beperkt omdat enerzijds het aantal vragen daarvoor te groot was en anderzijds een aantal vragen door deze opzet niet goed uitvoerbaar is in een telefonische enquête. Daarom is aan het eind van de telefonische enquête aan alle respondenten gevraagd om ook een schriftelijke vragenlijst in te vullen. De bereidheid om hieraan deel te nemen bleek groot te zijn.

1.2 Opzet en respons van de enquête

De uitvoering van de enquête is uitbesteed aan het enquêtebureau Intomart bv. Aan de hand van de door de onderzoekers opgestelde enquête en vragenlijst hebben zij respondenten benaderd voor het onderzoek. In totaal is de telefonische en de schriftelijke enquête uitgevoerd onder 2000 respondenten. Dit aantal is groot genoeg om algemeen geldende uitspraken te doen over de gehele Nederlandse bevolking. De data zijn ingevoerd door datatypisten, waarna de gegevens door de onderzoekers zijn geanalyseerd.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van uit eerder onderzoek aanwezige naam-adres-woonplaats bestanden in combinatie met een steekproef uit Telecats. Dit laatste is een bestand van de PTT, waarin alle huishoudens en bedrijven zijn opgenomen die in het bezit zijn van een telefoon en van wie het nummer niet geheim is. In verband met de representativiteit van de steekproef op landelijk niveau, is er in het telefonische onderzoek gequoteerd op leeftijd en geslacht.

Voor het telefonische onderzoek is gebruik gemaakt van een computer gestuurd systeem, CATI (Computer Assisted Telephone Interviewing). Hierbij verschijnen de vragen en de antwoordcategorieën op het beeldscherm van de enquêteur. De enquêteurs hebben vooraf een schriftelijke instructie ontvangen. In die instructie is enige achtergrondinformatie over het onderzoek opgenomen en is een aantal vragen extra toegelicht. Het telefonische onderzoek heeft plaatsgevonden tussen 12 augustus en 6 september 1996.

Respondenten die tijdens het telefonische onderzoek hebben aangegeven mee te willen werken aan het schriftelijke onderzoek (n=2539), hebben een schriftelijke vragenlijst toegezonden gekregen. Om de beoogde 2000 respondenten te behalen is twee weken na het toesturen van de laatste vragenlijsten een reminder gestuurd naar de degenen die de vragenlijst nog niet hadden teruggestuurd (n=884).

Ter verhoging van de respons is aan de respondenten in het telefonische onderzoek meegedeeld dat indien zij meewerken aan zowel het telefonische als het schriftelijke deel, zij kans zouden maken op 25 prijzen ter waarde van f 45,-.

In de volgende tabel is de respons van het onderzoek weergegeven. De respons van het telefonische deel van het onderzoek is 58%. De respons van het schriftelijke deel is 39%. Dit zijn zeer behoorlijke percentages voor dit type onderzoek.

Respons	Absoluut	Percentage	Percentage
Totaal benaderd	5150	100	
Weigering	1890	37	
Overige non-respons (ziekte etc.)	258	5	
Telefonisch geïnterviewd	3002	58	100
Medewerking schriftelijk deel	2539	49	84
Geen/onvolledige/te late reactie	540	11	18
Schriftelijke vragenlijst geretourneerd	1999	39	67

1.3 Representativiteit

Voor het onderhavige onderzoek is een representatieve steekproef gehouden onder 2000 respondenten. Ter controle van de representativiteit worden in deze paragraaf enkele sociaal-demografische gegevens uit de steekproef vergeleken met de landelijk cijfers. Voor deze landelijke cijfers is gebruik gemaakt van het Statistisch Jaarboek 1996 van het CBS (CBS, 1996).

Allereerst de leeftijd van de respondenten. Voor deelname aan de enquêtes is als minimumleeftijd gekozen voor 18 jaar. In de volgende tabel staat de verdeling van de leeftijd van respondenten vergeleken met de leeftijdsverdeling van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. In de tabel aan de rechterzijde is de verdeling tussen mannen en vrouwen vergeleken. Omdat tijdens de telefonische enquêtes hierop gequoteerd is, mag verwacht worden dat de verdeling van de schriftelijke enquêtes eveneens representatief is voor Nederland. Dit blijkt inderdaad het geval.

Leeftijd	Steekproef	Geheel Nederland	Geslacht	Steekproef	Geheel Nederland
18- 39	46%	45%	man	47%	49%
40- 65	38%	39%	vrouw	53%	51%
> 65	16%	17%			

Bekend is uit sociaal-wetenschappelijk onderzoek dat vooral tijdens telefonische enquêtes vaak een oververtegenwoordiging optreedt van respondenten uit de hogere sociaal-economische groepen. Hoger opgeleiden doen vaker dan gemiddeld mee aan het onderzoek. In hoeverre treedt dit effect ook hier op?

Opleiding	Steekproef	Geheel Nederland
Basisonderwijs	5%	15%
LBO	16%	17%
Mavo	16%	11%
Havo/VWO	10%	8%
Middelbaar beroepsonderwijs	24%	32%
Hoger beroepsonderwijs	20%	13%
Wetenschappelijk onderwijs	8%	5%

Er is dus duidelijk een oververtegenwoordiging van hoger opgeleiden en een ondervertegenwoordiging van Nederlanders die alleen basisonderwijs hebben genoten. Vooral de groep die het hoger beroepsonderwijs met succes heeft doorlopen is in dit onderzoek oververtegenwoordigd. Het is opvallend dat de lager opgeleiden vooral afgevallen zijn bij het terugsturen van de schriftelijke vragenlijst. In het telefonische deel van de enquête was de ondervertegenwoordiging van de lager opgeleiden aanzienlijk kleiner dan in het schriftelijke deel. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt doordat de schriftelijke enquête behoorlijk complex was. Het onderwerp 'natuur' is voor veel mensen een nieuw onderwerp en vaak hebben zij zich nog geen mening gevormd over dit onderwerp.

Een andere relevante variabele is de politieke voorkeur van de respondenten. Uit de volgende tabel blijkt dat de politieke voorkeur van de respondenten goed vergelijkbaar is met de gehele Nederlandse bevolking. De belangrijkste afwijking is het lagere percentage dat op de Ouderenpartijen en op de CD heeft gestemd. Het eerste verschil valt te verklaren uit de dramatische terugval in aanhang van de ouderpartijen en het tweede verschil wordt mogelijk veroorzaakt door het sociaal onwenselijke karakter van het stemmen op de CD.

Politieke voorkeur (verkiezing 2e kamer 1994)	Steekproef	Geheel Nederland
Groen Links, SP	7%	4%
PvdA	23%	24%
D'66	17%	16%
CDA	20%	22%
VVD	24%	20%
SGP, RPF, GPV	6%	5%
AOV, Unie 55+	2%	5%
CD	0,4%	3%

Concluderend kan gezegd worden dat de steekproef redelijk representatief is voor de Nederlandse bevolking. Zoals in de meeste enquêtes zijn de lager opgeleiden ondervertegenwoordigd. Bij de interpretatie van de resultaten moet hiermee rekening gehouden worden. Aangezien bij de belangrijkste analyses ook een beschrijving gegeven wordt van de invloed van de opleiding op de uiteindelijke resultaten, kan goed bepaald worden bij welke onderwerpen deze ondervertegenwoordiging van belang is.

Leeswijzer

Na de inleiding en beschrijving van de gebruikte onderzoeksmethode in het eerste hoofdstuk, wordt het begrip draagvlak, dat centraal staat in dit rapport, besproken in hoofdstuk twee. Hoofdstuk drie tot en met zes geven de resultaten weer van de enquête. In hoofdstuk drie worden de gevonden natuurvisies en natuurbeelden besproken. Hoofdstuk vier behandelt de meningen over de natuur, de rol die de verschillende actoren spelen en geconstateerde veranderingen in de natuur. In hoofdstuk vijf komt het eigen gedrag en de offerbereidheid en actiebereidheid van de Nederlanders aan bod, waarna in hoofdstuk zes de mening over het natuurbeleid wordt beschreven. In hoofdstuk zeven tenslotte worden de conclusies van dit onderzoek weergegeven.

2 Het begrip draagvlak

2.1 Draagvlak voor natuur

Deze rapportage handelt over het draagvlak voor de natuur. Het begrip draagvlak is echter een containerbegrip. Er bestaat geen consensus over de definitie van dit begrip. In grote lijnen is vaak duidelijk wat onder draagvlak verstaan moet worden: de steun van betrokkenen voor een bepaald onderwerp. Maar met name de grenzen van het begrip worden door verschillende auteurs vaak verschillend getrokken (Raad voor het Milieubeheer, 1995). Soms heeft draagvlak vooral betrekking op het instemmen met het beleid. Draagvlak is dan niets meer dan acceptatie van beleid, een begrip dat, met name in de bestuurskundige literatuur, uitgebreid geoperationaliseerd is (o.a. Potman, 1989). Anderen leggen zeer veel nadruk op de gedragscomponent van draagvlak: draagvlak voor de natuur wordt pas verwezenlijkt in feitelijk gedrag van betrokkenen.

Is dit 20?
is houding of
nodus niet
belangrijk?

Voor deze studie hebben we voor een middenpositie gekozen voor de invulling van het begrip draagvlak. In navolging van de meerderheid van de definities hoeft het aanwezige draagvlak voor de natuur niet direct tot uiting te komen in gedrag, alhoewel gedrag wel een belangrijke indicator kan zijn van het draagvlak. Ook zien wij draagvlak niet beperkt tot slechts acceptatie van het beleid. De acceptatie van concreet beleid hangt juist sterk af van het draagvlak op een meer abstract niveau. Hierbij spelen opvattingen over de natuur, over de functie en de definitie van de natuur een belangrijke rol.

Een andere belangrijke nuancering van 'draagvlak' is het statische of dynamische karakter ervan. Door het ontbreken van 'draagvlak' bij concrete plannen voor bijvoorbeeld natuurontwikkeling ontstond de roep om 'draagvlak te creëren'. Bijvoorbeeld door zorgvuldige overlegprocedures en het instellen van commissies waarin alle betrokkenen vertegenwoordigd zijn. Draagvlak is dus iets dat kan ontstaan tijdens een proces; het is een *dynamisch* begrip. Aan de andere kant kan draagvlak gezien worden als een momentopname. Draagvlak wordt dan gezien als resultante van de concrete situatie op dat moment. In een andere situatie zal ook het draagvlak anders zijn. Draagvlak is dan een *statisch* begrip. Omdat het onderhavige onderzoek slechts een momentopname is, hebben we gekozen voor de statische benadering van 'draagvlak'. Dit betekent niet dat het dynamische karakter hiermee ontkend wordt, maar bij een eenmalige meting kan het dynamische element nauwelijks betrouwbaar onderzocht worden.

Draagvlak is gebaseerd op een fundamentele laag van normen en waarden over de functie van de natuur in onze samenleving, de inhoud van het begrip 'natuur' en de verhouding tussen de natuur en de mens. Dit complex van waarden dat ten grondslag ligt aan het draagvlak voor natuur zal dan ook nadrukkelijk in het onderhavige onderzoek opgenomen worden.

Op basis van deze overwegingen onderscheiden we zes verschillende niveaus van het draagvlak voor de natuur:

- grondhoudingen,
- probleemdefinitie,
- verantwoordelijkheid,
- meningen over de natuur,
- houding tegenover het beleid,
- gedrag.

Deze verschillende niveaus van draagvlak wijzen ook op een belangrijke relativering van het begrip. Het *gedrag* is slechts een onderdeel van draagvlak. Alhoewel beleidsmakers vaak vooral geïnteresseerd zijn in het concrete gedrag, is het begrip draagvlak breder dan alleen het gedrag. De opsplitsing van het begrip maakt het ook mogelijk dat op sommige niveaus wel draagvlak bestaat, terwijl dit draagvlak op andere niveaus ontbreekt. Zo kan draagvlak ruimschoots aanwezig zijn op het niveau van de algemene meningen (waarbij natuurbehoud en natuurontwikkeling als belangrijk worden gezien), terwijl tegelijkertijd het draagvlak op gedragsniveau ontbreekt (en burgers hun eigen gedrag dus niet aanpassen aan hun positieve houding). Ook is het mogelijk dat er draagvlak bestaat voor beleidsdoelen (bijvoorbeeld vergroting van de hoeveelheid natuur), terwijl draagvlak ontbreekt voor concrete maatregelen (omdat men de belangen van de landbouw bijvoorbeeld belangrijker vindt dan natuurontwikkeling). Deze schijnbare discrepanties tussen houding en gedrag van actoren zijn een zeer bekend verschijnsel in zowel de sociaal-wetenschappelijke theorievorming als in de maatschappelijke werkelijkheid.

We zullen de zes elementen van draagvlak kort de revue laten passeren:

Grondhoudingen

De grondhouding heeft betrekking op de manier waarop de mens tegen de natuur aankijkt. De functies die aan de natuur worden toegekend maken hier deel van uit, evenals de visie op de verhouding tussen de mens en de natuur. Maakt de mens deel uit van de natuur of staat zij juist buiten de natuur? En in hoeverre mag ingegrepen worden in de natuur? Daarnaast speelt hierbij een definitievraag: wat is natuur? De visies hierop kunnen uiteenlopen van een zeer nauw gedefinieerde natuur, waarbij alleen flora en fauna tot de natuur worden gerekend als zij niet door menselijk handelen zijn en worden beïnvloed, tot een brede definitie, waarbij bijna alle levende wezens, inclusies huisdieren en kamerplanten als natuur gezien worden.

Deze grondhoudingen vormen de basis waarop de andere elementen van draagvlak gefundeerd zijn. Het beeld van de natuur en de toegekende functies zijn bepalend voor de gesignaleerde problemen. Ook het toewijzen van verantwoordelijkheden en de steun voor de gestelde beleidsdoelen hangt nauw samen met deze grondhoudingen.

Probleemdefinitie

Het draagvlak voor de natuur is sterk afhankelijk van de probleemdefinitie onder de Nederlandse bevolking. Als er geen probleem wordt gesignaleerd, zal er ook geen steun bestaan voor beleid op dit vlak. Het probleem kan hierbij zowel kwantitatief als kwalitatief zijn. Een kwantitatief probleem behelst de hoeveelheid natuur in

Nederland. Er kan in de perceptie van delen van de bevolking te veel of te weinig natuur zijn, of er is te veel of te weinig van een specifieke soort natuur, bijvoorbeeld te veel 'wilde, onafhankelijke' natuur of te weinig agrarische natuur.

Daarnaast kan er een kwalitatief probleem bestaan: De toestand van de huidige natuur in slecht, bijvoorbeeld door de invloed van verzuring op de vitaliteit van de bossen. Een ander mogelijk kwalitatief probleem heeft betrekking op de geografische spreiding van de natuur. Met name als natuur gezien wordt als bron van recreatie kan de spreiding over Nederland een probleem zijn, waarbij met name in de Randstad relatief weinig natuur aanwezig is.

Verantwoordelijkheid

Na het erkennen van het probleem komt het toewijzen van verantwoordelijkheden. Wie is er in de ogen van de Nederlandse bevolking verantwoordelijk voor de natuur, het behoud van de huidige natuur en het eventueel uitbreiden van de hoeveelheid natuur of het verbeteren van de kwaliteit van de natuur? De natuur wordt meestal gezien als een collectief goed, waarbij de baten aan ieder ter beschikking staan. Een belangrijk aspect van een collectief goed is, dat het leveren van een individuele positieve bijdrage vaak niet leidt tot individuele baten, maar tot collectieve baten: iedereen plukt de vruchten van bijdragen die individuen leveren aan het behoud van de natuur. Dit nodigt uit tot free-riders-gedrag: het is vanuit een individueel oogpunt rationeel om zelf geen bijdrage te leveren aan de natuur, maar wél te delen in de vruchten van bijdragen van anderen. Daarom wordt vaak naar de overheid verwezen als belangrijkste verantwoordelijke. Daarnaast spelen echter meer actoren een rol. Allereerst de eigen verantwoordelijkheid van de burgers en van het individu. Ook bijvoorbeeld boeren, terreinbeherende organisaties of het bedrijfsleven kunnen gezien worden als verantwoordelijken voor het bereiken van de gestelde doelen.

Meningen over de natuur

De mening over de natuur is een concretisering van meer abstracte waarden en normen. Deze meningen kunnen gezien worden als een tussenstadium tussen deze abstracte opvattingen en concreet gedrag. De grondhoudingen, het probleembesef en de toegewezen verantwoordelijkheid behoren tot de meer algemene normen en waarden, en zijn daarmee relatief autonoom en stabiel (Schuyt, 1992). De concrete mening over de natuur is meer ingebed in de huidige situatie, en wordt daardoor beïnvloed.

De mening over de natuur zien wij in navolging van de definities in onderzoek naar milieubesef (zie o.a. Nelissen en Kok, 1991) opgesplitst in drie elementen:

- de algemene houding ten opzichte van het belang van natuurbehoud,
- de mate van bereidheid om voor de natuur financiële offers te brengen,
- de mate waarin men geneigd is om zich door middel van acties voor de natuur in te zetten of te ageren tegen natuurontwikkeling.

Houding tegenover het beleid

De houding tegenover het beleid wordt bepaald door de eerdergenoemde elementen. Daarnaast spelen echter ook eerdere ervaringen met overheidsbeleid en de manier waarop het beleid tot stand is gekomen een belangrijke rol. Een goed voorbeeld

hiervan is de ervaringen van boeren met het milieubeleid van de afgelopen jaren. Dit beleid heeft tot dusdanige weerstanden geleid, dat in deze groep een negatieve sfeer lijkt te zijn ontstaan rondom overheidsinterventie op het gebied van natuur en milieu.

Men kan, analoog aan het beleidsproces, acceptatie onderverdelen in een aantal stappen:

- acceptatie van de probleemdefinitie die ten grondslag ligt aan het beleid,
- acceptatie van de overheid als handelende actor,
- acceptatie van de doelen van het beleid,
- acceptatie van de maatregelen (Aarts en Van Woerkum, 1994).

Gedrag

De laatste component van draagvlak is het concrete gedrag. Hiermee kunnen betrokkenen invulling geven aan het draagvlak voor natuur en hun eigen verantwoordelijkheid nemen. Vaak wordt verondersteld dat het feitelijke gedrag in de natuur vooral bepaald wordt door de houding. Vanaf de jaren zestig is met name in sociaal-psychologische hoek hiernaar veel onderzoek gedaan. Ook veel milieukundig onderzoek naar gedragsverandering maakt gebruik van een gedragsmodel waarin de houding een belangrijke rol speelt. De uitkomsten van dergelijk onderzoek wijzen echter ook op een groot aantal drempels die het omzetten van de houding in concreet gedrag kunnen belemmeren (o.a. Buijs, 1990). De belangrijkste conclusie is dan ook dat natuurhoudingen belangrijk zijn in het voorspellen van individueel gedrag, maar dat dit zeker geen deterministische relatie is. In de praktijk lijkt de houding belangrijker als voorspeller van acceptatie van beleidsmaatregelen (hetgeen immers ook primair een houding is) dan als voorspeller van concreet gedrag.

2.2 Draagvlak en publieke opinie

Het draagvlak voor natuur en natuurbeleid bestaat dus uit een aantal elementen. Daarnaast is ook het onderscheid tussen verschillende *subjecten* van draagvlak van belang. Over wie gaat het eigenlijk bij het draagvlak voor de natuur? Hierbij spelen verschillende actoren een rol en bij elke actor kan het draagvlak aanwezig of afwezig zijn. We kunnen hierbij onderscheid maken tussen:

- sociaal draagvlak,
- publiek draagvlak,
- institutioneel draagvlak,
- ambtelijk draagvlak,
- bestuurlijk draagvlak,
- politiek draagvlak.

Het sociale draagvlak speelt op het individuele niveau. Het gaat hierbij om de meningsvorming van individuele burgers over de natuur en/of het natuurbeleid. Alhoewel deze meningsvorming in een sociale context tot stand komt en niet alleen beïnvloed wordt door de eigen normen en waarden, maar ook door interacties met de omgeving en door de media, is het draagvlak een *individuele* houding.

Naast deze individuele opvattingen speelt ook het aggregaat van deze opvattingen een belangrijke rol: het publieke draagvlak. Politieke partijen die zich laten beïnvloeden door 'de mening van de achterban' reageren vaak niet zozeer op individuele opvattingen onder de achterban, maar vooral op de 'publieke opinie'. Hierbij spelen bijvoorbeeld 'opinion-leaders' en de media een belangrijke rol voor de vertaling van de vele individuele meningen tot een publieke opinie. Anderzijds beïnvloedt de publieke opinie ook de individuele meningsvorming. Veel mensen laten zich in hun eigen opvattingen beïnvloeden door de algehele teneur van opvattingen over een bepaald onderwerp.

Maar draagvlak is niet alleen van belang voor de individuele burgers. Ook bij maatschappelijke organisaties is sprake van draagvlak. Bij het institutioneel draagvlak gaat het om een grote groep organisaties in het maatschappelijke middenveld, die een belangrijke rol spelen in de besluitvorming over het natuurbeleid. Te denken valt bijvoorbeeld aan LTO-Nederland, de ANWB, natuur- en milieuorganisaties etcetera. Hun opvattingen over de natuur en het natuurbeleid spelen vaak een belangrijke rol bij het tot stand komen van het beleid. Bovendien is steun voor of protest tegen het beleid te verwachten van deze organisaties als het beleid tot stand komt en uitgevoerd wordt. Ook hebben zij vaak toegang tot de media, waardoor zij een belangrijke machtsfactor worden in de richting van de politiek en de publieke opinie.

Het ambtelijk draagvlak is eveneens van groot belang. Gemeentelijke en provinciale ambtenaren, en rijksambtenaren bereiden het beleid voor en moeten het beleid uitvoeren. Dat zij hierbij vaak een stevige vinger in de pap hebben en de vierde macht genoemd worden, is algemeen bekend.

Het bestuurlijk draagvlak heeft betrekking op de opvattingen van bestuurders op lagere niveaus van de overheid, zoals provincies, gemeenten en waterschappen. Tenslotte speelt het politieke draagvlak een rol. De opvattingen van politici en politieke partijen zijn voor het natuurbeleid van wezenlijk belang. Zij zijn immers de politiek verantwoordelijken en initiëren vaak nieuwe beleidsontwikkelingen.

Dit onderzoek richt zich echter op de twee eerste subjecten: het sociale en publieke draagvlak. Deze twee vormen van draagvlak zijn nauw met elkaar verbonden. Het onderzoek is gehouden onder 2000 individuen. In principe is dus het sociale draagvlak op macro-niveau onderzocht. Door de individuele opvattingen te aggregeren en segmentering aan te brengen in de opvattingen, kan echter ook een beeld gekregen worden van de publieke opinie (ook al zitten hier enkele haken en ogen aan). Vandaar de titel van dit rapport: publiek draagvlak voor natuur en natuurbeleid.

2.3 Operationalisering begrip draagvlak

Het begrip 'draagvlak' ligt ten grondslag ~~het~~ aan dit onderzoek. De operationalisering volgt dan ook direct uit de beschrijving die daarvan gegeven is. In deze paragraaf geven we daarom alleen een korte opsomming van de onderwerpen die opgenomen zijn in de enquête waarop dit onderzoek is gebaseerd.

Handwritten notes:
 1. Inhoud van
 2. 1990-1991
 (1991)

Element van draagvlak	Operationalisering	Vraagvorm
Grondhoudingen	Relatie mens-natuur	schaal met 6 items
	Funcities van de natuur	schaal met 12 items
	Definitie van de natuur	schaal met 35 items
	Waardering van soorten natuur ↓ waardering	Verdeling van prioriteiten over 5 soorten natuur en 11 items
Probleembesef	Hoeveelheid natuur	3 vragen
	Kwaliteit van de natuur	3 vragen
	Veranderingen in de natuur	6 vragen
Verantwoordelijkheid	Verantwoordelijkheid actoren	4 vragen
	Deskundigheid actoren	4 vragen
Houding tegenover natuur	Belang natuurbehoud	3 vragen
	Belang natuurontwikkeling	1 vraag
	Offerbereidheid	3 vragen
	Actiebereidheid	4 vragen
Houding tegenover beleid	Beleidsdoelen	4 vragen (inclusief prioriteitstelling)
	Beleidsmaatregelen	17 vragen
	Beleidsprioriteiten	5 vragen
Gedrag	Vrijwilligerswerk	2 vragen (met subvraag)
	Recreatiegedrag	5 vragen
Overig	Kennis van de natuur	12 vragen

Ter duiding van de gevonden meningen is ook een groot aantal achtergrondvariabelen in de enquête opgenomen. In veel tabellen en figuren staan deze achtergrondvariabelen vermeld. Achtergrondvariabelen die hierbij niet zijn vermeld, bleken over het algemeen geen verklarende waarde te hebben.

Achtergrondvariabele	Operationalisering
leeftijd	1 vraag
geslacht	1 vraag
gezinssituatie	2 vragen
inwonende kinderen	1 vraag
opleiding	1 vraag
politieke voorkeur	1 vraag
betaald werk	1 vraag
werkzame sector	1 vraag
bruto maandinkomen	1 vraag
verstedelijking woonomgeving	data CBS (zie aanhangsel 1)
woonplaats	data PTT
recreatiegedrag	2 vragen
lidmaatschap natuurorganisaties	3 vragen (9 organisaties)
hondenbezit	1 vraag

3 Grondhoudingen

3.1 Achtergrond

De grondhouding tegenover de natuur is de diepst gewortelde visie van mensen op de natuur en op de verhouding tussen de mens en de natuur. Het geeft aan *waarom* natuur waardevol is en wat onder natuur verstaan wordt. De grondhoudingen maken deel uit van het fundamentele normen- en waardenpatroon van de Nederlandse samenleving. Het is de culturele basis waarop de samenleving is ingericht en beslissingen worden genomen. Religie, wereldbeelden, behoeften en emoties hangen hier nauw mee samen. Ze hangen ook nauw samen met het beeld dat men heeft over de verhouding tussen de mens en de natuur: heerst de mens over de natuur of moet de mens een partner zijn van de natuur. Het hangt nauw samen met andere fundamentele waarden, zoals het mensbeeld en de religieuze overtuiging.

Met het begrip grondhouding wordt weergegeven hoe mensen aankijken tegen de natuur, tegen de functie van de natuur en tegen de relatie tussen de natuur en de mens. Ook wordt de werkelijkheid geïnterpreteerd en beoordeeld vanuit deze grondhoudingen. Enerzijds geeft de grondhouding de ethische betekenis weer van de natuur: Hoe moet met de natuur omgegaan worden en in hoeverre moet in het dagelijkse leven rekening worden gehouden met de effecten op de natuur op de korte en lange termijn? Anderzijds geeft de grondhouding de grenzen aan van de natuur. Wat maakt deel uit van de natuur en wat niet? Maken mensen bijvoorbeeld deel uit van de natuur? Of is de natuur alleen dat deel van het leven dat volledig buiten de invloedssfeer blijft van menselijk ingrijpen?

Alhoewel het hierbij gaat om zeer abstracte normen en waarden, waar velen nooit bewust bij stilstaan, is de invloed op de uiteindelijke inrichting van de samenleving groot. Zo wordt vaak verondersteld dat de dominante grondhouding van de huidige westerse samenleving, waarbij mensen naar believen kan beschikken over de natuur, de basis vormt van de huidige natuurvernietiging en milieuvervuiling (o.a. Zweers, 1995). De verwijzingen naar geromantiseerde 'primitieve samenlevingen' die vaak gemaakt worden zijn een treffende illustratie van de invloed van grondhoudingen op de maatschappij. Vaak wordt hierbij verwezen naar andere samenlevingsvormen in niet-westerse of vroegere samenlevingen waar mensen nog *respect* hebben voor de natuur. De grondhouding in dergelijke samenlevingen zou veel meer gericht zijn op een nauwe samenhang tussen mensen en de natuur, hetgeen leidt tot een samenleving waarin de schade aan de natuur tot een minimum wordt beperkt. Alhoewel de mate van natuurvriendelijkheid van deze 'primitieve' samenleving discutabel is, wijst deze vergelijking wel op het algemeen erkende verband tussen grondhoudingen, maatschappijvorm en natuurvernietiging.

Natuurvisies zijn een belangrijk onderdeel van het draagvlak voor natuur. Zij vormen het culturele draagvlak voor de natuur. De verankering van de natuur in de normen en waarden van de Nederlandse burgers en daarmee in de cultuur van Nederland. Voor dit onderzoek naar draagvlak is voor de operationalisatie van het begrip gebruik

gemaakt van de bestaande theoretische noties. Vooral op theoretisch niveau is het nodige gepubliceerd over de functies van de natuur. Er zijn rapporten waarin grondhoudingen (RMNO, 1988), functies en beelden (Natuurbeschermingsraad, 1993) van de natuur worden besproken. Kenmerkend voor deze benaderingen is het hoge abstracte of fundamentele gehalte. In andere literatuur, o.m. Huitzing (1995) en Van der Windt (1995) komt een concreter overzicht voor. Empirische onderbouwing van de verschillende classificaties is echter nog nauwelijks aanwezig. De bekendste en meest bruikbare indelingen zijn afkomstig van de Natuurbeschermingsraad (1993) en van het RMNO (1988).

De teneur van beide typologieën is dezelfde: de indeling loopt van een sterk antropocentrische grondhouding, waarbij de mens centraal staat en de natuur ondergeschikt is (de heerser c.q. de kolonisator) tot een sterk ecocentrische grondhouding, waarbij mensen deel uitmaken van en ondergeschikt zijn aan de natuur.

Grondhoudingen volgens de RMNO (1992)

kolonisator

Exploiteert de natuur naar eigen behoefte. De natuur heeft vooral een economisch nut.

milieuhygiënische mens

Natuurbescherming is belangrijk voor de eigen gezondheid. Natuur als randvoorwaarde.

hulpbronnenbeheerder

Probeert uit welbegrepen eigenbelang verstandig om te gaan met de natuur als eindige hulpbron. Rationele overwegingen voor natuurbescherming overheersen.

partner

Kent de natuur evenveel waarde toe als de mens. Natuurbescherming is ook vanuit ethisch oogpunt belangrijk.

terug-naar-de-natuur-mens

De mens is ondergeschikt aan de natuur en moet zich schikken.

In dit hoofdstuk proberen we een beeld te schetsen van de bestaande grondhoudingen van de Nederlandse bevolking. Dit gebeurt op een empirische, op de praktijk geënte, basis, aan de hand van een groot aantal vragen in de enquêtes. Zoals gezegd is de grondhouding op te splitsen in drie delen: de verhouding tussen mensen en de natuur, de functie van de natuur en het beeld van de natuur. Deze drie elementen worden in de drie volgende paragrafen behandeld.

3.2 De relatie mens-natuur

Volgens velen is de dominante grondhouding in de westerse wereld vooral antropocentrisch. Mensen heersen over de natuur en vormen de natuur (o.a. Zweers, 1995). De mens ziet zichzelf niet meer als onderdeel van de natuur, maar staat er boven. Hij mag dan ook, onder enkele beperkende voorwaarden, naar eigen goeddunken de natuur vormen naar zijn eigen wil. Sinds de jaren zeventig is er kritiek gekomen op deze houding. Er is meer aandacht gekomen voor natuur en milieu en de negatieve gevolgen van deze dominante manier van omgang met de natuur zijn duidelijk geworden. Een deel van de bevolking lijkt tegenwoordig een genuanceerder, minder antropocentrisch wereldbeeld aan te hangen, waarbij de natuur niet alleen een functie heeft voor de mens, maar ook een eigen, intrinsieke waarde heeft.

Om de grondhoudingen te meten is in Amerika de 'New Environmental Paradigm'-schaal ontwikkeld en getest (Dunlap & Van Liere, 1978). De schaal meet drie verschillende dimensies:

- De visie dat de balans van de natuur gevoelig is en snel verstoord wordt door menselijk ingrijpen.
- De visie dat de mensheid boven de natuur staat, de natuur naar eigen inzicht kan vormen (de mens als heerser).
- De visie dat de mogelijkheden voor verdere (economische) groei beperkt zijn.

Voor de meting van grondhoudingen zijn in dit onderzoek de eerste twee dimensies (de 'kwetsbare balans van de natuur' en 'de mens als heerser') gemeten met behulp van deze New Environmental Paradigm-schaal. Door Van den Berg et al. (1996) is deze schaal vertaald en gevalideerd voor de Nederlandse situatie.

De onderwerpen 'balans natuur' en 'de mens als heerser' zijn door middel van vier vragen gemeten. In figuur 1 staan de antwoorden op deze vragen vermeld².

In tegenstelling tot de verwachting is de grondhouding van de Nederlandse bevolking niet sterk antropocentrisch. Men erkent vrij algemeen de waarde en kwetsbaarheid van de natuur en men is van mening dat de mensheid zich niet moet opstellen als heerser over de natuur.

² Letterlijke vragen:

BALANS VAN DE NATUUR

"Mensen moeten in harmonie met de natuur leven om zelf te kunnen overleven."

"Het evenwicht in de natuur is erg gevoelig en wordt gemakkelijk verstoord."

"De mensheid maakt ernstig misbruik van de natuur."

"Wanneer mensen ingrijpen in de natuur heeft dat vaak rampzalige gevolgen".

DE MENS ALS HEERSER OVER DE NATUUR

"Mensen hoeven zich niet aan te passen aan hun natuurlijke omgeving, omdat ze deze indien nodig, opnieuw kunnen inrichten."

"De mensheid is gemaakt om te heersen over de rest van de natuur."

"Het wijzigen van de omgeving ten behoeve van de mens veroorzaakt vaak serieuze problemen." (In de vragenlijst (aanhangsel 3) is deze vraag voor de duidelijkheid gespiegeld: eens naar oneens en oneens naar eens.)

"Mensen hebben het recht de natuurlijke omgeving te veranderen om in hun behoeften te voorzien."

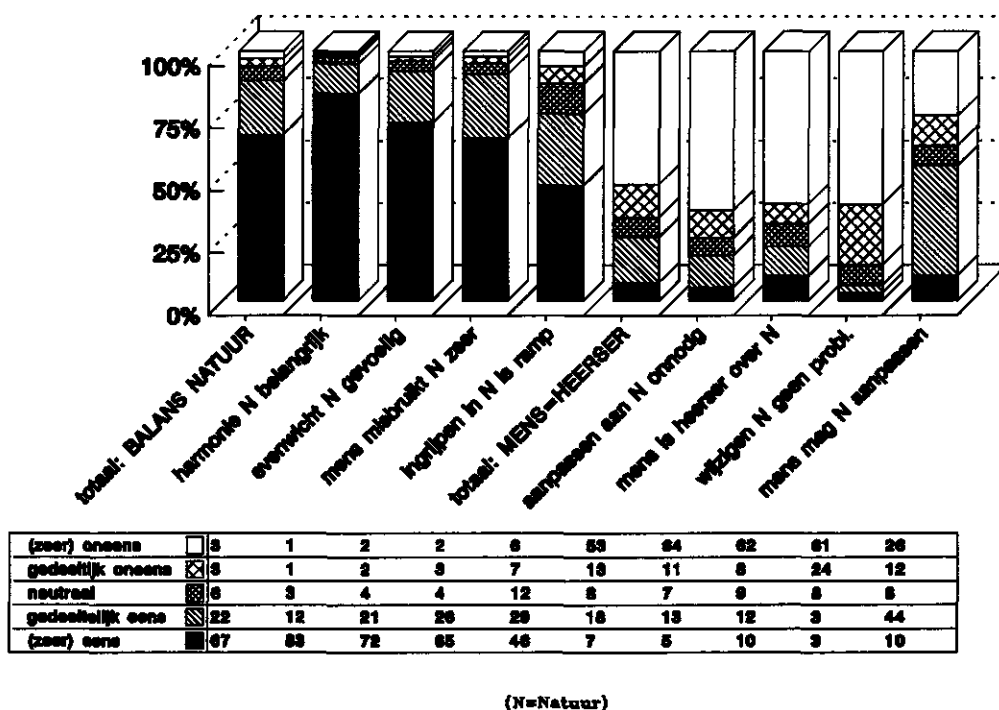

Fig. 1 Grondhouding t.a.v. de verhouding mens-natuur, verdeeld in 'balans natuur' en 'mens als heerser'

Tweederde van de Nederlandse bevolking vindt dat de balans van de natuur gevoelig is en snel wordt verstoord door menselijk ingrijpen. Men is vooral van mening dat de mensheid in harmonie moet leven met de natuur. Dit is volgens de respondenten ook in het eigen belang, omdat zij zelf namelijk afhankelijk is van de natuur voor het eigen overleven.

De meeste Nederlanders vinden dat de mensheid zich niet boven de natuur mag stellen. De mens als heerser over de natuur wordt door een ruime meerderheid afgewezen; 22% vindt dat de mens gemaakt is om te heersen over de natuur en 62% is het hier pertinent mee oneens. Zij zien de mensheid als deel van de natuur of als partner van de natuur. Een dominante houding ten opzichte van de natuur wordt door hen afgewezen.

De grondhouding tegenover de mens als heerser en over de kwetsbaarheid van de natuur hangt met elkaar samen. De mensheid wordt vaak gezien als heerser door mensen die van mening zijn dat de kwetsbaarheid van de natuur wel meevalt ($r=0,19$; $p<0,001$).

De grondhouding van de Nederlandse bevolking lijkt dus positiever te zijn dan vaak wordt verondersteld. De meeste Nederlanders zien de natuur als kwetsbaar en willen zich in abstracte zin niet boven de natuur stellen. De mens als heerser over de natuur vindt slechts beperkte weerklank onder de bevolking.³

Deze pro-natuur houding kan natuurlijk veranderen op het moment dat concrete beslissingen moeten worden genomen die van invloed zijn op de natuur. Pas in dergelijke situaties worden de grondhoudingen over de natuur verbonden aan de concrete leefwereld. De grondhouding tegenover de natuur is daarbij slechts één van de vele drijfveren en motivaties die leiden tot gedrag dat al dan niet schadelijk is voor de natuur. Hoe groot de invloed is bij dergelijke concrete beslissingen vanuit de grondhouding wordt uit deze cijfers niet duidelijk. Op dat moment moeten prioriteiten gesteld worden. Een probleem hierbij is vaak dat de gevolgen van het gedrag voor de natuur vaak minder goed zichtbaar zijn en dat de waarde van de natuur niet in economische termen uitgedrukt wordt of kan worden. Uit veel onderzoek naar milieugedrag (zie o.a. Nelissen, 1987) blijkt de relatie tussen een concrete houding en daadwerkelijk gedrag vaak niet erg sterk te zijn. Abstracte normen en waarden, waar de grondhoudingen toe behoren, zullen nog minder directe invloed hebben op het uiteindelijke gedrag. In hoeverre de ecocentrische grondhoudingen van de Nederlandse bevolking daadwerkelijk in natuurvriendelijk gedrag worden omgezet, kan alleen in concrete situaties gemeten worden. Hiertoe zal later in dit rapport een bescheiden poging worden gedaan.

In tabel 1 is de invloed van enkele achtergrondvariabelen weergegeven op de hiervoor gepresenteerde visies. In de tweede kolom staan kenmerken van mensen die het minder eens zijn met de gemeten houdingen ('De balans van de natuur is gevoelig' en 'De mens mag heersen over de natuur'). In de rechter kolom staan de mensen die het juist *meer* eens zijn met deze houdingen.

Tabel 1 Kenmerken van afwijkende groepen t.a.v. twee vormen van grondhouding (dimensie)

Grondhouding	Minder dan gemiddeld eens met 'stelling'	Meer dan gemiddeld 'eens met stelling'
Balans natuur gevoelig	jongeren minder natuurkennis platteland werkzaam in agrarische sector VVD	ouderen meer natuurkennis stedelingen leden natuurbeschermingsorganisaties Groen Links
De mens als heerser	jongeren Groen Links, D'66	ouderen CDA, VVD

De mening over de verhouding tussen mensen en de natuur wordt sterk bepaald door de leeftijd. Vooral jongeren verwerpen de idee van de mens als heerser over de natuur. Zij zien beide meer als gelijkwaardig of zien de mensheid als onderdeel van de natuur. Daarentegen denken jongeren dat de natuur minder kwetsbaar is voor

³ Dit is in overeenstemming met een Zweedse studie naar grondhoudingen. Ook daaruit bleek grote steun te bestaan voor een ecocentrische grondhouding (Gooch, 1995).

ingrepen van buiten (door de mens) dan ouderen. Waardoor er deze schijnbare tegenstelling in de mening van jongeren is, is onbekend.

Vooraf de idee dat de balans van de natuur snel verstoord wordt blijkt samen te hangen met allerlei achtergrondvariabelen. Stedelingen vinden de balans van de natuur kwetsbaarder dan mensen uit het landelijk gebied⁴. Ditzelfde geldt voor leden van natuurorganisaties en mensen met meer kennis van de natuur. Ook aanhangers van Groen Links zijn dit meer dan gemiddeld van mening.

3.3 Functies van de natuur

De relatie tussen mensen en de natuur hangt nauw samen met de functies die de natuur heeft voor de mens. Deze functies kunnen op een objectieve manier bekeken worden, waarbij wordt geïnventariseerd welke functies de natuur in de praktijk blijkt te vervullen. In dit onderzoek is echter gekeken naar de *subjectieve* functies van de natuur: wat vindt de Nederlandse bevolking dat de natuur voor functie heeft. Waarom is natuur belangrijk? De functies van de natuur hoeven overigens niet alleen betrekking te hebben op de functie voor de mens. Het begrip functie is dusdanig breed opgevat dat de natuur ook een functie 'voor zichzelf' kan hebben. De natuur is niet alleen belangrijk voor de mens, maar heeft een eigen, een 'intrinsieke' waarde.

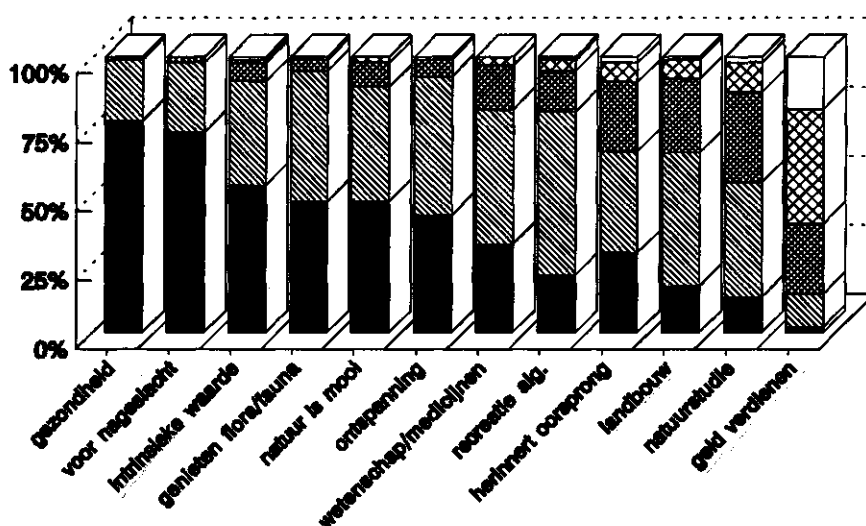
Op basis van de eerdergenoemde rapporten van de Natuurbeschermingsraad (1993), de RMNO (1988) en Huitzing (1995) zijn 12 verschillende functies geoperationaliiseerd. Deze functies zijn voorgelegd aan de respondenten. Allereerst is voor elke functie apart gevraagd of men de functie belangrijk vindt, waarna gevraagd is wat men de drie belangrijkste en de allerbelangrijkste functie van de natuur vindt.

In figuur 2 staat weergegeven hoe belangrijk de Nederlandse bevolking de verschillende functies van de natuur vindt. De functies staan gerangschikt van de meest belangrijke functie naar de minst belangrijke functie. Uit deze cijfers blijkt dat de natuur vele functies kan vervullen, en dat de Nederlandse bevolking de meeste functies ook (zeer) belangrijk vindt.

⁴ Aan de hand van het Wijk en buurtregister van het CBS (1993) is op basis van de adressendichtheid per postcodegebied een onderscheid gemaakt in vijf niveaus van verstedelijking. De volgende grenzen zijn hierbij aangehouden:

zeer sterk verstedelijk:	> 2500 adressen per km ²
sterk stedelijk:	1500-2500 adressen per km ²
matig stedelijk:	1000-1500 adressen per km ²
weinig stedelijk:	500-1000 adressen per km ²
niet stedelijk:	< 500 adressen per km ² .

Op de kaart in aanhangsel 1 staat de ruimtelijke verdeling over Nederland weergegeven van deze vijf niveaus.

zeer onbelangrijk	0	0	1	0	0	0	0	1	2	1	2	10
onbelangrijk	0	0	1	1	2	1	3	4	7	7	11	42
neutraal	1	2	7	4	8	6	16	15	25	27	33	20
belangrijk	22	25	38	48	42	60	49	60	37	48	42	12
zeer belangrijk	77	72	54	48	48	42	32	21	20	17	13	2

Fig. 2 Mening over het belang van functies van de natuur

Om een duidelijk beeld te krijgen van het belang van de functies is getracht om de twaalf functies verder in te delen tot enkele hoofdgroepen.⁵ Uit een factoranalyse van de twaalf gevraagde functies blijkt dat respondenten onderscheid maken tussen drie hoofdfuncties. De eerste factor heeft een sterke immateriële, ethische dimensie. Gezondheid en de intrinsieke waarde van de natuur spelen hierbij een belangrijke rol. De tweede factor wordt sterk gedomineerd door esthetisch-recreatieve waarden. De natuur dient hierbij ter verhoging van het welzijn door o.a. de mogelijkheid die dit biedt om te recreëren en te genieten van de schoonheid. De derde functie is duidelijk de materiële, economische functie van de natuur.⁶ In het vervolg van dit rapport zullen we de drie functies respectievelijk benoemen als de immateriële functie, de (esthetisch)-recreatieve functie en de materiële functie.

Als we met deze drie dimensies in gedachten terugkijken naar de figuur 2, blijken vooral de immateriële functies van de natuur belangrijk gevonden te worden. De drie hoogst scorende functies ('gezondheid', 'bewaren voor nageslacht' en 'intrinsieke waarde') zijn alledrie immateriële functies. Gemiddeld vindt meer dan de helft van de respondenten de vijf immateriële functies van de natuur *zeer* belangrijk. 88% vindt deze functies belangrijk of zeer belangrijk. Ook de esthetisch-recreatieve functies

⁵ Dit is gedaan door middel van een factoranalyse. In een factoranalyse worden door middel van statistische berekeningen dimensies gevormd van functies die sterk met elkaar samenhangen. Met deze techniek worden dus dimensies gevormd op basis van de antwoorden van de respondenten. De onderzoeker vormt dus niet zelf de dimensies. Wel is de keuze van de vragen natuurlijk bepalend voor de uiteindelijke vorming van de dimensies. Ook de interpretatie van de dimensies en de naamgeving gebeurt door de onderzoeker, op basis van de literatuur, van eerdere onderzoeksresultaten of van nadere analyses van de gegevens.

⁶ Over het algemeen worden door één persoon meerdere functies naast elkaar toegekend aan de natuur.

scoren hoog. Zij vormen grotendeels de middengroep in figuur 2. De materiële functies worden aanzienlijk minder belangrijk gevonden.

Functies van natuur (na factoranalyse)

Immateriële functies

- natuur is belangrijk van zichzelf, ook los van het belang voor de mens (intrinsieke waarde);
- natuur moet bewaard blijven voor het nageslacht;
- natuur is belangrijk omdat het ons herinnert aan de oorsprong van het leven;
- natuur is belangrijk als bron van gezondheid;
- natuur is een kennis- en inspiratiebron voor wetenschap en medicijnen.

Esthetisch-recreatieve functies

- natuur is belangrijk voor de recreatie
- natuur is belangrijk omdat zij mooi is;
- natuur is belangrijk omdat het bestuderen ervan een boeiende vrijetijdsbesteding is;
- natuur is belangrijk als ruimte voor ontspanning;
- natuur is belangrijk om te kunnen genieten van de planten en de dieren.

Materieel-economische functies

- natuur is belangrijk voor de landbouw;
- natuur is een natuurlijke hulpbron, waarmee geld valt te verdienen;
- natuur is een kennis- en inspiratiebron voor wetenschap en medicijnen.

(Het item 'wetenschap/medicijnen' scoort zowel bij immateriële functies als bij materieel-economische functies')

Omdat te verwachten was dat de meeste functies belangrijk gevonden worden, is tijdens de enquête niet alleen gevraagd hoe belangrijk de respondenten de twaalf functies vinden, maar is eveneens gevraagd welke drie functies van de twaalf men het *belangrijkste* vindt en welke het *allerbelangrijkste* (tabel 2).

Tabel 2 bevestigt het beeld van de individuele vragen: de natuur wordt vooral belangrijk gevonden voor het fysiek en geestelijke *welzijn*. De immateriële functies van de natuur worden verreweg het belangrijkste gevonden door de Nederlandse bevolking. Een ruime meerderheid (81%) vindt de immateriële functie de belangrijkste functie. Het belang van de natuur voor de gezondheid wordt het allerbelangrijkst gevonden (35%).⁷ Daarnaast scoort het belang om de natuur voor volgende generaties

⁷ Dat de gezondheidsfunctie het hoogst scoort, is in overeenstemming met het grote belang dat men in het algemeen hecht aan gezondheid. Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel planbureau blijkt dat gezondheid de belangrijkste waarde is in onze huidige samenleving. Dit resultaat is daarmee een duidelijke bevestiging dat de grondhouding tegenover de natuur nauw samenhangt met andere algemene normen en waarden in onze maatschappij.

te bewaren hoog (25%). Opvallend is dat men ook de intrinsieke waarde van de natuur hoog waardeert. Nagenoeg iedereen (92%) vindt de intrinsieke waarde van de natuur belangrijk, terwijl maar liefst 17% deze 'functie'⁸ belangrijker vindt dan alle andere functies die de natuur voor de mensheid kan hebben. Zij vinden dat de natuur vooral een waarde voor zichzelf heeft, onafhankelijk van het belang voor de mens.

Tabel 2 De drie belangrijkste functies (totaal 3x100%=300%) en de meest belangrijke natuurfunctie (totaal 100%)

Functie	Top 3	Meest belangrijk
Immaterieel		81
gezondheid	75	35
volgende generatie	58	25
intrinsieke waarde	36	17
herinnert oorsprong leven	12	4
Esthetisch-recreatief		15
genieten flora/fauna	35	7
ontspanning	25	4
omdat natuur mooi is	17	3
recreatie algemeen	9	1
natuurstudie boeiend	4	0
Materieel		4
wetenschap/medicijnen	20	3
landbouw	7	1
om geld te verdienen	3	0

Deze immateriële functies worden ook duidelijk belangrijker gevonden dan de esthetisch-recreatieve functie van de natuur. Een percentage van 15% van de Nederlandse bevolking vindt dat de natuur vooral van belang is om te kunnen genieten van de flora en de fauna, het vinden van rust en ontspanning en het genieten van de schoonheid van de natuur.

De bijdrage die de natuur aan de *welvaart* kan leveren (de materieel-economische functie) scoort aanzienlijk lager dan de immateriële en de esthetisch-recreatieve functies: slechts 4% van de Nederlandse bevolking vindt de economisch-materiële functie het belangrijkste. Het verdienen van geld dankzij de natuur vindt een grote meerderheid onbelangrijk. Dit ligt anders voor de landbouw. Tweederde vindt dat een belangrijke functie van de natuur. Overigens is dit nog een van de laagste percentages van alle functies. Slechts een zeer kleine minderheid (7%) noemt de bijdrage aan de landbouw als één van de drie belangrijkste functies.

Samenvattend kan gezegd worden dat er vrij grote consensus bestaat over de belangrijkste functies van de natuur, waarbij de immateriële functies verreweg het belangrijkste worden gevonden, gevolgd door de esthetisch-recreatieve functies. De materiële functies worden duidelijk het minst belangrijk gevonden.

⁸ In dit geval kan eigenlijk niet meer van een functie gesproken worden, maar gaat het veel meer om een *waarde* van de natuur.

Natuurlijk betekent dit niet dat er geen verschillen van mening bestaan tussen de Nederlanders. Zowel de grondhouding als persoonskenmerken (als politieke voorkeur en opleiding) en de woon- en werkomgeving blijken van invloed op de functietoekenning aan de natuur (tabel 3). Mensen die werkzaam zijn in de agrarische sector (overigens niet alleen boeren) hechten minder waarde aan de esthetisch-recreatieve functie. Deze laatste groep hecht meer waarde aan de economische functie van de natuur. Zij verdienen immers hierin hun brood, dit in tegenstelling tot de grote meerderheid van de Nederlanders die voor hun inkomen niet direct afhankelijk zijn van natuur of landbouw.

Tabel 3 Persoonskenmerken van respondenten verdeeld naar belang dat wordt gehecht aan de drie natuurfuncties

Functie	Relatief minder belangrijk	Relatief belangrijker
Esthetisch-recreatieve functie	Groen Links Werkzaam in agrarische sector	Geen relevante kenmerken
Immateriële functie	Minder natuurkennis CDA, VVD	Balans natuur gevoelig Mens geen heerser natuur Meer natuurkennis Groen Links
Materiële functie	Balans natuur niet zo gevoelig Mens als heerser over natuur Meer natuurkennis Groen Links	Werkzaam in agrarische sector Minder natuurkennis CDA, VVD Ouderen

Zoals gezegd zijn ook persoonskenmerken van belang. Mensen met een progressieve politieke voorkeur vinden de immateriële functies van de natuur belangrijker dan gemiddeld, terwijl zij de esthetisch-recreatieve functie minder belangrijk vinden. De achterban van de VVD en met name van het CDA vindt daarentegen de economische functies belangrijker.

De verstedelijking van de woonomgeving lijkt ook samen te hangen met het belang dat aan de functies wordt gehecht. Dit effect wordt echter voornamelijk veroorzaakt doordat mensen die werkzaam zijn in de agrarische sector de materiële functies belangrijk vinden. En deze mensen wonen voornamelijk in het landelijk gebied. De verstedelijking van de woonomgeving heeft dus *geen* direct effect op het belang dat wordt gehecht aan de verschillende functies van de natuur.

Ook het inkomen en de aanwezigheid van kinderen heeft hierop geen invloed. De invloed van de leeftijd is onduidelijk. Jongeren (jonger dan 30 jaar) en ouderen (ouderen dan 70) vinden de materiële functies relatief belangrijk en de immateriële functies onbelangrijker.

De belangrijkste verklarende factor voor de mening over de verschillende functies is echter de houding die men heeft tegenover de relatie tussen de mens en de natuur (zie de paragraaf 3.2). De groep die de materiële functie relatief belangrijk vindt, is van mening dat de natuur wel een stootje kan hebben en is minder afkerig van het ingrijpen in de natuur door de mensheid (de mens als heerser). Dit in tegenstelling

tot de mensen die de immateriële functie van de natuur uitzonderlijk belangrijk vinden. Zij zijn van mening dat de balans van de natuur snel verstoord wordt en we (daarom) voorzichtig moeten zijn met het ingrijpen in de natuur.

3.4 Het beeld van de natuur

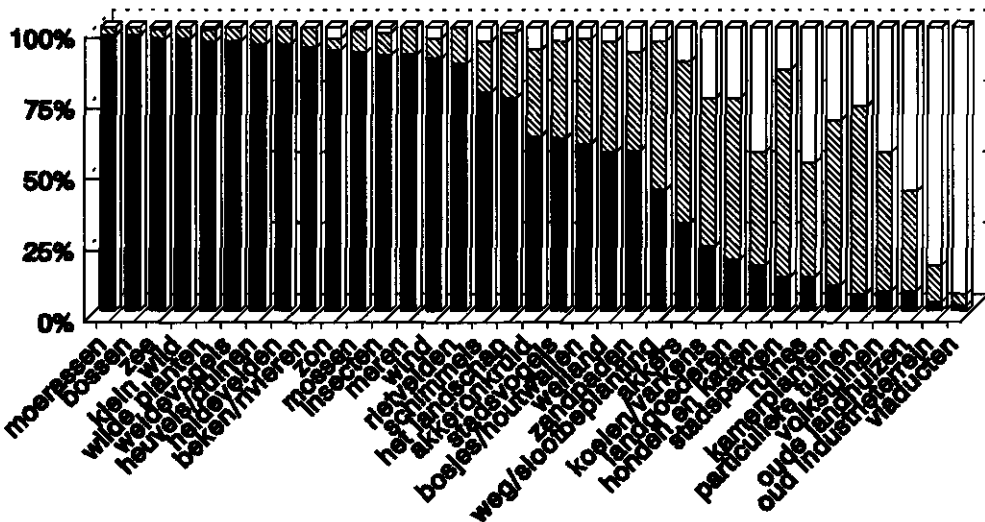
Onderdeel van de natuurbeelden van de Nederlandse bevolking is de definitie die zij heeft van de natuur. Deze definitie is onderdeel van het referentiekader en is daardoor medebepalend voor de probleemdefinitie en het zoeken naar oplossingen. Bekend is dat het hanteren van verschillende definities van natuur kan leiden tot onbegrip en wantrouwen in de communicatie tussen de overheid en doelgroepen. Uit empirisch onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat boeren een ander natuurbeeld hanteren dan de beleidmakers, veroorzaakt door afwijkende ideaalbeelden hoe de natuur er feitelijk uit zou moeten zien (Aarts en Van Woerkum, 1994; Van den Berg et al., 1996). Ook tussen natuurbeschermingsorganisaties en boeren loopt de definitie van natuur uiteen. De Natuurbeschermingsraad adviseert dan ook in haar rapport 'Natuur tussen de oren' (1994) om meer inzicht te krijgen in en rekening te houden met de natuurbeelden die verschillende groepen in de samenleving hanteren.

Tot op heden zijn de verschillende natuurbeelden vooral theoretisch uitgewerkt. In het onderhavige onderzoek wordt, uitgaande van de theoretische noties over natuurbeelden, getracht de verschillende natuurbeelden een empirische onderbouwing te geven. Hiertoe is aan de Nederlandse bevolking over 35 vormen van natuur gevraagd in hoeverre zij dit 'echte' natuur, 'een beetje' natuur of geen natuur vinden. Deze 35 vormen zijn zeer ruim gekozen, zodat de respondenten zelf de begrenzing van hun natuurbegrip aan kunnen geven. Gevraagd is onder andere naar weidevogels, moerassen, houtwallen, koeien, kamerplanten, de zon, ruïnes etcetera.

In figuur 3 staat voor alle onderzochte natuurvormen weergegeven in hoeverre de respondenten dit 'echte' natuur, 'een beetje' natuur of 'geen' natuur vinden. Links in het figuur staan natuurvormen die vrijwel iedereen als natuur karakteriseert, terwijl rechts vormen staan die door vrijwel niemand als natuur worden gezien.

Uit figuur 3 blijkt dat de bevolking vooral een *breed* natuurbeeld heeft. Niet alleen ongerepte natuurgebieden worden als natuur gezien, maar ook vele andere vormen van flora en fauna. Konijnen, wilde zwijnen en weidevogels worden evenveel natuur gevonden als moerassen en wilde planten. Ook de elementen (zon, zee en wind) vindt bijna iedereen natuur. Maar liefst 22 van de 35 vormen wordt door de meerderheid van de respondenten als 'echte' natuur gekarakteriseerd. Hiermee wordt overtuigend aangetoond dat de definitie van natuur van de Nederlander aanzienlijk breder is dan de definities in het beleid of de wetenschap wordt gehanteerd, waarbij het begrip natuur vooral betrekking heeft op ongerepte natuur, al dan niet aangevuld met bijzondere cultuurlandschappen⁹.

⁹ Zie bijvoorbeeld de definitie van de Natuurbeschermingsraad: natuur is alles wat zichzelf ordent en handhaaft, al dan niet in aansluiting op menselijk handelen, maar niet volgens menselijke doelstellingen (Natuurbeschermingsraad, 1993)

geen natuur	0	0	1	0	1	0	0	0	0	4	1	2	0	4	0	5	2	8	5	4	5	9	5	12	25	25	44	15	48	33	28	44	58	95	95
beetje natuur	3	3	3	4	4	5	6	6	7	4	8	8	10	7	13	18	23	31	34	37	38	35	52	57	52	57	40	73	40	58	66	49	35	13	4
echte natuur	97	97	96	96	95	94	94	92	92	91	90	90	89	87	77	75	62	61	59	58	57	42	31	23	18	16	12	12	9	6	7	7	3	2	

Item

■ echte natuur ▨ beetje natuur □ geen natuur

Fig. 3 Mening of verschillende vormen beschouwd worden als echte of geen echte natuur

Toch wordt wel onderscheid gemaakt tussen de verschillende items. Onder 'echte' natuur wordt vooral 'spontane' natuur verstaan: insecten, mossen, wilde planten etcetera. Ook de elementen zoals de zon, de zee en de wind vallen hieronder. De consensus over wat natuur is geldt vooral deze natuur: meer dan 90% van de Nederlanders vindt dit 'echte' natuur. Overigens valt bijvoorbeeld de boerennatuur (zoals weidevogels en akkeronkruiden) voor veel Nederlanders ook onder de 'echte' natuur.

Halverwege figuur 3 is een soort knik te herkennen. Links van deze knik heerst consensus: die items zijn natuur. Rechts van de knik verdwijnt de consensus: er ontstaan *verschillende* natuurbeelden. Sommigen vinden weilanden, houtwallen en stadsvogels nog echte natuur, terwijl anderen dit geen of slechts een beetje natuur vinden. Deze laatste groep vindt dit dus weliswaar natuur, maar minder authentiek dan de spontane natuur. Tussen de verschillende groepen bestaat duidelijk een verschil van opvatting over welke flora, fauna en biotopen de naam 'natuur' waardig zijn.

Figuur 3 maakt ook al gedeeltelijk duidelijk op welke gronden iets natuur of geen natuur gevonden wordt: de items in de figuur lopen grotendeels van 'natuurlijk' (links) naar 'cultuurlijk' (rechts). De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat de Nederlanders weliswaar een zeer breed natuurbeeld hebben, maar dat een groot deel van de bevolking iets meer natuur vindt naarmate de afwezigheid van 'cultuur' of menselijke invloed groter wordt. Het lijkt erop dat men het grotendeels eens is met de definitie van natuur als 'datgene wat zich grotendeels aan de menselijke invloed onttrekt of buiten de invloed van de mens bestaat' (Terrasson, 1988). Slechts zelden wordt de natuur door de Nederlanders als *last* of *bedreiging* gezien.

Uit onderzoek naar natuurbeelden bij boeren is al eerder gebleken dat boeren een eigen natuurbeeld hebben, afwijkend van de natuurbeelden van bijvoorbeeld de natuurbeschermingsorganisaties (Aarts en Van Woerkum, 1994). Uit het onderhavige onderzoek blijkt dat ook het natuurbeeld van de Nederlandse bevolking breder is dan alleen de 'echte' of 'wilde' natuur. Weilanden, weidevogels en konijnen vallen daar evengoed onder. Flora en fauna die zeer sterk door menselijke aanwezigheid zijn beïnvloed, zoals parken en akkers, worden door de meeste Nederlanders wel natuur genoemd, maar wordt minder 'echte' natuur gevonden dan de spontane natuur.

In de literatuur over natuurbeelden worden vaak verschillende typologieën gebruikt. Met name vanuit de milieufilosofie (Zweers, 1995) is een aantal studies bekend naar natuurbeelden. Deze studies zijn echter niet empirisch onderbouwd. Margadant (1994) heeft in haar empirisch onderzoek wel aandacht besteed aan natuurbeelden (bij adolescenten). Op basis van zowel de filosofische als de empirische studies komt de Natuurbeschermingsraad in een rapport over natuur- en landschapsbeelden tot elf verschillende natuurbeelden. Het gaat hierbij om de volgende beelden:

- *Wilde natuur*: oernatuur, wilde fauna en flora in oorspronkelijke, vrije staat. Natuur zonder menselijke beïnvloeding: oerbossen, woeste zeeën, wadden.
- *Volgende natuur*: half-natuurlijke en aan de menselijke cultuur gebonden natuur (begeleidende natuur): natuur in agrarisch cultuurlandschap: weidevogels, houtwallen, landgoederen.
- *Gebruiksnatuur*: natuur waaruit niet-cultuurgewassen geoogst kunnen worden voor bijvoorbeeld de jacht of de visserij. De natuur als genen-reservoir: de zee, het bosbessenbos, de mosselbank.
- *Productie-natuur*: leverancier van energie en grondstoffen. De natuur als productiefactor voor cultuurgewassen: akkers en weilanden, productiebos, zonne-energie.
- *Regulerende natuur*: de natuur als stabiliserende factor en zuivering: klimaat, lucht, biologische reiniging.
- *Bedreigende/hinderlijke natuur*: natuur als bron van gevoel van onveiligheid, wanorde, bedreiging en overlast: rivieren buiten hun oevers, lastige dieren zoals insecten.
- *Heilzame natuur*: natuur als bron van gezondheid, het platteland: weg van de stad met z'n luchtverontreiniging, uitwaaien op het strand.
- *Decor-natuur*: esthetische natuur: mooie vergezichten, het landschap als ruimte voor recreatie. De natuur als ontspanning.
- *Intrigerende natuur*: bron van verwondering, onderzoek en educatie: natuurexcursies, survivaltochten.
- *Informatieve natuur*: indicatorfunctie voor de toestand van het milieu: stervende bossen, uitstervende vlindersoorten.
- *Gemodificeerde natuur*: gefokte, gedomesticeerde dieren: honden en katten, koeien en varkens, kamerplanten.

Omdat het aantal empirische studies zeer beperkt is, hebben we bij de constructie van de vragenlijst (aanhangsel 3) ervoor gekozen om vooraf geen indeling in soorten natuur te maken. Bij het samenstellen van de lijst met 35 items is natuurlijk wel getracht de verschillende vormen van natuur terug te laten komen. Hierbij is met

name aandacht besteed aan meer fysieke natuurbeelden. Heilzame natuur, intrigerende natuur en informatieve natuur zijn niet expliciet geoperationaliseerd.

Aan de hand van de enquête-resultaten kan met behulp van statistische methoden *achteraf* een indeling gemaakt worden in de verschillende natuurbeelden die mensen hanteren. Hiertoe is een factoranalyse uitgevoerd op de 35 natuur-items. Een factoranalyse zoekt op statistische wijze naar items die vaak gezamenlijk genoemd worden. Deze items blijken vaak te behoren tot één categorie.

Ook bij de natuurbeelden blijkt deze techniek te werken. De factoranalyse onderscheidt vijf verschillende groepen van items, waarvan de items ook inhoudelijk grote samenhang vertonen. Op basis van de 35 gepresenteerde items maken de Nederlanders onderscheid tussen vijf verschillende soorten natuur¹⁰:

- *De elementen*: zon, zee en wind.
- *Spontane natuur*: wilde planten, insecten, mossen, klein wild, weidevogels, schimmels, stadsvogels, akkeronkruiden, klein wild.
- *Productienatuur*: weilanden, akkers, koeien en varkens, landschap (!)
- *Aangelegde natuur*: stadsparken, particuliere tuinen, volkstuinten, bosjes en houtwallen, wegbepanting.
- *Gedomesticeerde natuur*: kamerplanten, volkstuinten, particuliere tuinen, koeien en varkens, honden en katten.

Niet alle gevraagde items blijken door de factoranalyse in deze vijf categorieën ingedeeld te worden. Een aantal items dat niet in deze lijst staat, wordt in een zesde, zevende of achtste categorie ingedeeld (bv. bossen en moerassen). Deze categorieën vertonen echter weinig samenhang¹¹ en zijn moeilijk te interpreteren. Dat ook de bossen niet scoren op de eerste vijf factoren is hierbij het meest opvallend. Dit komt waarschijnlijk omdat bossen binnen meerdere beelden passen. Voor sommigen is het spontane natuur, terwijl anderen zich zeer bewust zijn van het aangelegde karakter en een bos eerder productienatuur zullen noemen.

In vergelijking met de theoretische indeling gemaakt door de Natuurbeschermingsraad blijken enkele opvallende verschillen en overeenkomsten te bestaan:

- Opvallend is dat de Nederlanders nauwelijks onderscheid maken tussen ‘wilde’ natuur en ‘volgende’ natuur. Beide vormen beschouwen zij als een en dezelfde soort natuur, die wij hier benoemd hebben als ‘spontane’ natuur. Weidevogels, stadsvogels en akkeronkruiden worden eveneens onder de noemer spontane natuur gevat als wilde planten en insecten. Wel is de consensus hierover iets minder groot. Men vindt deze vormen (afgezien van de weidevogels) minder ‘echte’ natuur, en vaker wordt het ‘een beetje’ natuur genoemd.

Naast deze onafhankelijke natuur worden drie vormen van ‘afhankelijke’ natuur onderscheiden.

- Allereerst de productienatuur: natuur ten dienste van de landbouw. Ook de

¹⁰ Sommige items scoren op twee natuurbeelden tegelijk.

¹¹ De factoren hebben een lage eigenwaarde (< 1,0).

Natuurbeschermingsraad onderscheidt deze categorie. De meeste respondenten rekenen de (productie)bossen hier echter niet onder. Waarschijnlijk zijn de meeste Nederlanders zich niet bewust dat het merendeel van de Nederlandse bossen productiebos is en met dat doel ooit is aangelegd. Opvallend is dat 'het landschap' door de Nederlandse bevolking eveneens in de categorie productienatuur wordt geplaatst. Blijkbaar wordt het landschap door veel burgers geassocieerd met het huidige cultuurlandschap, met zijn akkers en weilanden.

- De tweede groep afhankelijke natuur hebben we 'aangelegde' natuur genoemd. Deze categorie komt niet voor in de indeling van de Natuurbeschermingsraad. Het gaat hierbij om allerlei vormen van aangelegde natuur, meestal in en rond steden en wegen.
- De laatste groep is de 'gedomesticeerde' natuur: flora en fauna die sterk aangepast is aan de menselijke behoefte. Deze categorie komt sterk overeen met de 'gemodificeerde' natuur van de Natuurbeschermingsraad. De natuurbeschermingsraad beperkt deze categorie echter tot gemodificeerde dieren. Omdat ook aan de mens aangepaste planten volgens de bevolking hier deel van uit maken, hebben we deze categorie 'gedomesticeerde' natuur genoemd.

De consensus tussen de Nederlanders over welke natuurbeelden 'echte' natuur zijn en welke 'een beetje' natuur zijn, verschilt (fig. 4). De spontane natuur wordt door bijna iedereen echte natuur gevonden, terwijl veel mensen de gedomesticeerde natuur geen 'echte' natuur vinden. De meeste respondenten noemen dit een beetje natuur of zelfs helemaal geen natuur.

De hieronder gevonden verschillen zijn ook op individueel niveau terug te vinden.

natuurbeeld→ natuur of geen natuur?	score	elementen	spontane natuur	productie- natuur	aangelegde natuur	gedomesticeerde natuur
'echte' natuur ↑ ↓ 'beetje' natuur	1,0	zee zon wind	Klein wild wilde planten weidevogels mossen insecten schimmels stadsvogels akkeronkruiden			
	1,5			landschap weilanden	bosjes/hout- wallen wegbeplan- ting	
	2,0			akkers	stadsparken particuliere tuinen	koeien&varkens honden&katten
	2,5				volkstuinten	kamerplanten
	3,0					
'geen' natuur						

Fig. 4 Consensus tussen Nederlanders over welke natuurbeelden echte en geen echte natuur zijn

Sommige respondenten hanteren een zeer strikte definitie van natuur, en vinden alleen de spontane natuur echte natuur, terwijl anderen daarnaast ook de productienatuur, gedomesticeerde en aangelegde natuur als natuur benoemen.

Een aantal achtergrondkenmerken blijkt samen te hangen met de breedte van het natuurbeeld van de respondenten (tabel 4). De hoeveelheid kennis van de natuur (zie paragraaf 4.2) hangt nauw samen met het natuurbeeld. Respondenten met meer dan gemiddelde kennis van de natuur vinden spontane natuur en aangelegde natuur echtere natuur, terwijl zij productienatuur en gedomesticeerde natuur minder echte natuur vinden. Ook de leeftijd hangt nauw samen met het natuurbeeld. Ouderen vinden de elementen en de aangelegde natuur echtere natuur, terwijl zij gedomesticeerde natuur minder echte natuur vinden.

Of men werkzaam is in de agrarische sector lijkt geen invloed te hebben op de natuurbeelden.

Tabel 4 Achtergrondkenmerken van de respondenten die de vijf natuurbeelden onderschrijven

Natuurbeeld	Minder natuur	Meer natuur
De elementen	jongeren	ouderen
Spontane natuur	minder natuurkennis	intrinsieke natuurfunctie belangrijk meer natuurkennis
Productienatuur	meer natuurkennis stedeling hoger opgeleid	minder natuurkennis platteland lager opgeleiden
Aangelegde natuur	jongeren minder natuurkennis	ouderen meer natuurkennis
Gedomesticeerde natuur	recreatieve natuurfuncties belangrijk meer natuurkennis ouderen	minder natuurkennis jongeren

3.5 Waardering van verschillende soorten natuur

Hierboven is beschreven wat de Nederlanders bedoelen als ze het over natuur hebben: Wat is volgens hen natuur, wat niet en waar leggen ze de grenzen? Deze definitie van natuur zegt echter niets over de prioriteiten die men geeft aan de verschillende soorten natuur. Aan de respondenten is daarom voor een deel van de lijst met natuur-items uit de vorige paragraaf gevraagd wat zij de belangrijkste natuur vinden. Hierbij zijn de volgende items gevraagd:

- bossen,
- parken in steden,
- groot wild, zoals herten en wilde zwijnen,
- wilde planten,
- heidevelden,
- beplanting langs wegen en sloten,
- weidevogels,

- meren,
- akkers,
- rietvelden,
- zandpaden.

De bossen blijken verreweg de belangrijkste natuur gevonden te worden. 69% van de respondenten vindt dit de belangrijkste natuur. Op grote afstand gevolgd door stadsparken (7%), meren (6%), wilde planten (4%) en heidevelden (3%). Zoals verwacht mag worden hechten stedelingen meer waarde aan stadsparken (10% vindt dit de belangrijkste natuur, tegen 5% van de bevolking van het landelijk gebied).

Naast deze losse items is ook gevraagd naar de prioriteit voor verschillende categorieën natuur. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen stedelijke natuur, agrarische natuur, natuurreservaten, natuur in recreatiegebieden en natuur in bossen¹². De respondenten mochten f 100 miljoen gulden verdelen over deze vijf categorieën.

Natuurreservaten en bossen scoren duidelijk het hoogst (fig. 5). Met name aan natuurreservaten geven veel Nederlanders de hoogste prioriteit. Het nut voor de mens staat hierbij niet voorop. De vormen van natuur die een belangrijke recreatie-component hebben (naast de bossen) scoren iets onder het gemiddelde (recreatienatuur f 18 miljoen en stedelijke natuur f 15 miljoen). De agrarische natuur wordt het minst belangrijk gevonden.

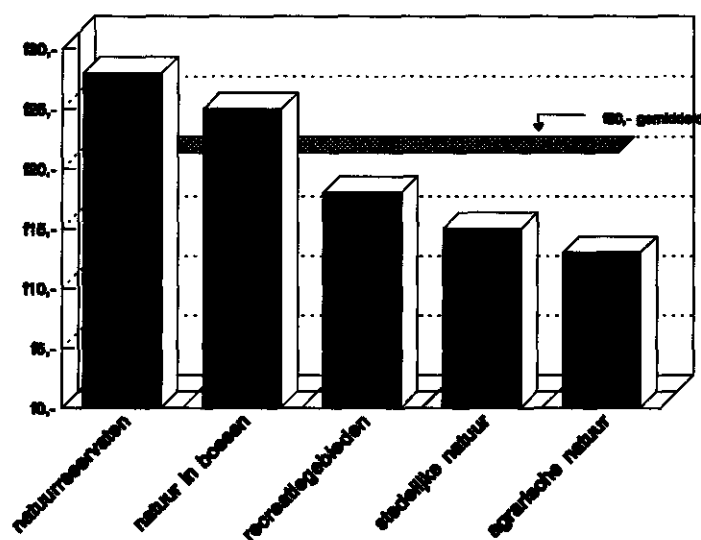

Fig. 5 Waardering van de natuur, uitgedrukt in de verdeling van f 100 miljoen over vijf categorieën

¹² De categorie overlapt enigszins met de andere categorieën.

Deze waardering van de verschillende soorten natuur hangt samen met een aantal achtergrondkenmerken. Opleiding, leeftijd en de verstedelijking van de eigen woonomgeving beïnvloeden de prioriteitsstelling. *Natuurbeelden* en *natuurvisies* hebben echter de meeste invloed. Respondenten met een breed natuurbeeld, waarbij ook gedomesticeerde, aangelegde en productienatuur vaak als natuur wordt gezien, hechten minder waarde aan natuurreservaten en natuur in de bossen, terwijl men meer waarde hecht aan natuur in de stad. Mensen die immateriële functie van de natuur wat minder belangrijk vinden, geven natuurreservaten minder prioriteit en natuur in recreatiegebieden meer prioriteit. Respondenten die productienatuur 'echte' natuur vinden geven ook hogere prioriteit aan agrarische natuur.

Mensen die werkzaam zijn in de agrarische sector geven minder prioriteit aan natuurreservaten. Zij geven iets meer prioriteit aan agrarische natuur, maar dit verschil is niet significant.

Opvallend is dat de hoeveelheid natuurkennis, in tegenstelling tot de eerdere natuurbeelden en natuurvisies, geen invloed heeft op de prioriteit voor de verschillende vormen van natuur.

3.6 Segmenten van de Nederlandse bevolking

In de vorige paragrafen zijn de verschillende onderdelen van de grondhouding van de Nederlandse bevolking beschreven. Tot slot van dit hoofdstuk zal een analyse uitgevoerd worden van al deze onderdelen gezamenlijk. Dit keer vindt de analyse niet op variabeleniveau plaats, maar op respondentniveau: Door middel van een clusteranalyse worden verschillende segmenten van de Nederlandse bevolking onderscheiden die gelijksoortige meningen en ideeën hebben.

De grondhoudingen van de Nederlandse bevolking zijn door middel van een clusteranalyse bestudeerd met twee, drie, vier en vijf clusters. De analyse met vier clusters bleek hierbij het best interpreteerbaar. In de tabel 5 staat het resultaat van deze analyse weergegeven. Voor elke variabele is per segment aangegeven of de respondenten in dit segment hier positiever (+) of negatiever dan gemiddeld (-) over denken. Naarmate er meer plussen of minnen staan, zijn de verschillen groter. Als de verschillen minimaal zijn, staat slechts een '.' vermeld.

Wat is een clusteranalyse?

In een clusteranalyse staan de overeenkomsten tussen de respondenten centraal. Via statistische berekeningen worden groepen van respondenten gevormd die ongeveer vergelijkbare meningen hebben over de geanalyseerde onderwerpen. Op deze manier ontstaat een klein aantal clusters van respondenten die in hun houding sterke verwantschap met elkaar vertonen. Doordat deze techniek verschillende groepen in de bevolking onderscheidt, levert het vaak meer beleidsrelevante informatie op dan analyses op variabelenivo, zoals in de voorgaande paragrafen gepresenteerd. Bovendien ontstaat met deze techniek een totaalbeeld van alle onderzochte onderwerpen.

Clusteranalyse is echter een minder harde techniek dan de meeste statistische technieken. Er zijn vaak verschillende indelingen in clusters mogelijk, afhankelijk van de uitgangssituatie. Met name de *grenzen* tussen de verschillende clusters zijn niet scherp gedefinieerd: sommige respondenten zitten op de grens tussen twee clusters. In welke cluster zij uiteindelijk terechtkomen is vaak enigszins arbitrair. Ook het aantal te vormen clusters is arbitrair en wordt meestal bepaald door de interpreteerbaarheid van de indeling.

Tabel 5 Kenmerken van vier segmenten grondhoudingen onderscheiden na clusteranalyse

Kenmerken	1 natuur als partner	2 Recreatieve Natuurvisie	3 Smal Natuurbeeld	4 Antropocentri- sche houding
Relatie mens-natuur				
balans natuur is gevoelig	+	.	--	-
mens moet geen heerser zijn over natuur	+	.	.	--
Drie belangrijkste natuurfuncties				
aantal recreatieve functies (gem. 0,9)	0,3	1,5	.	.
aantal immateriële functies (gem. 1,8)	2,3	1,3	.	1,3
aantal economische functies (gem. 0,3)	.	.	.	0,8
Natuurbeelden				
elementen	+	+	---	.
spontane natuur	+	.	.	---
productienatuur	.	.	-	.
aangelegde natuur	.	.	.	--
gedomesticeerde natuur	.	.	-	-
Groepsgrootte	45%	40%	8%	7%

Verklaring der tekens:

- ++ sterk positieve houding (ten opzichte van het gemiddelde)
- + matig positieve houding
- . geen afwijking van gemiddelde
- matig negatieve houding
- sterk negatieve houding

Op basis van deze clusteranalyses worden twee grote segmenten onderscheiden (segment 1 en 2), waar de grote meerderheid (85%) van de Nederlandse bevolking zich in bevinden. Daarnaast bestaan twee kleine clusters, gevuld door respectievelijk 8% en 7% van de bevolking. Deze groepen nemen dus een duidelijke minderheidspositie in. De grootte van deze groepen is overigens relatief¹³. De segmenten kunnen als volgt beschreven worden:

- *Segment 1: natuur als partner.* Het eerste segment kenmerkt zich vooral door een grondhouding die *nog* minder antropocentrisch is dan gemiddeld. Men is nog meer van mening dat de balans van de natuur gevoelig is, dat de mens zich niet als heerser over de natuur mag opstellen. De immateriële (waaronder de intrinsieke) functies van de natuur worden verreweg de belangrijkste functies gevonden. Het natuurbeeld wijkt weinig af van het gemiddelde. Niemand vindt de elementen of de spontane natuur geen ‘echte’ natuur. Deze groep plaatst de natuur naast de mens: de natuur heeft een duidelijke eigen waarde. Alhoewel men de recreatieve waarde van de natuur ook erkent, vindt men deze toch ondergeschikt aan de immateriële functies. Alhoewel dit niet expliciet gevraagd is, lijken deze respondenten de natuur vooral als ‘partner’ te zien. We zullen dit segment daarom benoemen als ‘*natuur als partner*’
- *Segment 2: recreatieve natuurvisie.* Het tweede segment kenmerkt zich vooral door het belang dat wordt gehecht aan de recreatieve functie van de natuur. Deze functie wordt belangrijker gevonden dan de immateriële functies. Hun visie op de relatie tussen de mens en de natuur verschilt slechts weinig van het gemiddelde: ook zij willen voorzichtig zijn om de balans in de natuur niet te verstoren. Wel is men iets minder afkerig van het aanpassen van de natuur aan de menselijke wensen. Vooral aanpassing van natuur aan recreatieve eisen zal in deze groep steun ondervinden. Deze groep heeft het breedste natuurbeeld: zij vinden niet alleen de elementen en de spontane natuur echte natuur, maar vaak ook de productienatuur, de aangelegde natuur en de gedomesticeerde natuur. Dit verschil kan goed verklaard worden door de dominante functies die men toekent aan de natuur. Productienatuur, aangelegde natuur en gedomesticeerde natuur zijn immers ook geschikt als basis voor recreatie. Zoals verwacht mag worden is voor deze groep recreatie in de natuur een belangrijke vrijetijdsbesteding. Concluderend kan gezegd worden dat mensen in deze groep een *recreatieve natuurvisie* hebben.
- *Segment 3: smal natuurbeeld.* Dit segment beslaat slechts een kleine minderheid van de bevolking (8%). Het meest kenmerkend van deze groep is hun smalle natuurbeeld. Alleen de spontane natuur wordt als echte natuur gezien. Vooral de elementen (zoals de zon en de zee) vinden zij vaak geen natuur. In iets mindere mate geldt hetzelfde voor de productienatuur en de gedomesticeerde natuur. Hun grondhouding tegenover de natuur is een beetje ambivalent. Enerzijds vindt men dat de mens zich niet als heerser boven de natuur mag stellen, terwijl men anderzijds niet zo bang is om door ingrijpen de balans van de natuur te verstoren. Dit segment beschrijven we met de term *smal natuurbeeld*.

¹³ Aan deze groepsgrootte mag geen absoluut belang worden toegekend. De toegepaste clusteranalyse vormt weliswaar vier clusters, maar de grenzen tussen deze clusters zijn echter niet duidelijk afgebakend. De huidige beschreven groepen hebben deze grootte. Bij een analyse op een deel van de data zullen dezelfde groepen ontstaan met ongeveer dezelfde grootte. De exacte omvang kan echter enigszins afwijken.

- *Segment 4: antropocentrische houding.* Het vierde en laatste segment is ook een klein segment. Deze groep wijkt op alle onderdelen af van het gemiddelde. Men heeft de meest antropocentrische grondhouding van allemaal: de mens mag zich als heerser boven de natuur stellen en men is niet zo bang om de balans van de natuur te verstoren. Ook deze groep heeft een smal natuurbeeld. Vooral de spontane natuur moet het hierbij ontgelden. Niet uitgesloten kan worden dat hierbij sprake is van overcompensatie: mogelijk is deze groep van mening dat er teveel aandacht is voor de spontane natuur, waardoor men extra kritisch over deze vorm van natuur is. De mening over de elementen en de productienatuur is het minst negatief ten opzichte van het gemiddelde. Deze groep hecht ook relatief veel belang aan het economische nut van de natuur. De beste omschrijving van deze groep lijkt het begrip ‘*antropocentrische houding*’ te zijn.

Nu de vier groepen inhoudelijk beschreven zijn, kunnen we de samenstelling van de groepen verder analyseren: Wie zit in welke groep? Om daar meer duidelijkheid over te krijgen, hebben we de vier segmenten onderzocht op een groot aantal sociale, economische en demografische kenmerken (tabel 6). Kenmerken die niet significant blijken te verschillen (zoals het hebben van kinderen) zijn in principe niet opgenomen in deze tabel. Een uitzondering is gemaakt voor de regio en de mate van verstedelijking, omdat deze factoren in de analyses in de volgende hoofdstukken wel sterke samenhangen blijken te vertonen. Voor de vergelijkbaarheid zijn ze ook in deze tabel opgenomen.

In tabel 6 zijn alleen percentages opgenomen die significant verschillen van het gemiddelde van de gehele steekproef (het gemiddelde staat vermeld in kolom 2). In de eerste twee segmenten blijkt de afwijking van het gemiddelde klein. In het eerste segment (natuur als partner) zitten iets meer mensen van middelbare leeftijd (30-55) dan gemiddeld. De opleiding is vaak wat hoger en de politieke voorkeur is relatief progressief, met een oververtegenwoordiging van Groen Links-stemmers. Deze groep heeft de meeste kennis over de natuur.

Het tweede segment, waarbinnen veel belang wordt gehecht aan de recreatie, vertoont ook weinig opvallende uitschieters. Wel zijn vrouwen in deze groep sterk oververtegenwoordigd, terwijl in tegenstelling tot de vorige groep vooral mensen met een lagere opleiding in het ‘recreatieve’ segment zitten.

Het derde segment, de groep met een smal natuurbeeld, wijkt wel duidelijk af van het gemiddelde. Het meest opvallend in deze groep is het aantal politiek niet-geïnteresseerden: bijna eenderde heeft niet gestemd bij de vorige verkiezingen. Daarnaast zijn de linkse politieke partijen ondervertegenwoordigd in deze groep. Relatief veel jongeren maken deel uit van deze groep met een smal natuurbeeld. Dit laatste komt overeen met de conclusies van Margadant dat hedendaagse jongeren een nogal beperkt natuurbeeld hebben, waar onder andere de abiotische elementen geen deel van uit maken (Margadant-van Arcken, 1994). Ook het aantal mannen is opvallend groot.

Tabel 6 Sociaal-demografische kenmerken van vier segmenten grondhouding, in vergelijking met het gemiddelde (Indien een '.' vermeld staat, wijkt het percentage in dit segment niet af van het gemiddelde)

Achtergrond ↓	Gehele steekproef	1 Natuur als partner	2 Recreatieve natuurvisie	3 Smal natuurbeeld	4 Antropocentrische houding
Leeftijd					
18-29	20	.	.	27	23
30-55	55	59	.	51	43
56 en ouder	26	22	.	.	34
Politieke voorkeur					
Groen Links, SP	7	10	.	3	4
PvdA	21	.	.	17	.
D'66	15	.	.	12	8
CDA	17	.	.	.	23
VVD	20	.	.	.	23
Niet gestemd	20	.	.	31	.
Opleiding					
lager (lo t/m MAVO)	35	29	40	.	44
middelbaar	34	.	.	.	28
hoger (HBO, W.O.)	31	34	27	.	28
Inkomen per maand					
minder f 1500	7	.	.	13	10
f 1500 tot f 2500	20	.	.	.	25
f 2500 tot f 3500	28	.	.	.	23
f 3500 tot f 4500	22	25	.	.	.
meer dan f 4500	23	.	.	.	20
Werkzame sector					
agrarische sector	4	.	.	.	12
niet-agrarische sector	96	.	.	.	88
Geslacht					
man	48	49	43	56	55
vrouw	52	51	57	44	45
Regio		verschillen niet significant			
Verstedelijking		verschillen niet significant			
Natuurkennis					
gemiddelde score	7,7	7,9	7,6	7,5	7,2
Recreatie in natuur belangrijke tijdsbesteding¹⁾	0	.	+	-	--
Lid Natuurorganisatie	51	.	.	44	39
vrijwilligerswerk		verschillen niet significant			

¹⁾ Op basis van genormaliseerde scores

Het vierde segment tenslotte, gevormd door mensen met een sterk antropocentrische houding, vormt een sterk afgescheiden groep. Op vrijwel alle kenmerken verschilt men van de overige respondenten. Het opleidingsniveau is vaak laag, evenals het inkomen. Men stemt vooral op de traditionele partijen, met een duidelijke voorkeur voor het rechtse deel van het politieke spectrum. Zeer opvallend is het grote aantal

agrariërs (12%) in deze groep. Toch verschillen de mate van verstedelijking en de regio waarin men woonachtig is niet van het gemiddelde. In de Randstad en in het landelijke gebied is de steun voor de dominante waarden uit dit segment dus gelijk. Relatief weinig mensen zijn lid van een natuurorganisatie, terwijl recreatie in de natuur absoluut geen belangrijke tijdsbesteding is voor deze groep. Het natuurkennis is laag. Dit segment lijkt te bestaan uit twee groepen: enerzijds agrariërs in het landelijk gebied en anderzijds laag opgeleide, niet in natuur geïnteresseerde stedelingen.

4 Mening over de natuur, actoren en veranderingen

4.1 Mening over de natuur

Na de grondhoudingen die in het vorige hoofdstuk besproken is, wordt in deze paragraaf de mening van de Nederlandse bevolking over de natuur behandeld. Deze mening kan gezien worden als een concretisering van de hiervoor besproken grondhouding.

Uit de enquête blijkt dat de steun van de Nederlandse bevolking voor natuurbehoud extreem groot is. Iedereen vindt het beschermen van de bestaande natuur belangrijk. Tweederde vindt dit zelfs zeer belangrijk. Een grote meerderheid is eveneens voorstander van het uitbreiden van de hoeveelheid natuur. 80% vindt het aanleggen van nieuwe natuurgebieden belangrijk. Bewoners van het landelijk gebied staan hier kritischer tegenover dan stedelingen. Op dit abstracte niveau is het draagvlak voor natuurbehoud onder de Nederlandse bevolking dus algemeen, zowel voor behoud als voor natuurontwikkeling. In figuur 6 staan de reacties weergegeven op twee algemene vragen over natuurbehoud en natuurontwikkeling.¹⁴

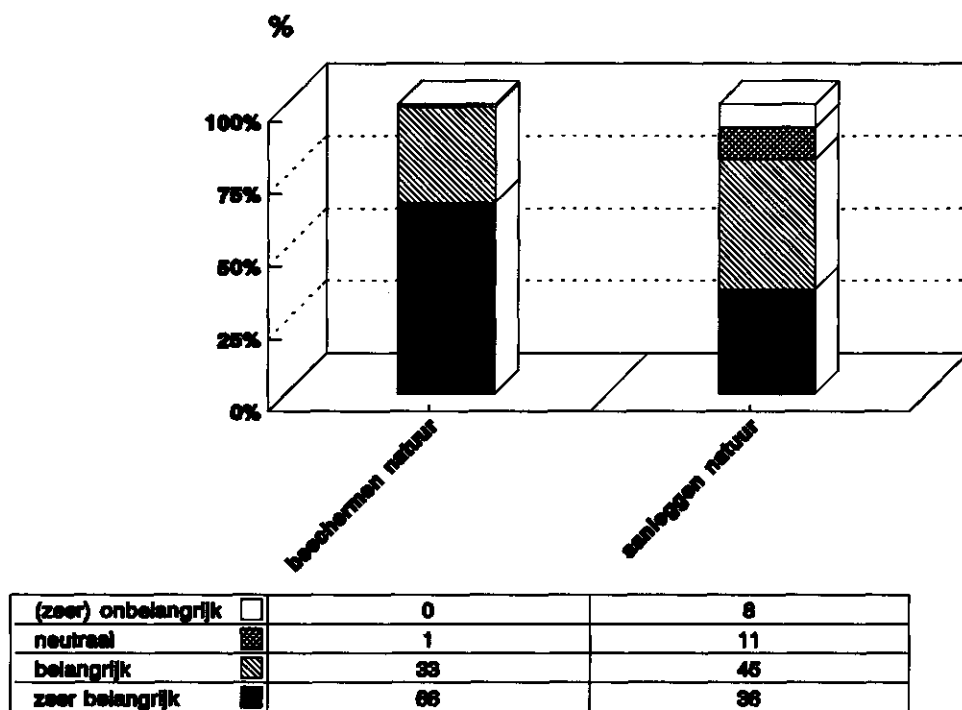

Fig. 6 Mening over het belang van natuurbescherming en natuurontwikkeling

¹⁴ De exacte formulering was: 'In hoeverre vindt u het beschermen van de bestaande natuur belangrijk' en 'in hoeverre vindt u de aanleg van nieuwe natuurgebieden belangrijk?'

De mening over natuurbescherming is een algemene mening, los van concrete situaties of maatregelen. Deze mening krijgt pas z'n betekenis als hij in concrete situaties wordt omgezet in gedrag of in een mening over concreet beleid. Het extreem positieve beeld wordt al wat genuanceerder als bij de respondenten wordt doorgevraagd naar hun houding. Heel opvallend is dat maar liefst een kwart van de Nederlandse bevolking weliswaar natuurbehoud belangrijk vindt, maar tegelijkertijd van mening is dat er in Nederland *te veel* aandacht wordt besteed aan natuurbescherming. Blijkbaar vindt men natuurbehoud als algemeen principe heel belangrijk, maar vindt deze 25% dat in concrete projecten, waarbij een afweging moet worden gemaakt tussen natuurbehoud en andere belangen, te veel nadruk wordt gelegd op de natuur. Zij zijn van mening dat delen van de natuur niet ten koste van alles bewaard hoeven te worden. In sommige gevallen leggen zij de prioriteit op een ander vlak, bijvoorbeeld bij de landbouw. Zij zijn bijvoorbeeld niet zo'n voorstander van het omzetten van landbouwgrond in natuurgebieden.

De groep die in sommige situaties kritisch staat tegenover de natuurbescherming is vaak wat lager opgeleid. Ook ouderen en mensen die werkzaam zijn in de agrarische sector staan soms wat afwijzender tegenover natuurbescherming. De mate van verstedelijking en het kennisniveau heeft geen invloed hierop.

Dit komt grotendeels overeen met de factoren die van invloed zijn op het belang dat men hecht aan de aanleg van nieuwe natuur. Ouderen en agrariërs vinden dit minder belangrijk. Stedelingen vinden het belangrijker. Mensen die de recreatieve of de materiële functie van de natuur relatief belangrijk vinden zijn ook minder voorstander van natuurontwikkeling dan mensen die de natuur vooral vanwege bijvoorbeeld de gezondheid of de intrinsieke waarde belangrijk vinden.

Wordt de grote steun voor het aanleggen van nieuwe natuurgebied veroorzaakt doordat er momenteel te weinig natuur is in Nederland? Vaak wordt immers gesteld dat in Nederland te weinig natuur resteert. De Nederlandse bevolking blijkt daar echter anders over te denken. De meerderheid vindt dat er voldoende natuur is in Nederland. Eenderde vindt dat er te weinig natuur is (fig. 7). Een nog grotere meerderheid (76%) vindt dat er in de *eigen woonomgeving* voldoende natuur is. Overigens is er bijna niemand die vindt dat er teveel natuur is in Nederland. Een aanzienlijke minderheid ervaart wel een tekort, zowel voor Nederland in z'n geheel als voor de eigen woonomgeving.

De behoefte aan natuur in de eigen woonomgeving wordt vooral bepaald door het recreatiegedrag. Indien men veel gebruik maakt van de natuur om te recreëren, heeft men ook meer behoefte aan de natuur in de eigen woonomgeving. In de eigen woonomgeving heeft de natuur dus vooral een recreatieve functie. Voor de natuur buiten de eigen woonomgeving is de recreatieve functie minder dominant. Respondenten die vooral een uitbreiding van de gehele natuur willen in Nederland vinden deze natuur vooral belangrijk vanwege immateriële waarden van de natuur, bijvoorbeeld de gezondheidsfunctie en de intrinsieke waarde van de natuur.

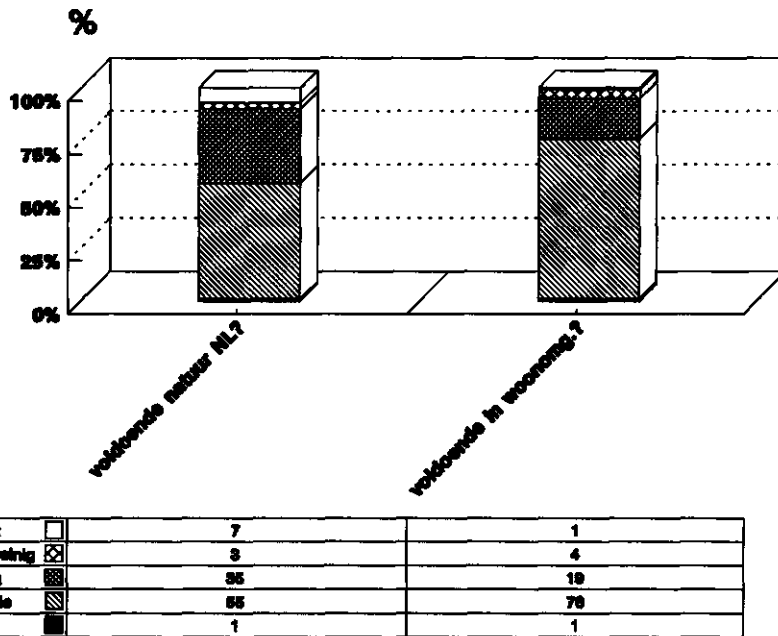

Fig. 7 Mening of er voldoende natuur is in geheel Nederland en in de woonomgeving

De behoefte aan meer natuur wordt vooral in de steden gevoeld. Van de bewoners in een zeer sterk verstedelijkte woonomgeving vindt 41% dat er te weinig natuur in de eigen woonomgeving is. Dit is in sterk contrast met bewoners die in een weinig verstedelijkt gebied wonen: onder hen vindt slechts 17% dat er te weinig natuur is in de omgeving (tabel 7).

Tabel 7 Mening of er voldoende natuurgebieden in de drie groepen woonomgeving zijn (%)

	Zeer sterk verstedelijkt	Sterk/redelijk verstedelijkt	Matig/weinig verstedelijkt
Voldoende	59	76	82
Te weinig	32	20	14
Veel te weinig	9	4	3

De behoefte aan natuur in de woonomgeving kan ook visueel weergegeven worden. In aanhangsel 2 staat de ruimtelijke verdeling van deze behoefte weergegeven. Uit deze kaart blijkt dat vooral in de Randstad behoefte aan meer natuur bestaat. Toch zijn er ook buiten de Randstad enkele opvallende gebieden zichtbaar waar relatief veel behoefte is aan meer natuur in de woonomgeving. Onder andere in midden Groningen, in noord Flevoland en delen van Zeeland blijkt een opvallend tekort aan natuur te bestaan. Mogelijk heeft dit te maken met het open karakter van de landschappen aldaar, mede door het geringe aantal kleine landschapselementen. Er zijn echter te weinig gegevens bekend om hier harde uitspraken over te doen.

Los van de verstedelijking van de directe woonomgeving zijn er ook verschillen tussen de provincies aanwezig. In de westelijke provincies ervaart men de minste natuur in de eigen woonomgeving, terwijl men in de oostelijke en noordelijke provincies de meeste natuur ervaart.

Vooraf jongeren en in mindere mate hoger opgeleiden en mannen hebben behoefte aan meer natuur in de eigen woonomgeving. De aanwezigheid van kinderen maakt geen verschil.

- De helft van de bezoekers van bos en natuur ergert zich aan het gedrag van andere bezoekers. Het gaat dan vooral om afval en zwerfvuil (79%), loslopende honden (12%), geluidsoverlast andere bezoekers (23%) en het vernielen van bomen en planten (19%)
- Aan de respondenten is gevraagd in hoeverre zij loslopende honden in natuurgebieden aanvaardbaar vinden. Hierbij moet natuurlijk onderscheid gemaakt worden tussen hondenbezitters en niet-hondenbezitters. Respondenten die geen hond bezitten, zijn in meerderheid voorstander van een aanlijnplicht voor honden in natuurgebieden (51%). Slechts 13% van hen vindt dat honden altijd los mogen lopen in natuurgebieden en 36% vindt het al dan niet aanlijnen van de hond afhankelijk van de plaatselijke situatie. Hondenbezitters zijn natuurlijk in mindere mate voorstander van een aanlijnplicht in natuurgebieden (30%). De meesten vinden loslopende honden in sommige situaties acceptabel (53%), terwijl 18% zelfs vindt dat honden altijd los mogen lopen in natuurgebieden.

4.2 Natuurkennis

Om een ruwe indicatie te krijgen van het kennisniveau van de Nederlanders zijn in de enquête enkele vragen gesteld over de natuur en het natuurbeleid. Drie vragen hadden betrekking op algemene kennis van de natuur en van natuurlijke processen. Daarnaast is gevraagd naar de kennis van de Ecologische Hoofdstructuur en over in Nederland uitgezette diersoorten.

Het kennisniveau blijkt vrij hoog te zijn. Een ruime meerderheid geeft het goede antwoord op de meeste vragen over de natuur en natuurlijke processen. Het gaat hierbij om drie vragen (tabel 8).

Tabel 8 Antwoorden op drie vragen om het kennisniveau te bepalen (%)

	Goed	Fout	Weet niet
In dode bomen zitten veel levende organismen.	84	11	5
Het aantal roofvogels is toegenomen door 1) beter bosbeheer, 2) nestkasten, 3) verbod bestrijdingsmiddelen 4) meer houtwallen e.d.	64	20	16
Welke plant komt niet voor in het bos: 1) pinksterbloem 2) lelietje der dalen, 3)kamperfoelie, 4)braam?	50	33	17

Over het natuurbeleid loopt de kennis van de Nederlanders uiteen. De kennis over de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) is niet erg groot. 72% van de Nederlandse bevolking heeft nog nooit van het begrip gehoord. Slechts 13% weet wat dit begrip inhoudt. De overige 15% kent het begrip wel, maar weet niet goed wat het betekent.

Ook is gevraagd naar een aantal diersoorten die in Nederland opnieuw uitgezet zijn (tabel 9). Dat otters en bevers uitgezet worden en zijn, is algemeen bekend. Minder bekend is dat ook ooievaars opnieuw zijn uitgezet. En bijna niemand weet dat raven opnieuw zijn uitgezet.

Zoals gezegd valt de kennis van de Nederlanders over de natuur niet tegen (fig. 8). Van de twaalf vragen hadden de respondenten gemiddeld acht antwoorden goed.

Tabel 9 Antwoorden op de vraag, welke diersoorten in Nederland opnieuw uitgezet zijn, om het kennisniveau te bepalen (%)

	Goed	Fout
Niet		
egels	97	3
zilverreigers	93	7
wilde zwijnen	89	11
Goed		
bevers	83	17
otters	75	25
ooievaars	24	76
raven	8	92

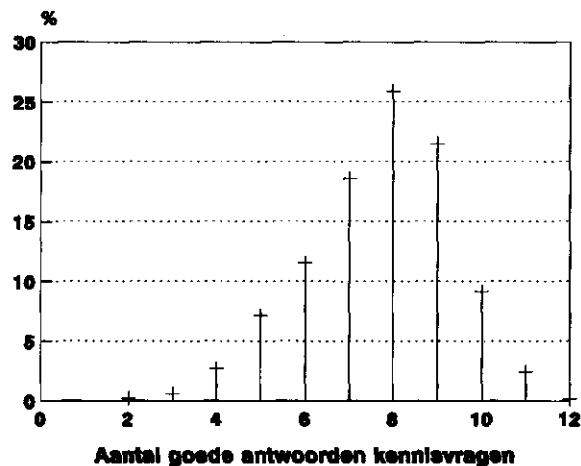

Fig. 8 Percentage respondenten met 2-12 goede antwoorden ter bepaling van het kennisniveau

4.3 Verantwoordelijkheid en deskundigheid

De steun onder de Nederlandse bevolking voor het natuurbeleid en voor natuurbeschermende maatregelen door de verschillende organisaties is afhankelijk van het imago van onder andere de overheid en de boeren bij de Nederlandse bevolking. Dit imago komt onder andere tot uitdrukking in de mate waarin de Nederlandse bevolking de verschillende partijen verantwoordelijkheid toekent voor het beschermen van de natuur en de vermeende deskundigheid van deze groepen.

Verantwoordelijkheid

Er zijn vier groepen onderscheiden: de overheid, de landbouwsector, het bedrijfsleven en de individuele burgers. Uit de reacties van de respondenten blijkt opnieuw dat de natuur een collectief goed wordt gevonden: men vindt in principe iedereen (een beetje) verantwoordelijk. Alhoewel de overheid als de hoofdverantwoordelijke voor het beschermen van de natuur wordt gezien, verwacht men ook van de andere partijen een verantwoorde omgang met de natuur en een maximale bescherming voor de natuur (fig. 9). Dit geldt met name voor de burgers (83%).

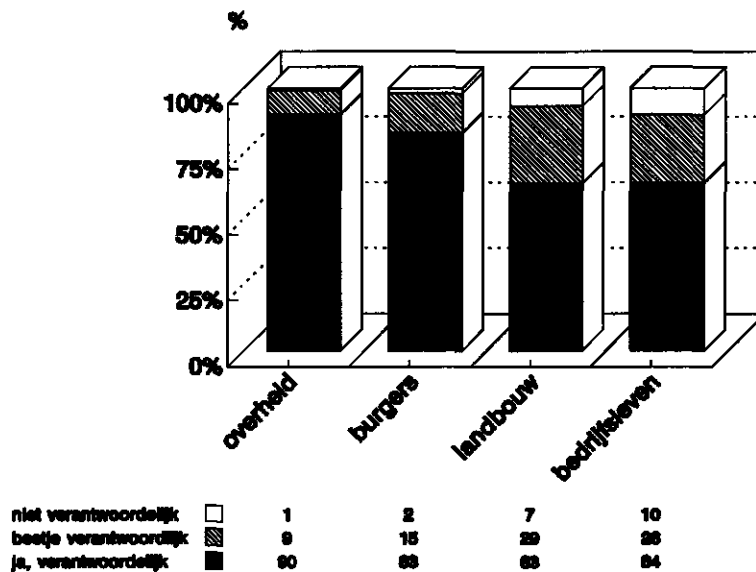

Fig. 9 Mening over de verantwoordelijkheid voor de natuur bij vier groepen actoren

Ook het bedrijfsleven (64%) en de landbouw (63%) worden verantwoordelijk gevonden, maar duidelijk minder dan de overheid en de individuele burgers.

Opvallend is de relatief lage positie van de landbouw. Deze wordt van de vier genoemde actoren het minst verantwoordelijk gehouden, nog minder dan het bedrijfsleven.

De mening over de verantwoordelijkheid voor de natuur hangt nauwelijks samen met de achtergrondvariabelen. Alleen de politieke voorkeur vertoont een duidelijke samenhang. De achterban van CDA en VVD vinden de boeren en het bedrijfsleven minder verantwoordelijk voor de natuur. Dit is op zich opvallend, omdat deze partijen

over het algemeen pleiten voor de eigen verantwoordelijkheid van verschillende marktpartijen. Hun achterban legt de verantwoordelijkheid echter minder bij de markt, maar (net als de overige respondenten) vooral bij de overheid en de individuele burger. Groen Links- en D'66-aanhangers vinden deze actoren meer verantwoordelijk.

Deskundigheid

Naast de verantwoordelijkheid is ook gevraagd naar de vermeende deskundigheid om de natuur te beheren. Hierbij zijn vier actoren onderscheiden: de terreinbeherende organisaties (Natuurmonumenten en SBB), boeren, jagers en georganiseerde burgers.

De terreinbeherende organisaties scoren zeer hoog hierbij (fig. 10). Zij worden door de Nederlandse bevolking als verreweg het meest deskundig gezien. Georganiseerde vrijwilligers, boeren en jagers scoren aanzienlijk lager. Slechts een minderheid noemt hen voldoende deskundig om de natuur te beheren.

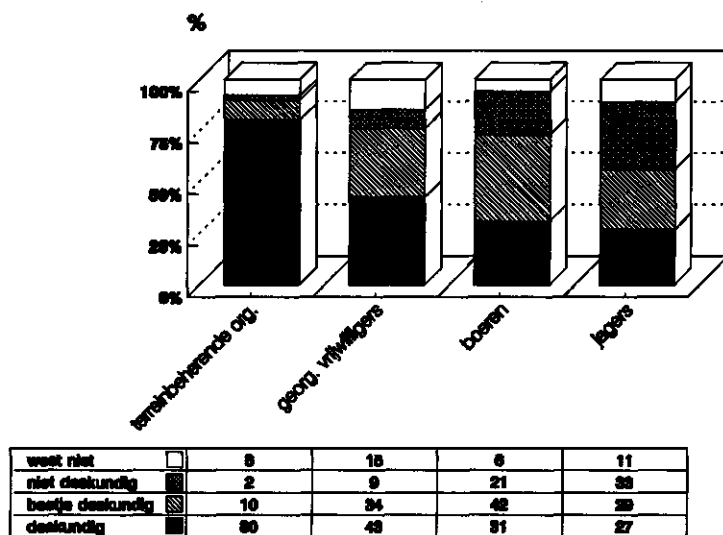

Fig. 10 Mening over de deskundigheid van vier groepen actoren

De hier gepresenteerde gegevens over het imago van verschillende actoren en met name van de boeren, sluiten niet aan bij de huidige trend om boeren meer verantwoordelijkheid te geven voor het natuurbeheer. Men denkt dat de boer slechts in beperkte mate deskundig is en men vindt de boer ook niet de eerste verantwoordelijke voor het beschermen van de natuur. Zoals eerder gezegd zijn de hier gepresenteerde resultaten vooral een uiting van *imago*. Over de feitelijke deskundigheid van boeren kunnen de meeste Nederlanders geen gefundeerd oordeel vellen. De boeren lijken echter niet bepaald een positief natuur-imago te hebben bij de Nederlandse bevolking. Dit in tegenstelling tot de terreinbeherende organisaties, die door een grote meerderheid deskundig gevonden worden om de natuur te beheren.

Respondenten uit de agrarische sector hebben minder vertrouwen in de terreinbeherende organisaties en meer in de boeren zelf. Bewoners van het landelijk gebied hebben meer vertrouwen in de jagers.

4.4 Waargenomen veranderingen van de natuur

In de enquête is ook kort stilgestaan bij de veranderingen in de natuur die de respondenten de afgelopen jaren hebben waargenomen. Gevraagd is in hoeverre men de afgelopen vijf tot tien jaar veranderingen heeft waargenomen in de toestand van de natuur. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen drie locaties: natuur in de directe woonomgeving (in eigen stad of dorp), natuur langs weilanden en akkers in de regio en natuur in natuurgebieden (genoemd zijn bossen, heide en duinen) in de regio (tabel 10).

Tabel 10 Percentage van bevolking dat veranderingen in de natuur ziet op drie locaties. De percentages zijn gebaseerd op de gehele steekproef

Veranderingen	Woonomgeving	Agrarische natuur in regio	Natuurgebieden in regio
Veel	19	12	7
Enigszins	37	32	28
Niet of nauwelijks	39	41	46
Weet niet	6	15	18

De veranderingen in de woonomgeving worden dus het meest opgemerkt. Alhoewel hier waarschijnlijk inderdaad de meeste veranderingen optreden, kan ook sprake zijn van selectieve perceptie: met de veranderingen in de woonomgeving wordt men het meest geconfronteerd en vallen dus het meest op. In natuurgebieden zijn de minste veranderingen opgetreden. De meeste veranderingen worden geconstateerd door de bewoners in Oost-Nederland. In Zuid-Nederland worden iets minder veranderingen geconstateerd. Opvallend is overigens dat maar liefst 18% niet weet of daar veranderingen zijn opgetreden.

De kennis van de natuur blijkt een grote invloed te hebben op de waargenomen veranderingen. Mensen met weinig kennis van de natuur ziet veel minder veranderingen dan mensen met veel kennis. Verschil in kennis leidt niet tot *andere* waargenomen veranderingen. De teneur is bij iedereen dezelfde, alleen zien mensen die meer kennis hebben van de natuur zoals gezegd *meer* veranderingen. Zoals verwacht mag worden zien mensen die vaker in de natuur komen ook meer veranderingen. Ook voor hen geldt dat de *soort* veranderingen niet afwijkt van het gemiddelde.

De hier vermelde veranderingen kunnen zowel positief als negatief van aard zijn. Daarom is doorgevraagd naar de aard van de veranderingen (tabel 11). Het beeld dat hieruit naar voren komt is nogal diffuus. De Nederlandse bevolking verschilt duidelijk van mening over de meeste veranderingen in de natuur. Vooral over de hoeveelheid en de gezondheid van de flora lopen de meningen uiteen. De helft signaleert verbeteringen, terwijl de andere helft een verslechtering signaleert. Alleen voor de natuurgebieden wordt door tweederde een toename geconstateerd.

Er bestaat meer eenduidigheid over de hoeveelheid vogels: die is toegenomen. Ook over de toename van de variatie in de natuur is de mening positief. Daarentegen is de menselijke druk op de natuur ook toegenomen: men constateert steeds meer bezoekers aan parken, natuurgebieden en buitengebied.

Tabel 11 Mening over waargenomen soorten veranderingen in de natuur op drie locaties. De percentages zijn gebaseerd op de gehele steekproef

Veranderingen	Woonomgeving	Agrarische natuur in regio	Natuurgebieden in regio
Hoeveelheid flora			
meer	20	13	12
minder	18	13	6
Gezondheid flora			
beter	10	8	7
slechter	11	8	8
Vogels			
meer	16	12	10
minder	7	7	3
Drukte			
meer	19	14	10
minder	9	7	6
Verzorging/onderhoud			
beter	16	13	13
slechter	12	8	5
Variatie in de natuur			
beter	14	15	11
slechter	9	7	4

Het meest opvallend is echter de grote samenhang in de antwoorden tussen de verschillende soorten natuur. Als respondenten bijvoorbeeld een toename van de hoeveelheid flora in de woonomgeving constateren, ziet men meestal ook verbeteringen in de agrarische natuur en in natuurgebieden. De correlatie tussen deze geconstateerde veranderingen is extreem groot ($r=0,75$). Blijkbaar maakt men op conceptueel niveau geen onderscheid tussen deze vormen van natuur. Men constateert algemene veranderingen en maakt daarbij geen verschil tussen het buurtpark en het natuurgebied in de regio.

De waargenomen veranderingen vertonen soms regionale verschillen. Alhoewel door de opzet van de enquête hierover slechts oppervlakkige informatie bestaat, lijken de volgende regionale verschillen aanwezig:

In Gelderland worden de grootste veranderingen geconstateerd, zowel in de agrarische natuur als in natuurgebieden. In Groningen, Noord-Brabant en Limburg worden in natuurgebieden ook relatief veel veranderingen waargenomen. Dit in tegenstelling tot natuurgebieden in Drente, Utrecht en Zuid-Holland.

Ook het soort veranderingen blijkt regionale verschillen te vertonen. Als aanvulling op tabel 11 die voor geheel Nederland gold, staan in tabel 12 de verschillen per regio weergegeven. In de tweede kolom staan de waargenomen verandering over geheel Nederland. In de derde kolom staan de regio's genoemd waar de veranderingen positiever of minder negatief zijn dan gemiddeld en in de vierde kolom staan de regio's waar de veranderingen minder positief of negatiever zijn dan gemiddeld. Als een regio niet afwijkt van het gemiddelde, wordt hij ook niet vermeld. Veranderingen die geen regionale verschillen vertonen, staan in het geheel niet vermeld in tabel 12.

Tabel 12 Regio's met positiever en negatiever beeld in waargenomen soorten verandering in de natuur en het globale beeld in Nederland

Verandering	Globaal beeld Nederland	Regio's met positiever beeld	Regio's met negatiever beeld
Natuur in woonomgeving			
hoeveelheid flora in natuur	iets meer flora	Noord	West
drukke in de natuur	drukker	Noord	Zuid
variatie in de natuur	meer variatie	Noord	West Zuid
Agrarische natuur			
hoeveelheid flora	wisselend positief en negatief	Noord	West Zuid
drukke in de natuur	drukker	Oost	West
variatie in de natuur	meer variatie	Noord Oost	West Zuid
Natuur in natuurgebieden			
hoeveelheid flora	meer flora	Noord Oost	Zuid
vogels	toegenomen	Noord Oost	West Zuid
drukke in de natuur	drukker	Noord	Zuid
variatie in de natuur	meer variatie	Noord	Zuid

Uit tabel 12 blijkt een duidelijke tendens. Bewoners van Noord-Nederland zien duidelijk meer vooruitgang in de natuur. In alle vormen van natuur zien zij een grotere toename van de flora en een grotere toename van de variatie in de natuur. De toenemende drukke in de natuur van bezoekers springt in deze regio ook het minst in het oog. De ontwikkelingen in West- en Zuid-Nederland zijn over het algemeen het minst positief.

5 Verantwoordelijkheid en gedrag

5.1 Gedrag

Het grootste deel van de Nederlandse bevolking gebruikt de natuur alleen voor recreatie. Hun contact met de natuur is sporadisch en zij leveren geen actieve bijdrage aan het behoud van de natuur. Onder invloed van enerzijds de afgenomen materiële betrokkenheid bij de natuur en anderzijds het toegenomen belang dat gehecht wordt aan de natuur zijn in de loop der tijd allerlei vormen van vrijwilligerswerk in de natuur ontstaan. Te denken valt bijvoorbeeld aan vrijwillig landschapsbeheer, natuureducatie via excursies in de natuur, de inventarisatie van dier- of plantensoorten en allerlei vormen van bestuurlijk werk voor natuurorganisaties.

In Nederland is ongeveer 8% van de bevolking actief in dergelijk vrijwilligerswerk (fig. 11)¹⁵. Vooral het vrijwillig landschapsbeheer is hierbij populair. Dit kan zowel in georganiseerde vorm (via bijvoorbeeld knotwerkgroepen) als op individuele basis (boeren die zelf landschapselementen onderhouden) gebeuren. Ruim 3% van de bevolking draagt bij aan natuureducatie via bijvoorbeeld het organiseren van excursies. Tweederde van de vrijwilligers is op meer dan één vlak actief.

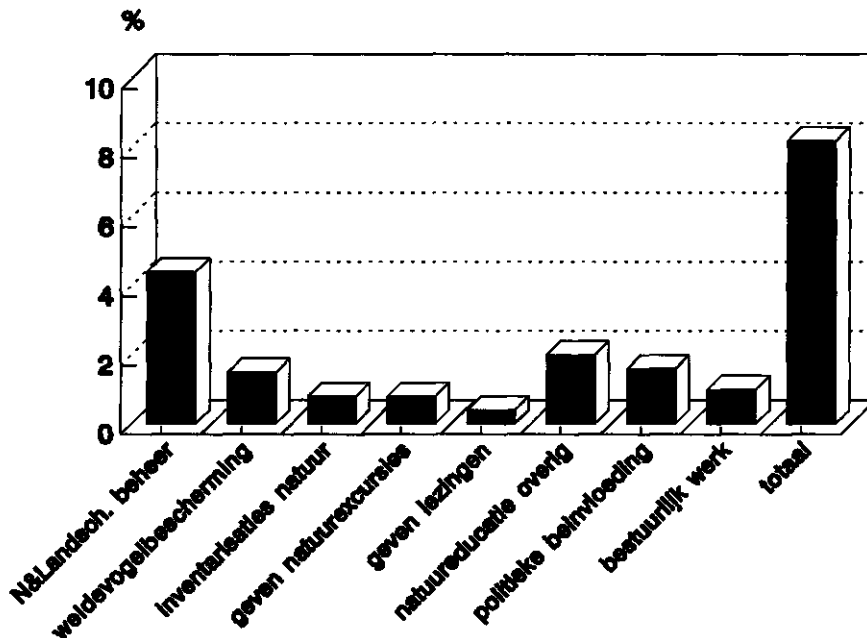

Fig. 11 Deelname aan vrijwilligerswerk verdeeld over diverse categorieën

¹⁵ Deze 8% is een opvallend hoog percentage. Dit kan door een aantal factoren verklaard worden. Allereerst is de gehanteerde definitie van vrijwilligerswerk nogal breed. Daarnaast zijn de cijfers gebaseerd op zelfrapportage. Dit verhoogt meestal de percentages omdat respondenten die ooit weleens iets gedaan hebben, ondanks het incidentele karakter, snel geneigd zullen zijn om bevestigend te antwoorden op deze vraag.

De vrijwilligers die zich inzetten voor natuur en landschap vormen het meest concrete niveau van draagvlak voor de natuur. Zij hebben een positieve houding tegenover de natuur, zoals bijna alle Nederlanders en zij steunen in meerderheid concrete maatregelen om de natuur te beschermen, evenals de meeste Nederlanders. Maar daarnaast leveren zij ook zelf een bijdrage aan de natuur. Zij geven dus een concrete invulling aan hun betrokkenheid en proberen deze betrokkenheid vaak ook over te dragen aan familie en kennissen.

Deze groep vrijwilligers zouden de koplopers van het draagvlak genoemd kunnen worden. Het is daarom interessant om te kijken waaruit deze kopgroep bestaat. Is hier sprake van een speciale groep die zich van anderen onderscheidt door hun achtergrond of hun visie op de natuur?

Op sociaal-demografische kenmerken verschillen de vrijwilligers op een aantal punten van de overige Nederlanders. Mensen die vrijwilligerswerk doen voor de natuur kenmerken zich door:

- een hogere opleiding,
- progressieve denkbeelden,
- wonend op platteland,
- middelbare of hogere leeftijd (30-70 jaar).

De aanwezigheid van kinderen of het inkomen maken geen verschil.

Naast de achtergrondkenmerken is ook gekeken in hoeverre de houding van de vrijwilligers verschilt van de rest (tabel 13). Er blijken geen verschillen te bestaan in natuurbeelden en natuurvisies. De groep vrijwilligers blijkt dezelfde brede natuurbeelden als de overige Nederlanders te hebben. Ook vindt men dezelfde functies van de natuur van belang. Wel hebben de vrijwilligers aanzienlijk meer kennis van de natuur dan gemiddeld. Ook blijken zij vaker te recreëren in de natuur en vinden zij deze recreatie belangrijk. Het zijn dus duidelijk meer 'natuurmensen' dan gemiddeld.

Tabel 13 Kenmerken van groepen die meer of minder vrijwilligerswerk doen

Kenmerk	Meer vrijwilligerswerk (+percentage)	Gemiddeld (+percentage)	Minder vrijwilligerswerk (+percentage)
Opleiding	hoog (14%)		middel/laag (8%)
Politieke voorkeur	Groen Links (17%)	PvdA, D'66 (12%)	CDA, VVD (7%)
Verstedelijking	platteland (14%)	overig (9%)	
Leeftijd	ouder dan 30 jaar (9%)		jonger dan 30 jaar (5%)
Kennis van de natuur	meer dan gemiddeld (score= 8,7)		minder dan gemiddeld (score= 7,6)
Recreatiegedrag	meer recreatie in natuur		minder recreatie in natuur

Tabel 14 Kenmerken van de vrijwilligers vergeleken met die van de gehele streekproef

Kenmerk	Gehele steekproef	Vrijwilligerswerk
Leeftijd		
18-30	18	13
31-55	57	55
56 en ouder	25	32
Politieke voorkeur		
GL, SP	6	10
PvdA	18	21
D'66	13	15
CDA	14	11
VVD	17	13
niet gestemd	17	14
Opleiding		
lager (t/m MAVO)	35	26
middelbaar	34	32
hoger (vanaf HBO)	30	42
Verstedelijking		
(zeer) sterk	34	30
matig/gemiddeld	42	38
laag	23	32
Kennis		
gemiddeld	7,7	8,6

5.2 Offerbereidheid

Uit vorige paragrafen is gebleken dat vrijwel alle Nederlanders de natuur en het behouden van de natuur zeer belangrijk vinden. Zoals gezegd is dit echter een algemene houding, los van specifieke maatregelen en van de specifieke context. Pas in een concrete situatie kan deze houding omgezet worden in natuurvriendelijk gedrag of steun voor natuurbeschermende maatregelen.

De algemene natuurhouding kan enigszins geconcretiseerd worden door te vragen naar de bereidheid om te betalen voor de natuur. Dit noemen we de offerbereidheid. Uit onderzoek naar *milieugedrag* blijkt dat de offerbereidheid één van de beste voorspellers is van milieugedrag en steun voor het milieubeleid van de overheid. (Becker et al., 1996).

De betaling voor natuurbescherming kan op verschillende manieren verlopen. In de enquête zijn drie manieren onderscheiden. Momenteel wordt het natuurbeleid vooral via de algemene middelen gefinancierd. In hoeverre zijn burgers bereid om meer belasting te betalen voor de natuur? Daarnaast kan natuurbescherming en met name de agrarische natuur, gefinancierd worden door hogere prijzen te rekenen voor landbouwproducten die op een meer natuurvriendelijke wijze zijn geproduceerd. Tenslotte kan een deel van de natuur, vooral de recreatieve natuur, gefinancierd worden door de burgers te laten betalen voor hun bezoek aan natuurgebieden.

Allereerst financiering via belastingen en hogere prijzen voor landbouwproducten. Een deel van de Nederlanders is bereid om meer belasting te betalen voor de natuur (fig. 12, 35%). Een bijna even grote groep is hier echter niet toe bereid (33%). Liever leveren ze hun bijdrage doelgerichter, via een prijsverhoging van landbouwproducten in plaats van via de algemene belastingen. Hiertoe is een kleine meerderheid bereid (totaal 52%, fig. 13). De samenhang tussen beide vragen is groot. Als men bereid is meer belasting te betalen, is men ook bereid om hogere prijzen te betalen ($r=0,51$).

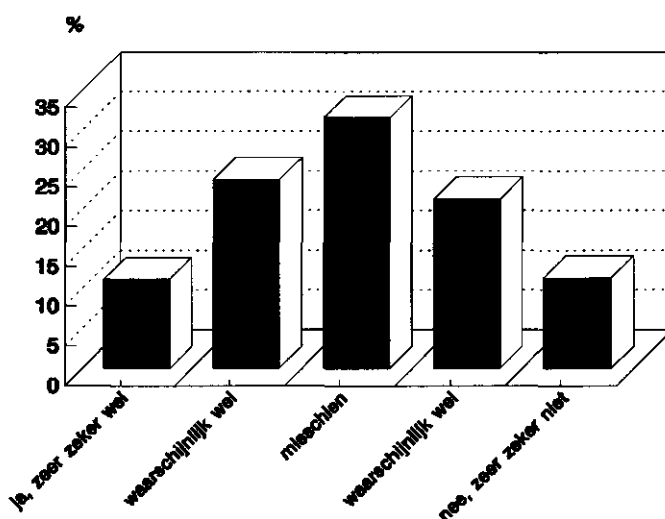

Fig. 12 Bereidheid om hogere belastingen te betalen voor natuur

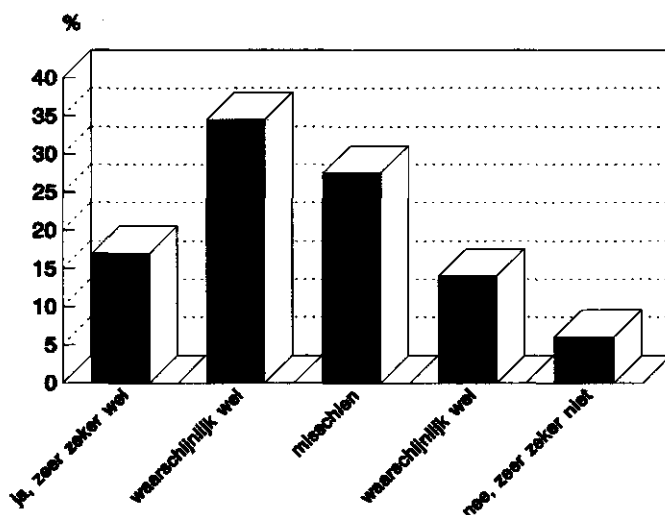

Fig. 13 Bereidheid om hogere prijzen te betalen voor natuurvriendelijke landbouwproducten

Tabel 15 Kenmerken van groepen die meer en minder offerbereid zijn

Vorm van betaling	Meer bereid	Minder bereid
Hogere belastingen	hoger opgeleiden hogere inkomens Groen Links intrinsieke natuurfunctie belangrijk leden natuurorganisaties	lager opgeleiden CDA, VVD economische natuurfunctie belangrijk werkzaam agrarische sector
Hoogte extra belasting ¹⁾	hoger opgeleiden hogere inkomens Groen Links leden natuurorganisaties	lager opgeleiden
hogere prijzen producten	hoger opgeleiden hogere inkomens Groen Links intrinsieke natuurfunctie belangrijk leden natuurorganisaties	lager opgeleiden lagere inkomens jongeren economische natuurfunctie belangrijk werkzaam agrarische sector

¹⁾ Alleen voor respondenten die bereid zijn meer belasting te betalen voor de natuur

Net als in eerdere analyses blijken hoger opgeleiden met hogere inkomens eerder bereid om iets extra te betalen. Ook een progressieve politieke voorkeur hangt samen met deze bereidheid. Opvallend is dat vooral onder mensen jonger dan 40 jaar de bereidheid tot betalen aanzienlijk kleiner is dan onder middelbare en oudere respondenten. Zoals verwacht mocht worden zijn leden van natuurorganisaties aanzienlijk bereidwilliger om te betalen. Dit in tegenstelling tot de agrariërs. Zij zijn hier duidelijk minder toe bereid. Dat agrariërs niet bereid zijn meer belasting of hogere prijzen te betalen, lijkt ook te maken te hebben met hun mening over het huidige natuurbeleid. Maar liefst 16% van de agrariërs is *zeer zeker* niet bereid om meer te betalen, tegen slechts 5% van de overige bevolking. Dit terwijl met name hogere prijzen voor landbouwproducten in het voordeel van de agrariërs kan zijn. In deze sterke afwijzing van hogere prijzen door een substantieel deel van de agrariërs lijkt zich een sterke afkeer van het natuurbeleid te reflecteren. Zij willen dus niet bijdragen aan het *huidige* natuurbeleid.

Hoeveel extra belasting zijn de burgers volgens eigen zeggen bereid om te betalen? Zoals gezegd is een derde niet bereid om iets extra's te betalen. De overigen denken aan bedragen tussen de f 50 en de f 200 per jaar. Een kleine groep is bereid om veel geld te betalen (7% meer dan f 500).

Over het algemeen is de bereidheid dus groot om extra te betalen voor de natuur. Maar net als bij de algemene houding, gaat het ook bij de offerbereidheid nog niet om concreet gedrag. Slechts de bereidheid wordt uitgesproken om te betalen. Bekend uit onderzoek is dat deze intentie niet altijd in concreet gedrag wordt omgezet. Bijvoorbeeld omdat onvoldoende zekerheid bestaat over de effectiviteit van de eigen bijdrage, of omdat men het niet eens is met de feitelijke besteding (zie o.a. Buijs, 1990). Kortom, het concrete gedrag wordt naast de uitgesproken intentie ook sterk bepaald door allerlei situationele factoren.

Het is interessant om de steun voor hogere belastingen en hogere prijzen voor de natuur te vergelijken met soortgelijke vragen voor milieubescherming. Uit deze vergelijking blijkt dat de Nederlanders eerder bereid zijn om te betalen voor milieumaatregelen dan voor natuurbescherming (tabel 16). Zowel de steun voor hogere belastingen dan voor hogere prijzen is groter voor milieumaatregelen als voor natuurbescherming.

Tabel 16 Antwoorden (%) op vraag om offerbereidheid voor milieu en natuur

	Ja	Misschien	Nee
Milieu¹⁾			
Veel hogere belastingen betalen	48	25	27
Veel hogere prijzen voor producten betalen	71	19	11
Natuur			
Hogere belastingen betalen	35	32	33
Hogere prijzen voor producten betalen	52	28	20

¹⁾ Uit: Becker, J.W., A. v.d. Broek, P.Dekker, M.Nas: Publieke opinie en milieu. SCP, 1996.

De derde manier om te betalen voor natuurbescherming is het heffen van toegangsgeld voor natuurgebieden. De meningen hierover zijn verdeeld. 42% van de respondenten vindt dat bezoekers best een bijdrage van bijvoorbeeld f 2,50 per bezoek mag worden gevraagd. Een iets grotere groep (47%) is hier echter op tegen. Het is niet zo dat zij geen geld over hebben voor een bezoek aan natuurterreinen (dit argument geldt slechts voor 8% van de tegenstanders), maar de meeste tegenstanders vinden dat de natuur een collectief goed is, dat toegankelijk moet zijn voor iedereen (60%). Ook vindt men dat de kosten collectief (door de overheid) gedragen moeten worden.

5.3 Actiebereidheid

De afgelopen jaren zijn er diverse collectieve acties gevoerd tegen de aantasting van natuurgebieden. Ook is er collectief en individueel verzet geweest tegen plannen voor natuurontwikkeling. Met name het verzet tegen natuurontwikkelingsplannen roept vaak de vraag op of de Nederlanders inderdaad wel zo'n positieve houding hebben ten opzichte van de natuur. Op het moment dat in de eigen omgeving plannen gemaakt worden om de natuur uit te breiden, komen zij immers in verzet. Omdat het onderhavige onderzoek zich richt op de gehele Nederlandse bevolking zijn geen gegevens gemeten over het draagvlak van de bewoners rondom dergelijke actuele projecten. Wel is gemeten in hoeverre de bevolking collectieve/politieke actie voert of bereid is te voeren. Er is zowel aandacht besteed aan acties tegen de aantasting van natuurgebieden als aan acties tegen natuurontwikkeling.

De positieve houding blijkt zich te vertalen in de bereidheid om deel te nemen aan collectieve acties tegen de aantasting van natuurgebieden (fig. 14). 20% van de bevolking heeft in het verleden weleens deelgenomen aan een protest tegen zo'n aantasting.

Het begrip protest is hierbij overigens breed gedefinieerd. Het varieert van het ondertekenen van een petitie tot het deelnemen aan een demonstratie. De petitie is het meest gebruikte protestmiddel. 75% van de mensen die geprotesteerd hebben, deden dit door het ondertekenen van een petitie. Dit is 15% van de gehele Nederlandse bevolking. Naast de petitie wordt ook het schrijven van brieven, het indienen van een bezwaarschrift, het beïnvloeden van de politiek en het deelnemen aan een demonstratie genoemd (telkens 3-5% van de bevolking). De bereidheid tot protesteren is groot als een natuurgebied in de eigen omgeving aangetast zou worden. Totaal 79% van de Nederlandse bevolking zegt dan 'zeker' of 'misschien' te gaan protesteren tegen de voorgenomen aantasting van de natuur.

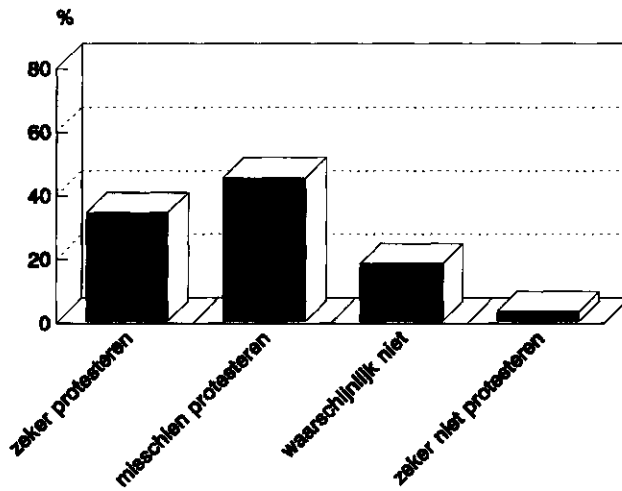

Fig. 14 Actiebereidheid tegen aantasting van de natuur

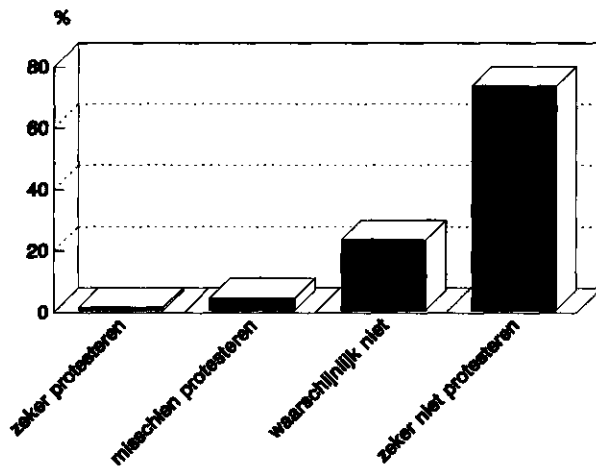

Fig. 15 Actiebereidheid tegen natuurontwikkeling

Op voorhand is vrijwel niemand tegen natuurontwikkeling in de eigen regio. Slechts 1% zou hier bij voorbaat zeker tegen protesteren (fig. 15). 73% zou zeker niet protesteren. De vraag naar het mogelijk protesteren tegen natuurontwikkeling is in algemene termen gesteld. Bij voorbaat is dus bijna niemand tegen natuurontwikkeling. Dit kan echter anders worden op het moment dat er een concreet project wordt voorgesteld. Op dat moment gaan ook andere overwegingen meespelen: wat moet er verdwijnen om de natuurontwikkeling mogelijk te maken. Zal er geen *overlast* optreden en past de voorgestelde natuur wel in het beeld dat de bewoners hebben van het landschap en van de natuur. Bij deze laatste vraag spelen de *natuurbeelden*, zoals hiervoor behandeld, weer mee. De *feitelijke mening* van de omwonenden wordt dus pas bepaald op het moment dat er concrete plannen liggen. Passen die plannen niet in hun referentiekader, dan bestaat de kans dat een groep bewoners *wel* gaat protesteren.

6 Natuurbeleid

Een groot aantal vragen in de vragenlijst (aanhangel 3) hebben betrekking op het natuurbeleid. In dit hoofdstuk zullen de resultaten daarvan besproken worden. Aan de orde komen enkele beleidsdoelen, beleidsmaatregelen en beleidsprioriteiten.

6.1 Beleidsdoelen

Allereerst de beleidsdoelen. De doelstellingen van het natuurbeleid (volgend uit het Natuurbeleidsplan) zijn voor de respondenten opgesplitst in drie hoofddoelen:

- Het beschermen van zeldzame soorten en bijzondere gebieden.
- Een ongestoorde ontwikkeling van de natuur (niet ingrijpen).
- Het bevorderen van een zo groot mogelijke verscheidenheid in de natuur.

Aan de respondenten is gevraagd hoe belangrijk zij deze beleidsdoelen vinden en welk doel zij het meest belangrijk vinden. Evenals voor de steun van natuurbescherming in het algemeen bestaat onder de Nederlandse bevolking grote steun voor de gestelde beleidsdoelen. Alledrie de hoofddoelstellingen worden belangrijk gevonden. Ruim 85% van de Nederlandse bevolking vindt al deze doelstellingen belangrijk (fig. 16). Het beschermen van zeldzame soorten en gebieden wordt hierbij het belangrijkste gevonden, zoals uit figuur 17 blijkt.

Op het niveau van de gestelde doelen voor het natuurbeleid is het draagvlak onder de bevolking dus vrijwel unaniem. De bevolking heeft in de praktijk echter meestal te maken met concrete beleidsmaatregelen die op basis van de gestelde doelen worden genomen. Daarom is uitgebreid aandacht besteed aan de verschillende beleidsmaatregelen.

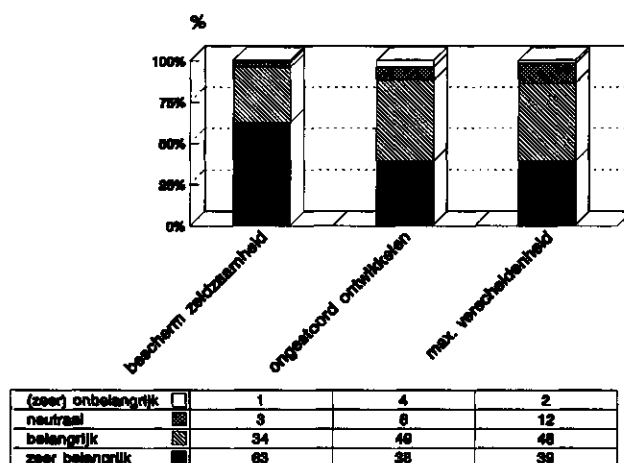

Fig. 15 Mening over het belang van drie beleidsdoelen

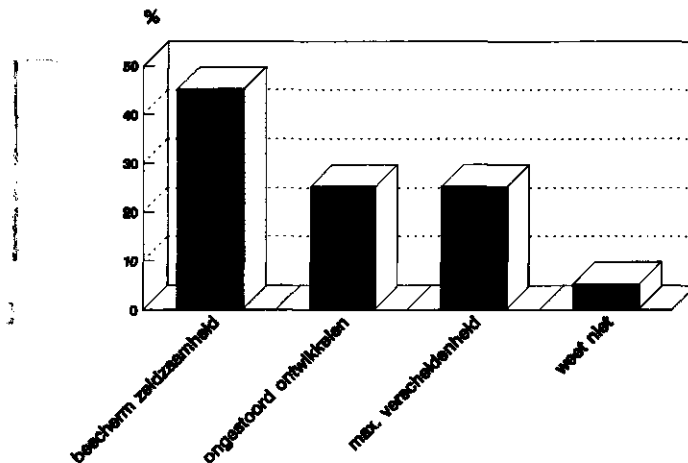

Fig. 16 Percentage dat een van de drie hoofdoelen het belangrijkste vindt

6.2 Beleidsmaatregelen

Het natuurbeleid maakt gebruik van een groot aantal beleidsmaatregelen. In de nota 'Dynamiek en vernieuwing' (LNV, 1995) is aangekondigd dat het beleid meer gericht zal gaan worden op zelfwerkzaamheid en eigen verantwoordelijkheid van de doelgroepen. Bestaat er steun onder de Nederlandse bevolking voor dit beleid? Daartoe zijn een aantal beleidsmaatregelen aan de respondenten voorgelegd.

Onderzochte maatregelen

- *prioriteiten*: prioriteiten tussen aankoop grond, agrarisch natuurbeheer, subsidies particulieren, recreatiegebieden en nettere natuurgebieden.
- *landbouw en natuur*: uitkopen van boeren, onteigenen boeren
- *recreatie en natuur*: afsluiten natuurgebieden voor publiek, extensief beheer natuurgebieden
- *compensatiebeginsel*
- *jacht*
- *genetische manipulatie*
- *kennis van de EHS*

Allereerst is gevraagd naar de prioriteiten die verschillende beleidsmaatregelen volgens de respondenten moeten hebben. Zij konden hierbij kiezen tussen:

- De aankoop van landbouwgrond voor natuurontwikkeling door natuurbeschermingsorganisaties.
- Combinatie van nieuwe natuurgebieden met nieuwe recreatiegebieden.
- Agrarisch natuurbeheer door middel van een financiële vergoeding voor boeren die meer rekening houden met de natuur op hun bedrijf.

- Het netter maken van bestaande natuurterreinen, door bijvoorbeeld dode bomen te verwijderen.
- Subsidie voor burgers om zelf de natuur te onderhouden.

De respondenten is gevraagd hoe belangrijk zij de verschillende maatregelen vinden. Dit is gemeten door hen honderd miljoen gulden te laten verdelen over de vijf beleidsmaatregelen. Een probleem bij deze vraagstelling is dat de meeste respondenten geen idee hebben hoeveel geld er momenteel aan de verschillende maatregelen wordt besteed en wat bereikt kan worden voor een bepaald bedrag. De gekozen bedragen zijn daarom *relatief*. Met name afwijkingen naar boven of beneden van het gemiddelde (f 20 miljoen) geven een aanwijzing van het relatieve belang van een maatregel. De getallen geven de prioriteiten aan van de respondenten, maar hebben geen directe relatie met de feitelijke kosten. Deze bedragen mogen daarom niet vergeleken worden met de bedragen uit de bestaande begrotingen (fig. 18).

Het aankopen van landbouwgrond door natuurbeschermingsorganisaties springt er duidelijk tussenuit en geniet de meeste prioriteit onder de bevolking. Voor het aankopen van landbouwgrond voor natuurontwikkeling worden de grootste hoeveelheden gereserveerd. Gemiddeld wordt hiervoor f 29 miljoen gegeven. Ruim 30% wil meer dan dertig miljoen hieraan besteden. Het subsidiëren van burgers om zelf natuur aan te leggen of te onderhouden scoort duidelijk het laagst. De overige maatregelen wijken nauwelijks van elkaar af.

Deze gemiddelde bedragen zeggen echter niet alles. Minstens even veelzeggend is de verdeling van de f 100 miljoen. Daaruit blijkt dat de meeste respondenten het geld verdelen over de vijf maatregelen. Slechts weinigen concentreren zich hierbij op slechts één of twee maatregelen. Alleen voor de subsidie aan burgers zegt een vrij grote groep (25%) geen geld te willen besteden (fig. 19). Dat deze bedragen relatief zijn, blijkt ook uit de bedragen die aan het onderhouden van bestaande natuurgebieden wordt besteed. Gemiddeld geeft men hier f 19 miljoen aan uit.

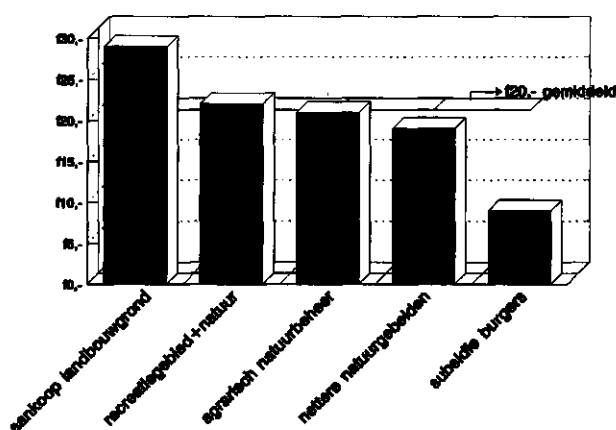
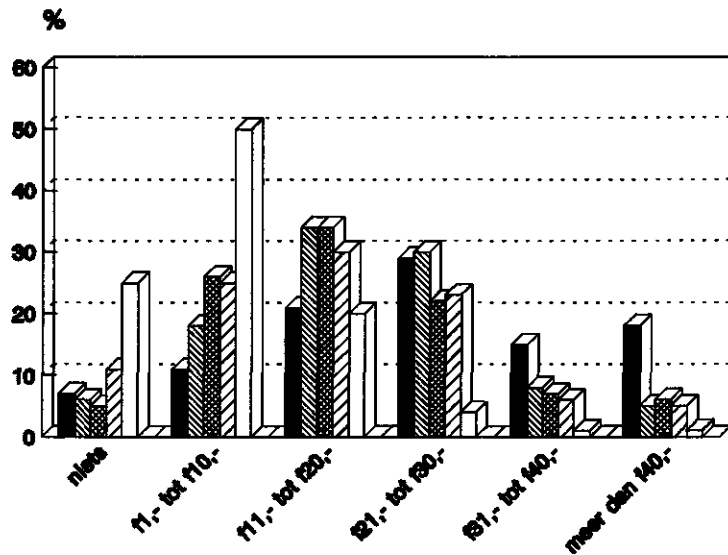

Fig. 18 Gemiddelde bijdragen die de respondenten aan de vijf maatregelen willen besteden (in miljoenen gulden)

aanloop landbouwgrond	7	11	21	28	15	18
recreatiegebied + natuur	6	18	34	30	6	5
agrarisch natuurbeheer	5	26	34	22	7	6
netjes houden natuur	11	26	30	23	6	5
subsidie burgers	25	50	20	4	1	1

Fig. 19 Verdeling van de f 100 miljoen over de maatregelen

Aan de respondenten is ook gevraagd wat men vindt van het extensief beheer van natuurgebieden (tabel 17). Een meerderheid is voorstander van extensief beheer, waarbij omgewaaide bomen en dergelijke niet worden verwijderd. Toch wil deze groep gemiddeld nog f 16 miljoen uitgeven aan het onderhouden en netjes houden van natuurgebieden.

Tabel 17 Aandeel van de respondenten en gemiddeld gependeed bedrag bij diverse meningen over extensief natuurbeheer

Meningen	Respondenten (%)	Bedrag (f miljoen)
nuttig en mooi	57	17
nuttig maar wel slordig	22	20
maakt niet uit	8	20
slordig en/of lelijk	13	27
Totaal	100	19

6.3 Prioriteiten

Waardoor wordt de prioriteit van de respondenten voor de verschillende maatregelen bepaald? Om hier meer inzicht in te krijgen, is een analyse uitgevoerd van de relatie tussen het gependeede bedrag en de natuurvisies, natuurbeelden en allerlei achter-

grondsvariabelen van de respondenten. In tabel 18 staat weergegeven wat de invloed van deze variabelen is op de uiteindelijke prioriteitsstelling voor het natuurbeleid.

Tabel 18 Houding en achtergrondkenmerken van de respondenten die een lagere en hogere prioriteit gaven aan bepaalde maatregelen

Maatregel	Lagere prioriteit	Hogere prioriteit
Landbouwgrond-->natuur	materiële natuurvisie werkzaam in agrarische sector lage verstedelijking lager opgeleiden CDA-ers	immateriële natuurvisie leden natuurorganisaties hoge verstedelijking hoger opgeleiden
Recreatie+natuur	immateriële natuurvisie	recreatieve natuurvisie
Agrarisch natuurbeheer	recreatieve natuurvisie jongeren	materiële natuurvisie werkzaam in agrarische sector CDA-ers ouderen
Nettere natuurgebieden	immateriële natuurvisie hoger opgeleiden leden natuurorganisaties Groen Links	materiële natuurvisie werkzaam in agrarische sector zeer lage verstedelijking lager opgeleiden
Subsidie voor burgers	ouderen	Groen Links jongeren

Het culturele draagvlak (de grondhouding ten opzichte van de natuur) is van directe invloed op de keuze voor de verschillende beleidsmaatregelen. In hoofdstuk 3 is op basis van de enquêteresultaten onderscheid gemaakt tussen drie natuurvisies: de recreatieve natuurvisie, de immateriële natuurvisie en de materiële natuurvisie. Respondenten met een materiële natuurvisie (zij hechten relatief minder waarde aan de immateriële en recreatieve functies van de natuur) blijken minder prioriteit te geven aan het omzetten van landbouwgronden in natuurgebieden. Zij vinden daarentegen het netjes houden van natuurgebieden belangrijker dan gemiddeld. Respondenten met een *immateriële* natuurvisie hechten minder waarde aan natuur in recreatiegebieden. Aangezien veel mensen met een immateriële natuurvisie ook een smalle definitie hebben van de natuur, zien zij de boerennatuur die dit oplevert waarschijnlijk minder als echte natuur. Zij geven meer prioriteit aan het opkopen van landbouwgebieden voor natuurontwikkeling.

Daarnaast is ook het lidmaatschap van natuurorganisaties, de politieke voorkeur, de woonomgeving en de leeftijd van invloed op sommige prioriteiten. Mensen die werkzaam zijn in de agrarische sector hechten minder aan aankoop van landbouwgronden en zien in plaats daarvan liever meer aandacht voor agrarisch natuurbeheer en voor het onderhouden van bestaande natuurterreinen. Dit laatste komt overeen met de door Van den Berg et al. (1996) gevonden voorkeur van agrariërs voor geordende natuur.

Landbouw en natuur

In paragraaf 4.3 wordt geconstateerd dat de Nederlandse bevolking voor natuurbescherming meer vertrouwen heeft in terreinbeherende organisaties dan in boeren. Ook de hierboven gepresenteerde resultaten wijzen op een voorkeur voor natuurgebieden met een expliciete natuurfunctie boven agrarische natuur: het meeste geld wil men besteden aan de aankoop van landbouwgrond voor natuurontwikkeling.

Een meerderheid van de Nederlandse bevolking (64%) is dan ook voorstander van de aankoop van landbouwgrond voor natuurontwikkeling. Een minderheid is hier duidelijk op tegen (15%). Voor 17% is het afhankelijk van de omstandigheden.¹⁶ Onteigening van grond indien de landbouwer niet wil verkopen kent weinig medestanders. Slechts 10% is hier een voorstander van, terwijl 72% tegen onteigening is.¹⁷

Het natuurbeleid kan de landbouw ook op een indirecte manier beïnvloeden. Sommige maatregelen beperken de handelingsvrijheid van de boeren of brengen direct of indirect kosten met zich mee voor de betrokken boeren. De meeste Nederlanders hebben geen problemen met beleidsmaatregelen die beperkingen met zich meebrengen voor de boeren (68%; fig. 20).¹⁸ Wel is bijna de helft hierop tegen als deze maatregelen kosten met zich meebrengen voor de boeren (47%)

De voorstanders van dergelijke maatregelen vinden over het algemeen niet dat deze kosten door de boeren zelf moeten worden betaald. De overheid moet hiervoor opdraaien of het moet in de prijzen van de landbouwproducten worden doorberekend.

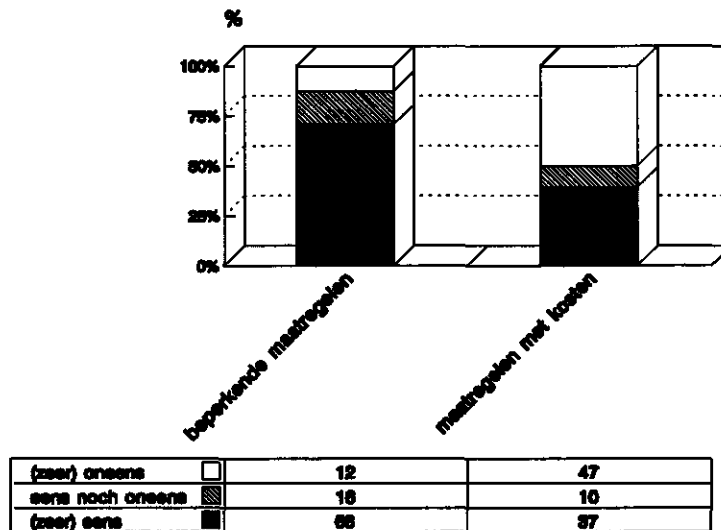

Fig. 20 Meningen over beperkende maatregelen voor de landbouw en kosten voor boeren

¹⁶ Letterlijke formulering: 'In hoeverre bent u het eens met het aankopen van stukken landbouwgrond om natuurgebieden aan te leggen?'

¹⁷ Vervolgvraag op de vorige vraag: 'En als de boer niet bereid is om zijn land te verkopen voor het nieuwe natuurgebied, in hoeverre bent u het er dan mee eens dat de overheid deze boer onteigent?'

¹⁸ 'In hoeverre bent u het ermee eens dat aan de landbouw beperkingen worden opgelegd, als dit noodzakelijk zou zijn om bepaalde zeldzame planten of dieren te beschermen?'

Recreatie

Ook bij de mening over recreatiegebieden hebben veel Nederlanders oog voor het natuurbelang. Een opvallend grote meerderheid (81%) is het eens met het gedeeltelijk afsluiten van bossen en natuurgebieden voor bezoekers. Deze uitkomst is overigens in overeenstemming met het grote belang dat men hecht aan de natuur en de functies die men aan natuur toedicht (zie hoofdstuk 3 en 4): natuur is er vooral voor immateriële waarden (gezondheid, de intrinsieke waarde etcetera) en de recreatieve functie van de natuur komt pas op de tweede plaats. Natuur hoeft voor de Nederlanders dus niet altijd recreatieve mogelijkheden te bieden om waardevol te zijn. Zo is bijna iedereen (85%) voorstander van het instandhouden van afgesloten natuurgebieden die niet toegankelijk zijn voor de recreatie. Eveneens is slechts een minderheid (24%) het eens met de stelling dat *alle* natuurgebieden toegankelijk zouden moeten zijn voor bezoekers.

De meerderheid van de Nederlandse bevolking lijkt dus bereid om hun steun voor de algemene doelen om te zetten in steun voor concrete beleidsmaatregelen. Dit geldt zowel voor maatregelen die ten koste gaan van de agrarische belangen als voor maatregelen die de recreatie beperken.

Compensatiebeginsel

De steun voor natuurbescherming en het natuurbeleid komt ook tot uiting in het draagvlak voor allerlei concrete maatregelen. Zo is een grote meerderheid (75%) een voorstander van het compensatiebeginsel, waarbij aantasting van natuurgebieden elders gecompenseerd wordt.

Jacht

Vrijwel alle Nederlanders vinden dat de jacht aan strenge regels gebonden moet worden. 24% wil een volledig verbod op de jacht. 60% wil jacht alleen toestaan op soorten die door overpopulatie andere (zeldzame) diersoorten bedreigen in hun bestaan. Jacht op dieren die schadelijk zijn voor de landbouw wordt door 20% gesteund. Jacht die geen maatschappelijk belang dient en waarbij het jagen een doel op zich is, ondervindt nagenoeg geen steun (3%) van de bevolking¹⁹.

Genetische manipulatie

Genetische manipulatie ondervindt veel weerstand onder de Nederlandse bevolking. 56% is voorstander van een verbod op genetische manipulatie van planten of dieren. Slechts 20% heeft hier geen problemen mee.

Kennis van de EHS

Zoals in hoofdstuk 4 al is beschreven, is de kennis over de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) niet erg groot. 72% van de Nederlandse bevolking heeft nog nooit van het begrip gehoord. Slechts 13% weet wat dit begrip inhoudt. De overige 15% kent het begrip wel, maar weet niet goed wat het betekent.

¹⁹ De som is meer dan 100% omdat sommige respondenten meerdere beperkende voorwaarden noemden.

6.4 Segmentatie van de Nederlandse bevolking

In de slotparagraaf van dit hoofdstuk zullen we wederom trachten een segmentatie van de Nederlandse bevolking te maken op basis van de enquêtegegevens. Net als in eerdere hoofdstukken is een clusteranalyse uitgevoerd over de items die in dit hoofdstuk behandeld zijn. Een indeling in vier segmenten bleek het duidelijkste beeld te geven van segmenten binnen de samenleving die met elkaar samenhangende visies hebben op het natuurbeleid (tabel 19 en 20).

Tabel 19 Social-demografische kenmerken van vier segmenten 'houding over beleid', in vergelijking met het gemiddelde (Indien een '.' vermeld staat, wijkt het percentage in dit segment niet af van het gemiddelde)

Mening	1 ¹⁾ Sympathisanten	2 ¹⁾ Recreatieve prioriteit	3 ¹⁾ Landbouw-vriendelijker beleid	4 ¹⁾ Onverschilligen
Drie hoofddoelen beleid				
beschermen zeldzame soorten belangrijk	+	.	--	--
ongestoorde ontwikkeling belangrijk	+	.	--	--
bevorderen verscheidenheid belangrijk	+	.	-	--
Belangrijkste hoofddoel				
zeldzame soorten	.	+	-	-
ongestoorde ontwikkeling	.	-	.	+
verscheidenheid	.	.	+	+
Beleidsmaatregelen				
compensatiebeginsel	+	.	---	--
aankoop landbouwgrond voor natuurontwikkeling	++	.	---	--
opleggen beperkingen aan landbouw	+	.	---	--
extensief beheer natuurgebieden	++	---	--	++
afsluiten zandwegen natuurgebieden	.	.	-	--
natuurgebieden sluiten voor bezoekers	+	.	--	--
natuurgebieden moeten toegankelijk zijn	-	+	+	++
heffen toegang voor natuurgebieden	.	.	.	--
steun acties tegen aantasting natuur	+	.	-	--
steun acties tegen natuurontwikkelingen	.	.	+++	.
Beleidsprioriteiten				
omzetten landbouwgrond—>natuur	++	-	---	--
agrarisch natuurbeheer	.	--	+++	-
subsidie zelfwerkzaamheid burgers	.	.	+	.
aanleg recreatiegebieden met natuur	-	+	--	+++
onderhoud natuurgebieden	--	++	+	.
Grootte van de segmenten	46%	25%	14%	14%

Verklaring der tekens:

+++ : zeer sterk positieve houding (ten opzichte van het gemiddelde)

++ : sterk positieve houding

+ : matig positieve houding

. : geen afwijking

- : matig negatieve houding

-- : sterk negatieve houding

--- : zeer sterk negatieve houding (ten opzichte van het gemiddelde)

¹⁾ **Segment 1: sympathisanten**

Het eerste segment ondersteunt het huidige natuurbeleid volledig. Terwijl het algemene beeld over de waardering van het beleid al vrij positief was, is de steun onder deze groep op alle vlakken nog aanzienlijk groter. Het zijn dus de *sympathisanten* van het beleid. Bijna de helft van de respondenten valt in deze groep.

Segment 2: recreatieve prioriteit

Het tweede segment ondersteunt de algemene beleidsdoelen eveneens. Zij vinden echter vooral de recreatie en met name nette natuurgebieden als recreatieterrein belangrijk. Het omzetten van landbouwgronden in natuurgebieden en vooral agrarisch natuurbeheer vinden zij minder belangrijk. De aanleg van recreatiegebieden met natuur en vooral goed onderhoud van bestaande natuurgebieden vinden zij belangrijk voor het natuurbeleid. Deze 25% van de respondenten willen dus iets meer *recreatieve prioriteit*.

Segment 3: landbouwvriendelijker beleid

In het derde segment is de steun voor het natuurbeleid aanzienlijk kleiner. Men vindt de beleidsdoelen minder belangrijk en vooral een groot aantal beleidsmaatregelen ziet men niet zo zitten. Dit geldt vooral voor de maatregelen die ten koste gaan van de landbouw. Deze groep zal ook verreweg het snelst protesteren tegen natuurontwikkeling in hun eigen omgeving. Ze zien het liefst meer aandacht in het beleid voor het agrarisch natuurbeheer. Opvallend is dat zij het bevorderen van de *verscheidenheid* van de natuur een relatief belangrijk beleidsdoel vinden en minder belang hechten aan zeldzame soorten. Deze groep wil dus een *landbouwvriendelijker beleid*.

Segment 4: onverschilligen

Het laatste en vierde segment heeft eveneens kritiek op het huidige beleid. Deze kritiek is echter minder specifiek gekoppeld aan de consequenties van het natuurbeleid voor de landbouw. Zij lijken vooral minder geïnteresseerd te zijn. Het hoeft van hen allemaal niet zo nodig. Als ze moeten kiezen, dan kiezen ze vooral voor het bevorderen van natuur in recreatiegebieden. We benoemen deze groep als *ongeïnteresseerden*.

Tabel 20 Kenmerken van de vier segmenten gebruikt voor het bepalen van de 'houding over beleid' als percentage van het totaal. (Indien een '.' staat vermeld wijkt het percentage niet af van het gemiddelde van de gehele steekproef)

Kenmerken	Gehele steekproef	1 Sympathisanten	3 Recreatieve prioriteiten	2 Landbouwvriendelijker beleid	4 Onverschilligen
Leeftijd					
18-29	20	.	.	13	.
30-55	55	.	.	50	50
56 en ouder	26	20	.	37	.
Politieke voorkeur					
Groen Links, SP	7	10	4	.	5
PvdA	21	25	.	.	13
D'66	15	.	12	11	12
CDA	17	11	.	28	22
VVD	20	17	.	.	27
Niet gestemd	20
Opleiding					
lager (LO t/m MAVO)	35	27	45	42	.
middelbaar	34	37	.	.	.
hoger (HBO, WO)	31	36	22	26	.
Inkomen					
minder f 1500	7
f 1500 tot f 2500	20	.	23	25	.
f 2500 tot f 3500	28	24	33	.	.
f 3500 tot f 4500	22	25	19	.	.
meer dan f 4500	23	25	20	18	.

Kenmerken	Gehele steekproef	1 Sympathisanten	3 Recreatieve prioriteiten	2 Landbouw-vriendelijker beleid	4 Onverschilligen
<i>Vervolg</i>					
Werkzame sector					
agrarische sector	4	.	1	14	.
niet-agrarische sector	96	.	99	86	.
Geslacht					
man	48	.	44	42	53
vrouw	52	.	56	58	47
Regio					
Noord-Nederland	12	.	9	21	.
Oost-Nederland	22	.	25	.	.
West-Nederland	41	44	.	32	.
Zuid-Nederland	26	.	.	.	22
Verstedelijking					
(zeer) sterk verstedelijkt	34	39	.	.	.
matig/redelijk verstedelijkt	42	.	46	.	.
weinig verstedelijkt	23	.	20	.	.
Natuurkennis					
gemiddelde score	7,8	.	7,3	.	.
Recreatie in natuur belangrijke tijdsbesteding	0	12	.	-17	-19
Natuurbeelden					
spontane natuur elementen	0	.	-11	.	.
productienatuur	0	.	.	.	-13
aangelegde natuur	0	.	.	16	.
gedomesticeerde natuur	0
Lid Natuurorganisatie	51	59	.	45	37
Vrijwilligerswerk	8	10	4	10	6

De meeste *sympathisanten* van het beleid zijn te vinden in de sterk verstedelijkte gebieden in de Randstad. Zij zijn vaak hoger opgeleid en hebben een progressieve politieke voorkeur. Opvallend is dat ouderen in deze categorie ondervertegenwoordigd zijn. In grondhouding, algemene houding en gedrag (resp. hoofdstuk 3, 4 en 5) scoorde deze groep vaak natuurvriendelijker dan gemiddeld.

De voorstanders van het natuurbeleid die vooral *recreatieve prioriteiten* leggen zijn daarentegen vaak wat lager opgeleid. Veel vrouwen bevinden zich in dit segment. Men heeft aanzienlijk minder kennis van de natuur. Op de overige kenmerken is er weinig lijn te ontdekken in de sociale opbouw van deze groep.

De groep die een *landbouwvriendelijker beleid* wil, is in tegenstelling tot wat verwacht mocht worden niet vooral woonachtig in het landelijk gebied. Wel is Noord-Nederland oververtegenwoordigd, terwijl weinig bewoners van de Randstad in dit

segment zitten. Mensen die werkzaam zijn in de agrarische sector behoren meestal tot dit segment. De opleiding is duidelijk lager dan gemiddeld, terwijl de leeftijd aanzienlijk boven het gemiddelde ligt. Met name het CDA heeft veel aanhang in deze groep. Tenslotte zijn de vrouwen sterk vertegenwoordigd in deze groep.

De *onverschilligen* tenslotte bevinden zich eveneens vooral aan de rechterkant van het politieke spectrum. In deze groep zitten duidelijk meer mannen dan gemiddeld. In Zuid-Nederland bevinden zich de minste mensen die onverschillig staan tegenover het natuurbeleid.

In hoofdstuk 3 is op basis van de grondhoudingen eveneens een clusteranalyse uitgevoerd. De segmenten uit die clusteranalyse blijken samen te hangen met de segmenten die hier gevonden worden (Chi-square=69,2, df=2, p<0,001). Zo blijken sympathisanten vaak een 'natuur als partner' grondhouding te hebben. De groep die meer aandacht voor de landbouw wil heeft vaak een anthropocentrische grondhouding. In tabel 21 staat weergegeven welke groepen veel (aangegeven met +) en welke groepen weinig (aangegeven met -) met elkaar samenhangen.

Tabel 21 Relatie tussen segmenten 'houding over beleid' en 'grondhoudingen'

	Sympathisanten	Recreatieve prioriteit	Landbouw-vriendelijker beleid	Onverschilligen
Natuur als partner	++	--	0	-
Recreatieve natuurvisie	-	+	-	+
Smal natuurbeeld	(-)	0	0	+
Anthropocentrische houding	(-)	0	+	0

7 Conclusies

7.1 Inleiding

Rond het deel van de fysieke omgeving dat we gewoonlijk als natuur bestempelen is in onze samenleving een grote betrokkenheid gegroeid. Natuur is thans een betekenisvolle categorie die is ingebed in onze manier van denken en daardoor een rol speelt in onze waarden en normen. Behoud en ontwikkeling van de natuur is meer en meer een maatschappelijk gewaardeerde praktijk geworden, een normaal onderdeel van de zorg die we besteden aan beheer en inrichting van de ruimte. Draagvlak voor natuur verwijst naar deze basis in de samenleving, maar de veelheid van betrokken mensen en organisaties, de uiteenlopende waarderingen en de brede definitie die mensen aan de natuur geven maakt draagvlak tot een lastig te bestuderen containerbegrip.

Het is gebruikelijk om dergelijke begrippen te verkennen aan de hand van indicatoren. Zo ook in dit onderzoek. De hier gekozen invalshoek onderscheidt een aantal beschrijvende indicatoren waarmee we onze kennis en inzichten in draagvlak en draagvlakproblemen kunnen vergroten. Aan de andere kant is dit onderzoek slechts een eerste stap in de richting van draagvlak als sociale constructie, d.w.z. een kader waarbinnen de natuur bewust is gerelateerd aan vele andere aspecten van ons bestaan. Het onderzoek beperkt zich tot het sociale en publieke draagvlak, als aggregaat van kennis en opvattingen van een groot aantal individuele Nederlanders. Als totaliteit staat dit voor de Nederlandse publieke opinie.

Over een zestal aspecten van draagvlak is gerapporteerd: grondhoudingen (d.w.z. visies op de relatie mens-natuur, functies en natuurbeelden), probleemdefinitie, het dragen van verantwoordelijkheid, houdingen tegenover meer concrete onderwerpen aangaande natuur en natuurbeleid en gedrag.

Draagvlak voor natuur kan ook anders worden opgevat, namelijk als de hierboven vermelde sociale constructie. Niet het absolute maar het relatieve belang van de natuur voor mensen komt dan voor het voetlicht. Draagvlak is in dat geval de uitkomst van afwegingen tussen natuur en vele andere aspecten van het maatschappelijk bestaan; kortom, de uitkomst van een keuzeprocess. In dit rapport is er meermalen op gewezen dat een positieve grondhouding nog geen garantie is voor natuurvriendelijk gedrag. Deze discrepantie kon slechts worden gesignaleerd, niet echt verklaard. Het tweede spoor is daarvoor belangrijk. Hoewel realistischer is deze invalshoek echter ook veel gecompliceerder. In voorkeuren en gedrag speelt een groot aantal normen en waarden een rol. Deze hebben met natuur vaak niets of zijdelings te maken. De toegekende betekenis aan de natuur is slechts één determinant in deze benadering; bovendien leert de praktijk dat de natuur doorgaans geen doorslaggevende factor is.

Het lijkt al met al verstandig om eerst te beginnen met een verkenning van een aantal essentiële, beleidsrelevante aspecten. Dat is dan ook, niet meer en niet minder, de opzet van dit onderzoek.

7.2 Het draagvlak

Hoe groot is het draagvlak voor de natuur in Nederland? Deze vraag kan op verschillende niveaus beantwoord worden. Op het niveau van waarden en doelstellingen is het draagvlak groot. Iedereen vindt het beschermen van de natuur belangrijk. Eveneens is een grote meerderheid voorstander van natuurontwikkeling. Natuur is dus een belangrijke waarde geworden in onze maatschappij. Men wekt echter niet de indruk dat er sprake is van een acuut probleem. Zowel over de hoeveelheid natuur als over de veranderende kwaliteit van de natuur is de meerderheid niet ontevreden.

Het werkelijke draagvlak voor de natuur blijkt op het moment dat hiervoor keuzes gemaakt moeten worden of dat offers gebracht moeten worden. Ook dan blijft het draagvlak onder de Nederlandse bevolking vrij groot. Een grote meerderheid is bereid om in het belang van de natuur beperkingen te stellen aan de recreatie, door bijvoorbeeld het afsluiten van natuurgebieden. De bereidheid om te betalen voor natuurbehoud is redelijk groot. Ongeveer de helft zegt hiertoe bereid te zijn. De betaling zou hierbij zo direct mogelijk moeten zijn, door bijvoorbeeld hogere prijzen te vragen voor natuurvriendelijke producten. Overigens is de bereidheid om te betalen voor natuurvriendelijke producten aanzienlijk lager dan voor milieuvriendelijke producten. De offerbereidheid voor de natuur is dus kleiner dan voor het milieu.

Het draagvlak voor de natuur leidt slechts bij een minderheid tot actieve participatie. Ongeveer 8% is actief in enigerlei vorm van vrijwilligerswerk voor de natuur. De steun voor het natuurbeleid is groot.

7.3 Grondhoudingen

Opvallend is de breed gedeelde opvatting dat mensen zich niet buiten en boven de natuur mogen en kunnen stellen. Dit kan men zien als de culturele basis voor de wijze waarop mensen inhoud geven aan hun betrokkenheid bij behoud en ontwikkeling van natuur. Opmerkelijk is dat de natuur in deze opvatting niet bedreigend wordt gevonden. Ingrijpen in de natuur mag bovendien in deze grondhouding, maar dit moet wel afgestemd zijn op wat de natuur kan verdragen. Het streven naar evenwicht tussen mens en natuur wint het duidelijk van de instelling waarin de mens als heerser over de natuur optreedt. Er bestaat althans zeer weinig steun voor de uitspraak die over de laatste visie in de vragenlijst (aanhangel 3) is opgenomen. Dat de meeste mensen daarmee een natuurdominante of ecocentrische houding zouden hebben kan niet uit het onderzoek worden afgeleid. De grondhouding tegenover de natuur is immers in dit onderzoek niet expliciet gerelateerd aan andere belangrijke bestaanswaarden bij mensen (bijvoorbeeld geld, prestige, ontspanning, democratische waarden, keuzevrijheid) en we hebben de geënquêteerden ook geen afwegingen met niet-natuur laten maken.

De natuur blijkt ook veel functies voor de mens te vervullen. De ethische en ecologische waarde van natuur wordt weliswaar belangrijker geacht dan de esthetisch-recreatieve betekenis, maar het is weinig realistisch om te veronderstellen dat beide betekenissen los van elkaar bij mensen aanwezig zijn. De bevolking kent namelijk aan de meeste onderscheiden functies, met gezondheid als hoogst scorende functie, een aanmerkelijk belang toe. Het gaat dan ook niet om absolute, maar om relatieve verschillen in waardering tussen de vele functies van natuur.

De grondhouding van vele Nederlanders laat zien dat natuur een belangrijke immateriële waarde heeft. De ethische en esthetisch-recreatieve waarde van natuur wordt veel belangrijker geacht dan de materiële betekenis, het economische nut van de natuur. Dit zegt vooral iets over het sterk verstedelijkte karakter van de Nederlandse samenleving. De steun voor natuur komt van een bevolking die in overgrote meerderheid niet direct afhankelijk is van de natuur als economische hulpbron voor het bestaan. De analyses, die zijn gericht op achterliggende dimensies in de waardering en op segmenten onder de bevolking, leggen iets bloot van de aanmerkelijke afstand tussen de grote meerderheid onder de bevolking met stedelijke achtergrond en de relatief kleine groep Nederlanders die betrokken zijn bij de productiefunctie van de natuur. De stedelijke meerderheid heeft twijfels over commercialisering of vermarkting van de natuur, terwijl de veel kleinere groep direct betrokkenen vanuit hun achtergrond een pleidooi houdt voor meer aandacht voor agrarische natuur. Ook de *waardering* van de agrarische natuur loopt duidelijk uiteen tussen beide groepen.

De Nederlandse bevolking hanteert verder over het algemeen een brede definitie van het begrip 'natuur'. Deze definitie is zeker breder dan gangbare ecologische of beleidsmatige definities. Bij een deel van de bevolking strekt het begrip zich uit tot vrijwel alles wat leeft, aangevuld met de abiotische elementen. Ook de agrarische natuur en aangelegde natuur worden als natuur gezien. De waardering voor de agrarische natuur is echter lager. Naarmate mensen meer geïnteresseerd zijn in de natuur en zich meer inzetten voor de natuur, hetzij direct door een bijdrage in het beheer of indirect door in de samenleving te werken aan meer kansen voor natuur, wordt hun definitie van de natuur breder. Vooral jongeren en politiek ongeïnteresseerde mannen hebben een smal natuurbeeld. De invalshoek van dit onderzoek maakt een goede verklaring hiervoor niet mogelijk. Juist voor dergelijke verschillen is een meer integrale benadering vruchtbaar, bijvoorbeeld met onderzoek naar leefstijlen en de prioriteiten die per levensfase kunnen variëren.

Tot slot de bossen. In dit onderzoek is daaraan niet veel aandacht besteed. De maatschappelijke betekenis is echter groot. De cijfers geven aan dat men deze vorm van natuur verreweg het belangrijkste vindt. Tegelijk vallen bossen niet samen met één van de vele beelden van natuur bij de bevolking. Daarmee lijken bossen een zeer brede, gecompliceerde categorie die wordt gekenmerkt door veel functies. Een nadere toespitsing op het draagvlak voor bossen is in toekomstig onderzoek zeker de moeite waard.

7.4 Probleemdefinitie

Ook over een aantal min of meer controversiële onderwerpen werden aan de Nederlandse bevolking vragen voorgelegd. Soms leggen die onderwerpen dilemma's bloot en op sommige punten is meer onderzoek nodig op verklaringen te kunnen geven voor de gevonden resultaten. Bijvoorbeeld de behoefte aan natuur wordt het meest gevoeld in de steden. Toch vinden heel veel mensen (76%) dat er in de eigen woonomgeving voldoende natuur is. Het is moeilijk dergelijke uitkomsten goed te interpreteren. Wel is duidelijk dat wat wenselijk wordt geacht soms consequenties heeft die niet aanvaardbaar zijn. Daarom kan worden gevonden dat 81% de aanleg van nieuwe natuur belangrijk vindt, maar dat een meerderheid ook vindt dat er voldoende natuur is in Nederland. Te veel natuur is er in Nederland zeker niet, maar 25% vindt wel dat er soms teveel aandacht wordt besteed aan natuurbescherming. Deze groep vindt de aanleg van nieuwe natuur dan ook minder belangrijk. Terwijl de kennis over natuur niet tegenvalt, is de kennis over het natuurbeleid niet erg groot. Vrijwel niemand weet wat de Ecologische Hoofdstructuur inhoudt: slechts 13% is hiermee bekend.

De meerderheid van de Nederlanders signaleert veelal weinig of geen veranderingen. De mensen die wel veranderingen zien, zijn niet eensgezind over de aard van de veranderingen. Sommigen zien vooral positieve ontwikkeling in de toestand van de natuur terwijl anderen vooral negatieve ontwikkelingen zien. De positieve ontwikkelingen (o.a. de hoeveelheid flora en vogels en de variatie in de natuur) overheersen overigens volgens de ondervraagden.

7.5 Verantwoordelijkheid

Natuur wordt gezien als een collectief goed, waarvoor in principe iedereen verantwoordelijk is. De overheid is *primus inter pares*, maar ook de individuele verantwoordelijkheid van burgers wordt breed onderschreven. Bedrijfsleven en de landbouw worden in mindere mate, maar toch nog volgens een meerderheid, verantwoordelijk geacht voor de natuur. Er is een duidelijke samenhang met politieke voorkeuren. De verschillen zijn nog groter als het gaat over de toegekende professionaliteit van actoren bij het beheer van natuur. We hebben het dan over imago's. Het imago van jagers en boeren is beduidend minder positief dan van de terreinbeherende organisaties. De Nederlandse bevolking vindt boeren minder deskundig en stelt hen ook slechts beperkt verantwoordelijk voor de natuur. Hier lijkt een belangrijke uitdaging voor boeren te liggen: dat zij tegenover anderen ook in de praktijk gaan bewijzen dat zij op deskundige wijze naast 'gewone' agrarische natuur ook 'specialere' vormen van natuur kunnen produceren.

7.6 Participatie

Met 8% van de respondenten die zich daadwerkelijk inzet voor de natuur is de kern van het draagvlak voor de natuur nu fond toch nog bescheiden. Bovendien blijkt deze categorie enigszins elitair van karakter. Hoger opgeleide mensen, met politiek progressievere denkbeelden, wonend op het platteland en van middelbare of hogere leeftijd zijn de grootste sympathisanten van het natuurbeleid en zij participeren meer in het vrijwilligerswerk. De participatie is onder jongeren aanzienlijk lager dan gemiddeld.

7.7 Natuurbeleid

De steun voor het natuurbeleid is in het algemeen zeer groot. De grootste prioriteit legt men bij het beschermen van zeldzame natuur en wat betreft de besteding van geld bij maatregelen als de aankoop van landbouwgrond. Ook het compensatiebeginsel geniet veel steun bij de bevolking. Maar het natuurbeleid moet tevens rechtvaardig zijn. Sociale criteria spelen ook een rol. Enerzijds mogen de landbouw en de jacht ter wille van de natuur beperkende maatregelen worden opgelegd en is het acceptabel dat bossen en natuurterreinen gedeeltelijk worden afgesloten voor bezoekende recreanten. Maar anderzijds is men tegen onteigening; eventuele aankoop van landbouwgrond moet op vrijwillige basis plaatsvinden en boeren dienen een vergoeding van de kosten te krijgen die opgelegde beperkingen met zich meebrengen.

7.8 Segmentatie van de bevolking

Tot slot is een afsluitende clusteranalyse uitgevoerd over de belangrijkste variabelen in dit onderzoek. Deze clusteranalyse levert een indeling in vier segmenten op van de Nederlandse bevolking. Ze verschillen vooral in de mate en de vorm van betrokkenheid. Onderscheiden zijn: weinig betrokkenen, utilitair betrokkenen, passief betrokkenen en actief betrokkenen.

- *Weinig betrokkenen* (ongeveer 22%) staan vrij onverschillig tegenover de natuur en het natuurbeleid. Zij vinden de immateriele functie van de natuur minder belangrijk. Ze zijn niet of nauwelijks bereid om te betalen voor de natuur. Als ze geld mogen verdelen over verschillende maatregelen, geven ze verreweg het meest aan het netjes houden van natuurgebieden, in plaats van de aanleg van nieuwe natuur.
- *Utilitair betrokkenen* (13%) vinden natuurbescherming iets minder belangrijk dan gemiddeld. Zij zijn zich echter vooral bewust van de relatie die bestaat tussen het natuurbeleid en het landbouwbeleid. Zij zijn daarbij veel meer dan de rest van de respondenten van mening dat natuur niet ten koste mag gaan van de landbouw. Ze hechten veel waarde aan de materiële functie van de natuur voor o.a. de landbouw. De natuur is er om, binnen randvoorwaarden, gebruikt te worden. Deze groep staat kritisch ten opzichte van het natuurbeleid: 36% is het eens met de stelling dat 'in Nederland te veel aandacht wordt besteed aan de natuur'. Ze zijn tegen de aankoop van landbouwgrond voor natuurontwikkeling.

- De actiebereidheid tegen natuurontwikkeling is in deze groep verreweg het grootst. 19% zou zeker of misschien actie voeren tegen plannen voor natuurontwikkeling in de eigen omgeving, tegen 5% over de gehele bevolking. De prioriteiten voor het beleid leggen ze zeer sterk bij agrarisch natuurbeheer.
- *Passief betrokkenen* (42%). Deze groep wijkt op de meeste vragen weinig af van het gemiddelde. Zij vinden de natuur dus belangrijk en zullen niet snel actie gaan voeren tegen natuurontwikkeling. Ze vinden het recreatieve aspect van de natuur belangrijker dan gemiddeld.
 - *Actief betrokkenen* (24%) hebben een sterk positieve houding tegenover de natuur en het natuurbeleid. Zij vinden de immateriële waarde van de natuur nog belangrijker dan gemiddeld en hechten geen waarde aan de materiele functie. Ze vinden natuurontwikkeling belangrijk en zouden daar veel geld aan uitgeven. (De helft van het geld dat ze mochten verdelen over verschillende natuurmaatregelen.) Ook is hun offerbereidheid voor de natuur verreweg het hoogst.

Door per segment de sociaal-demografische samenstelling, de natuurbeelden en andere achtergrondvariabelen te beschrijven, ontstaat een duidelijk beeld van de vier segmenten.

Tot de *weinig betrokkenen* behoren relatief veel vrouwen (62%). Het inkomensniveau en de opleiding zijn lager dan gemiddeld. Men heeft minder kennis van de natuur dan gemiddeld, is minder vaak lid van natuurorganisaties en doet slechts zelden vrijwilligerswerk.

Mensen uit de agrarische sector vallen vaak onder de *utilitair betrokkenen*. Ook mensen uit het landelijk gebied zijn duidelijk oververtegenwoordigd. Een ruime meerderheid stemt op CDA of VVD. De kennis van de natuur is hoger dan gemiddeld. Ook doet men vaker vrijwilligerswerk voor de natuur, al dan niet op eigen grond.

De *passief betrokkenen* wijken weinig af van het gemiddelde. Wel ligt het inkomen iets hoger dan gemiddeld en zijn stedelingen enigszins oververtegenwoordigd.

De *actief betrokkenen* kenmerken zich door een progressieve politieke voorkeur, een goede opleiding en een hoog inkomen. Het westen van het land is oververtegenwoordigd. Ruim 60% van dit segment zijn mannen. Men is vaker lid van natuurorganisaties en doet relatief veel vrijwilligerswerk voor de natuur.

Literatuur

Aarts, M.N.C. en C.M.J. van Woerkum, 1994. *Wat heet natuur? De communicatie tussen overheid en boeren over natuur en natuurbeleid.*

Achterberg, Wouter en Wim Zweers (red.), 1984. *Milieucrisis & filosofie.*

Becker, J.W., A. v.d. Broek, P.Dekker en M.Nas, 1996. *Publieke opinie en milieu.* SCP.

Berg, Agnes van den, Freek Coeterier en Charles Vlek, 1996. Hoe mooi is ruige natuur? *Landschap* 13/4, blz 285-297.

Berkel C.J.M. van et al., 1994. *Natuurbeleid in de peiling.* Overzicht stand van zake natuurbeleidsplan.

Buijs, Arjen, 1990. *Huishoudens en klein chemisch afval.* Publicatiereeks ESM nr. 14. Rotterdam.

CBS, 1996. *Statistisch jaarboek 1996.* Den Haag.

CBS, 1994. *Wijk en buurtregister.* Voorburg.

Dunlap, R.E. en K. Van Liere, 1978. The new environmental paradigm: a proposed measuring instrument to an ecological paradigm. *Journal of Environmental Education* nr. 9: 10-19.

Duyvendak, J.W., H.A. van der Heijden, R.Koopman en L. Wijmans, 1992. *Tussen verbeelding en macht. 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland.* Amsterdam.

Feddes, Fred, 1996. Oorden van onthouding. *Natuurontwikkelingen* 4: 27-33.

Gagnon Thompson, Suzanne C. en Michelle A. Barton, 1994. Ecocentric and anthropocentric attitudes toward the environment. *Journal of Environmental Psychology* 14: 149-157.

Gooch G.D., 1995. Environmental beliefs and attitudes in Sweden and the baltic States. *Environment and Behavior* 27, 4: 513-539.

Haas, W. de, z.j. Landinrichting: herijking of vernieuwing? *Landinrichting* 37, 1: 37-40.

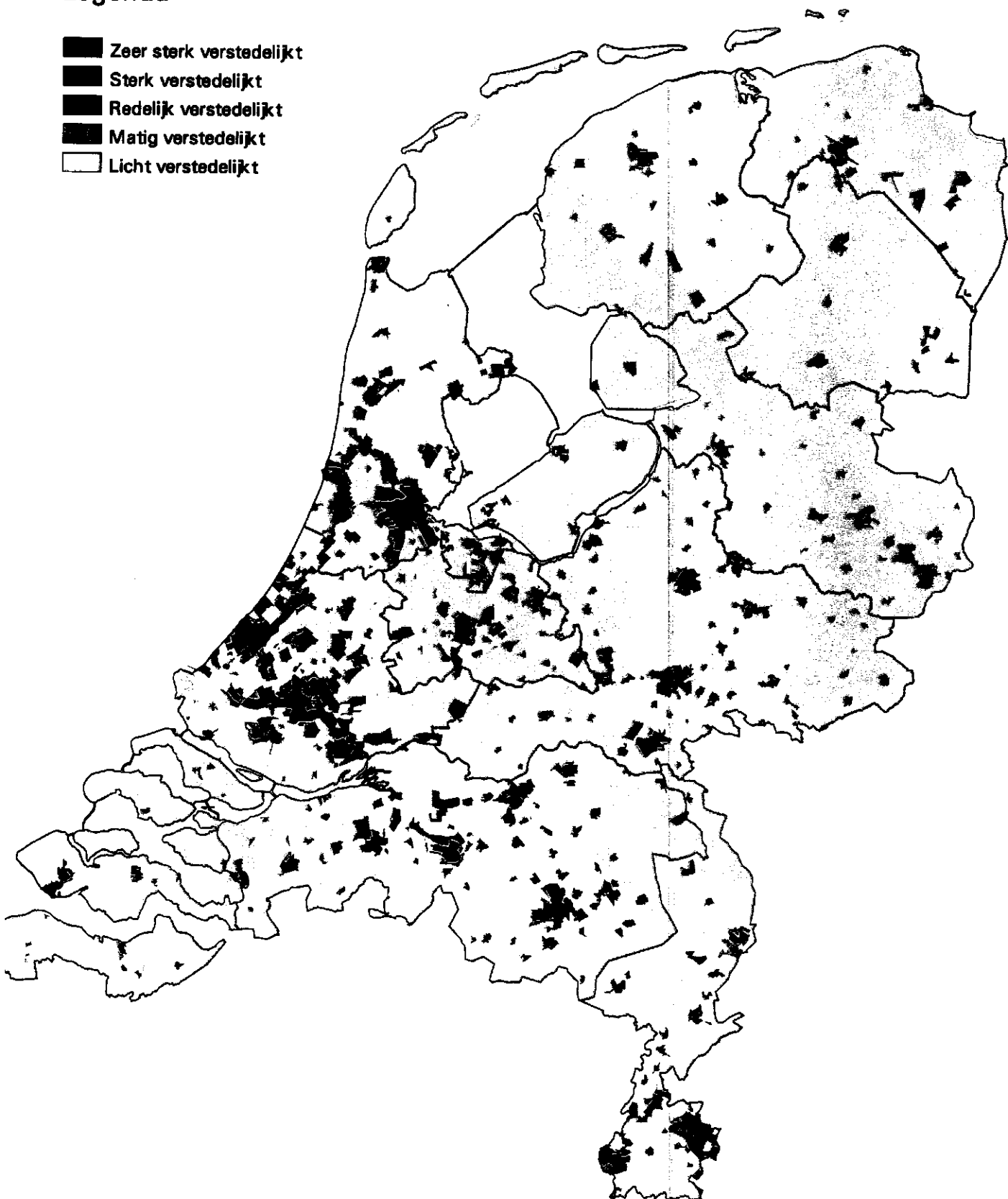
Huitzing, Dirk, 1995. Diversiteit aan waarden van de natuur. *Filosofie en Praktijk* 16, 4: 192-203.

- Margadant-van Arcken, Marjan, 1994. *Natuur en milieu uit de eerste hand. denkbeelden, belevingen en leerwensen van dertien- tot achttienjarigen*. Den Haag.
- Ministerie van LNV, 1995. *Dynamiek en vernieuwing*. Den Haag.
- Natuurbeschermingsraad, 1993. *Natuur tussen de oren; natuur- en landschapsbeelden en hun rol bij de ontwikkeling en vormgeving van beleid*. Utrecht.
- Nelissen, Nico et al., 1987. *De Nederlanders en hun milieu*. Zeist, 1987.
- Nelissen, N.J.M. en G.J. Kok, 1991. Milieusociologie, milieugedrag en gedragsverandering. In: J.J Boersema, J.W. Copius Peereboom en W.T. de Groot: *Basisboek Milieukunde*. Meppel.
- Potman, H.P., 1989. *Acceptatie van beleid*. Zeist.
- Raad voor het Milieubeheer, 1995. *Advies draagvlak voor het milieubeleid*. Den Haag.
- RMNO, 1988. *Vijf visies op natuur en natuurontwikkeling*. Rijswijk.
- RMNO, 1995. *Duurzame ontwikkeling: onze tweede natuur*. Rijswijk.
- Otten, Ferdy en Hans Schmeets, 1996. Milieubesef en milieugedrag in Nederland anno 1994. *CBS-kwartaalbericht Milieustatistiek 1996-2*.
- Schuyt, C.J.M., 1992. Drie manieren om gedrag te veranderen. *Milieu* 1992/2: 43-47.
- Stern, Paul C., Thomas Dietz en Gregory A. Guanganano, z.j. The new ecological paradigm in social-psychological context. *Environment and Behavior* 27, 6: 723-743.
- Terrasson, Francois, 1988. *La peur de la nature; au plus profond de notre inconscient les vraies causes de la destruction de la nature*. Paris.
- Volker, C.M., 1995. Binding met het landschap. *Landinrichting* 35, 4: 3-7.
- Windt, Henny van der, 1995. *En dan, wat is natuur nog in dit land?* Amsterdam.
- Zweers, Wim, 1995. *Participeren aan de natuur*. Utrecht.

Aanhangsel 1: Vijf niveaus van verstedelijking (CBS, 1994)

Legenda

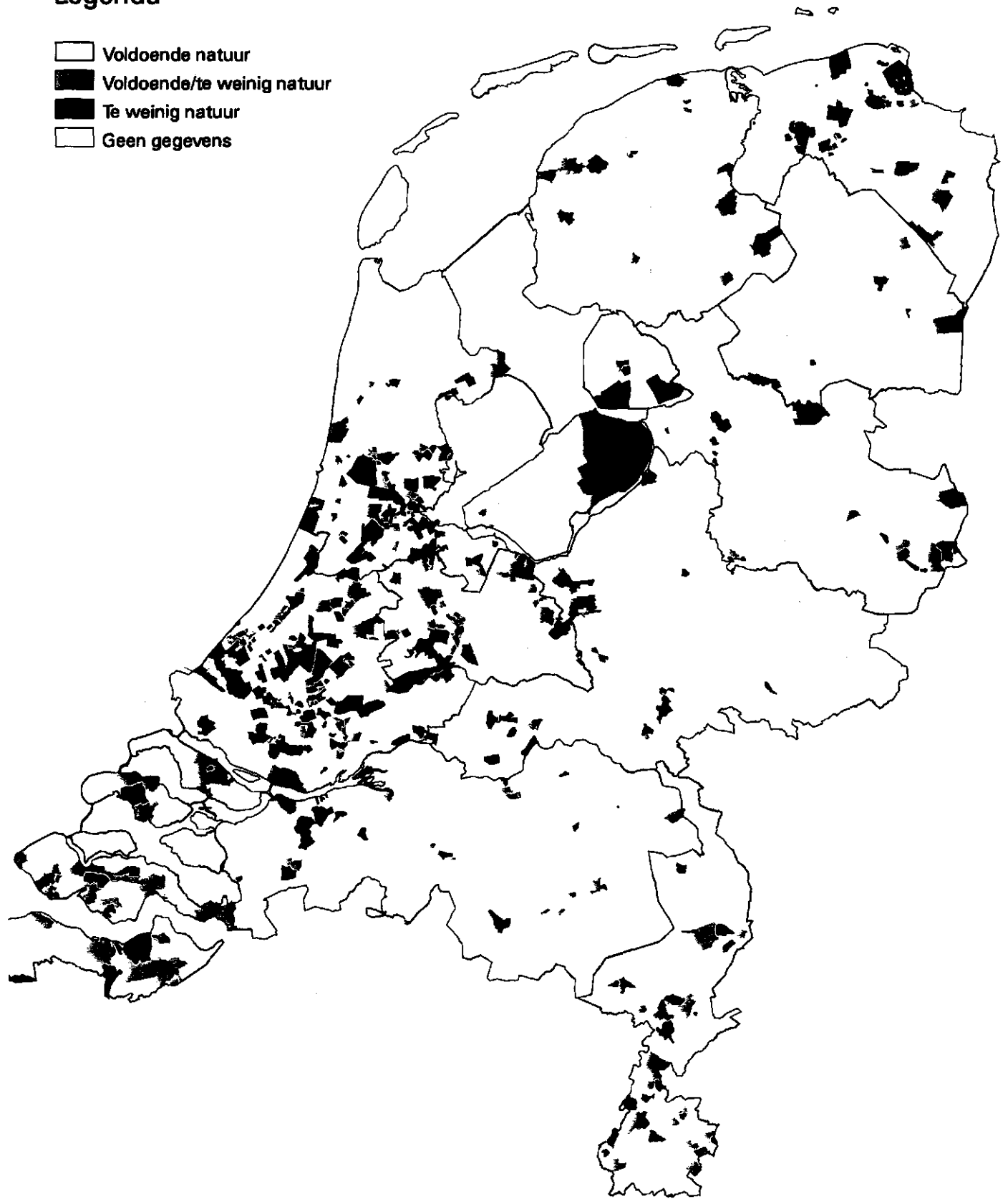
- Zeer sterk verstedelijkt
- Sterk verstedelijkt
- Redelijk verstedelijkt
- Matig verstedelijkt
- Licht verstedelijkt

Aanhangsel 2: Behoefte aan meer natuur in de woonomgeving

Legenda

- Voldoende natuur
- Voldoende/te weinig natuur
- Te weinig natuur
- Geen gegevens

Aanhangsel 3 Vragenlijst

Ad 1: Telefonische enquête

Ad 2: Schriftelijke vragenlijst

refnr kode
+ komma = multiple

<V1> In hoeverre is het recreëren in de natuur voor u een belangrijke vrijetijdsbesteding?
Is dat zeer belangrijk, belangrijk, belangrijk noch onbelangrijk, onbelangrijk of zeer onbelangrijk?

zeer belangrijk..... 164) 1
belangrijk..... 2
belangrijk noch onbelangrijk..... 3
onbelangrijk..... 4
zeer onbelangrijk..... 5
weet niet / geen mening..... 6

<V2> Hoe vaak heeft u de afgelopen 12 maanden bossen of natuurgebieden bezocht?
ENQ.: M I N = 0 KEER
M A X = 1000 KEER
WEET NIET / GEEN MENING = <ESC> D (-1)

+++++ 165)

Selektie: Heeft de afgelopen 12 maanden bossen of natuurgebieden bezocht

<V3> Wat was het doel of wat waren de doelen van uw bezoek aan de bossen of de natuurgebieden?
ENQ: MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK

fietsen..... 166) 1,
wandelen..... 2,
hond uitlaten..... 3,
natuurstudie..... 4,
waterrecreatie..... 5,
vissen..... 6,
zonnen/zitten..... 7,
spelen met de kinderen..... 8,
sport of spel..... 9,
fotograferen..... 10,
zoeken van bossen, paddestoelen etc..... 11,
anders..... 12,
weet niet / geen mening..... 13,

EINDE Selektie: Heeft de afgelopen 12 maanden bossen of natuurgebieden bezocht

<V4> Als u in een natuurgebied bent, ergert u zich dan wel eens aan het gedrag van andere bezoekers?

ja..... 167) 1
soms..... 2
nee..... 3 <V5>

refnr kode
+ komma = multipl

Selektie: Ergert zich (soms) aan het gedrag van andere bezoekers

<V4A> Waaraan ergert u zich dan?
ENQ: MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK

afval en zwerfvuil.....	168)	1,
loslopende honden.....		2,
auto's, motoren.....		3,
mountainbikes.....		4,
racefietsers.....		5,
gewone fietsers.....		6,
te veel bezoekers.....		7,
geluidsoverlast van mensen.....		8,
rennende kinderen.....		9,
lopen buiten de paden.....		10,
vernielen van bomen en planten.....		11,
anders.....		12,
weet ECHT niet.....		13,

EINDE Selektie: Ergert zich (soms) aan het gedrag van andere bezoekers

<V5> Vindt u dat honden los mogen lopen in natuurgebieden, of vindt u dat honden aan de lijn moeten worden gehouden?

altijd aan de lijn.....	169)	1
soms los, soms aan de lijn.....		2
mogen altijd los.....		3
weet niet/geen mening.....		4

<V6> Heeft u zelf een hond?

ja.....	170)	1
nee.....		2

<V7> Wat vindt u van de volgende stelling:
'In Nederland wordt teveel aandacht besteed aan het beschermen van de natuur'.
Bent u het daarmee zeer eens, eens, noch eens noch oneens, oneens of zeer oneens?

zeer eens.....	171)	1
eens.....		2
eens noch oneens.....		3
oneens.....		4
zeer oneens.....		5
weet niet/geen mening.....		6

	refnr	kode
	+ komma = multiple	
<V8> vindt u dat autoverkeer op zandwegen in natuurgebieden verboden moet zijn of bent u van mening dat autoverkeer mag worden toegestaan?		
overall verboden voor auto's.....	172)	1
soms toegestaan, soms verboden.....		2
overall toegestaan.....		3
weet niet/geen mening.....		4

<V9> Soms wordt gezegd dat bezoekers van natuurgebieden best een kleine financiële bijdrage gevraagd mag worden voor hun bezoek. In hoeverre bent u het daarmee eens? Is dat zeer mee eens, eens, eens noch oneens, oneens of zeer oneens? ENQ.: RICHTBEDRAG KLEINE FINANCIËLE BIJDRAGE: F 2,50			
zeer eens.....	173)	1	<V10>
eens.....		2	
eens noch oneens.....		3	
oneens.....		4	
zeer oneens.....		5	
weet niet/geen mening.....		6	<V10>

Selektie: Is het (zeer) oneens met financiële bijdrage

<V9A> Waarom bent u het daarmee oneens? ENQ: MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK		
natuur is voor iedereen.....	174)	1,
de kosten moeten collectief/door de overheid gedragen worden.....		2,
f 2,50 is te veel geld.....		3,
ik heb er geen geld voor over.....		4,
ik geef al geld aan natuurorganisaties.....		5,
alleen als het bos beter onderhouden wordt.....		6,
anders, namelijk		10,
weet ECHT niet.....		31,
antwoord:-----		

EINDE selektie: Is het (zeer) oneens met financiële bijdrage

refnr kode
+ komma = multipl

<V10> Tegenwoordig laat men in natuurgebieden omgewaaide bomen en dergelijke vaak gewoon liggen om de natuur meer kans te geven. Sommige mensen vinden dat nuttig of mooi, anderen vinden het slordig of lelijk. Wat vindt u?

slordig/lelijk.....	175)	1
maakt me niet uit.....		2
nuttig maar wel slordig.....		3
nuttig/mooi.....		4
weet niet / geen mening.....		5

<V11> Vindt u dat er IN NEDERLAND voldoende hectaren natuurgebieden te vinden zijn of vindt u dat er te veel of te weinig natuurgebieden zijn?
ENQ: DOORVRAGEN: TE VEEL/TE WEINIG OF VEEL TE VEEL/TE WEINIG

veel te veel.....	176)	1
te veel.....		2
voldoende.....		3
te weinig.....		4
veel te weinig.....		5
weet niet / geen mening.....		6

<V12> En wat betreft UW EIGEN WOONOMGEVING, zeg binnen een straal van 10 kilometer, vindt u dat daar voldoende hectaren natuurgebieden te vinden zijn of vindt u dat daar te veel of te weinig natuurgebieden zijn?
ENQ: DOORVRAGEN: TE VEEL/TE WEINIG OF VEEL TE VEEL/TE WEINIG

veel te veel.....	177)	1
te veel.....		2
voldoende.....		3
te weinig.....		4
veel te weinig.....		5
weet niet / geen mening.....		6

 | Ik wil u nu graag een vraag stellen over wie in Nederland verantwoordelijk is |
 | voor het beschermen van de natuur. |
 | Daarvoor noem ik u een aantal organisaties of groepen. |
 | Kunt u elke keer aangeven of u de organisatie of groep verantwoordelijk, |
 | enigszins verantwoordelijk of niet verantwoordelijk vindt voor het beschermen |
van de natuur?

refnr kode
+ komma = multiple

ENQ.: DE VRAAG WAS:
KUNT U AANGEVEN OF ... IN NEDERLAND VERANTWOORDELIJK VOOR IS HET
BESCHERMEN VAN DE NATUUR?

<V13A>

de overheid

ja, verantwoordelijk.....	178)	1
ja, enigszins verantwoordelijk.....		2
nee, niet verantwoordelijk.....		3
weet niet / geen mening.....		4

ENQ.: DE VRAAG WAS:
KUNT U AANGEVEN OF ... IN NEDERLAND VERANTWOORDELIJK VOOR IS HET
BESCHERMEN VAN DE NATUUR?

<V13B>

de landbouw

ja, verantwoordelijk.....	179)	1
ja, enigszins verantwoordelijk.....		2
nee, niet verantwoordelijk.....		3
weet niet / geen mening.....		4

ENQ.: DE VRAAG WAS:
KUNT U AANGEVEN OF ... IN NEDERLAND VERANTWOORDELIJK VOOR IS HET
BESCHERMEN VAN DE NATUUR?

<V13C>

het bedrijfsleven

ja, verantwoordelijk.....	180)	1
ja, enigszins verantwoordelijk.....		2
nee, niet verantwoordelijk.....		3
weet niet / geen mening.....		4

ENQ.: DE VRAAG WAS:
KUNT U AANGEVEN OF ... IN NEDERLAND VERANTWOORDELIJK VOOR IS HET
BESCHERMEN VAN DE NATUUR?

<V13D>

de individuele burgers

ja, verantwoordelijk.....	181)	1
ja, enigszins verantwoordelijk.....		2
nee, niet verantwoordelijk.....		3
weet niet / geen mening.....		4

+-----+
| De volgende vragen gaan over het natuurbeleid van de Nederlandse overheid. |
| Het natuurbeleid richt zich niet alleen op het BESCHERMEN VAN BESTAANDE |
| NATUUR, maar ook op het AANLEGGEN VAN NIEUWE NATUUR. |
+-----+

		refnr	kode
			+ Komma = multipl
<V14>	In hoeverre vindt u het beschermen van de bestaande natuur belangrijk? Is dat zeer belangrijk, belangrijk, belangrijk noch onbelangrijk, onbelangrijk of zeer onbelangrijk?		
	zeer belangrijk.....	182)	1
	belangrijk.....		2
	belangrijk noch onbelangrijk.....		3
	onbelangrijk.....		4
	zeer onbelangrijk.....		5
	weet niet geen mening.....		6
<V15>	En in hoeverre vindt u het aanleggen van nieuwe natuurgebieden belangrijk? ENQ.: LEES EVENTUEEL VOOR		
	zeer belangrijk.....	183)	1
	belangrijk.....		2
	belangrijk noch onbelangrijk.....		3
	onbelangrijk.....		4
	zeer onbelangrijk.....		5
	ENQ.: NIET VOORLEZEN: weet niet geen mening.....		6
<V16>	Tegenwoordig worden soms stukken landbouwgrond door de overheid opgekocht om nieuwe natuurgebieden aan te leggen. In hoeverre bent u het eens met het aankopen van stukken landbouwgrond om natuurgebieden aan te leggen? Is dat zeer eens, eens, eens noch oneens, oneens of zeer oneens?		
	zeer eens.....	184)	1
	eens.....		2
	eens noch oneens.....		3
	oneens.....		4
	zeer oneens.....		5
	weet niet/geen mening.....		6
<V17>	En als een boer niet bereid is om zijn land te verkopen voor het nieuwe natuurgebied, in hoeverre bent u het er dan mee eens dat de overheid deze boer onteigent? ENQ.: LEES EVENTUEEL VOOR		
	zeer eens.....	185)	1
	eens.....		2
	eens noch oneens.....		3
	oneens.....		4
	zeer oneens.....		5
	ENQ.: NIET VOORLEZEN: weet niet/geen mening.....		6

	refnr	kode
	+ komma = multiple	
<V18> En in hoeverre bent u het ermee eens dat sommige bossen en natuurgebieden voor bezoekers worden afgesloten, als dit nodig zou zijn voor de bescherming van zeldzame planten en dieren? ENQ.: LEES EVENTUEEL VOOR		
zeer eens.....	186)	1
eens.....		2
eens noch oneens.....		3
oneens.....		4
zeer oneens.....		5
ENQ.: NIET VOORLEZEN: weet niet/geen mening.....		6

<V19> En in hoeverre bent u het ermee eens dat aan de landbouw beperkingen worden opgelegd, als dit noodzakelijk zou zijn om bepaalde zeldzame planten of dieren te beschermen? ENQ.: LEES EVENTUEEL VOOR			
zeer eens.....	187)	1	
eens.....		2	
eens noch oneens.....		3	<V20>
oneens.....		4	
zeer oneens.....		5	
ENQ.: NIET VOORLEZEN: weet niet/geen mening.....		6	

selectie: Is het (zeer) eens met beperkingen voor de landbouw ter bescherming van zeldzame planten/dieren

<V19A> En in hoeverre bent u het ermee eens dat er beperkingen aan de landbouw worden opgelegd, als deze beperkingen KOSTEN MET ZICH MEE ZOUDEN BRENGEN voor de landbouwbedrijven? ENQ.: LEES EVENTUEEL VOOR			
zeer eens.....	188)	1	
eens.....		2	
eens noch oneens.....		3	<V20>
oneens.....		4	
zeer oneens.....		5	
ENQ.: NIET VOORLEZEN: weet niet/geen mening.....		6	

selectie: Is het (zeer) eens met beperkingen voor de landbouw als het kosten met zich mee brengt

<V19B> Wie zou deze kosten volgens u moeten betalen? De boeren, de overheid of zouden de burgers hogere prijzen voor landbouwprodukten moeten betalen? ENQ: MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK			
de boeren.....	189)	1,	
de overheid.....		2,	
de burgers door hogere prijzen landbouwprodukten.....		3,	
weet niet/geen mening.....		4,	

	refnr	kode	
			+ komma = multipl.
EINDE Selektie: Is het (zeer) eens met beperkingen voor de landbouw als het koeten met zich meebrengt			
EINDE Selektie: Is het (zeer) eens met beperkingen voor de landbouw ter bescherming van zeldzame planten/dieren			
<V20>	Weet u wat het begrip ECOLOGISCHE HOOFDSTRUCTUUR betekent?		
	ja.....	190)	1
	nee.....		2 <V21>

Selektie: Weet wat het begrip ECOLOGISCHE HOOFDSTRUCTUUR betekent

<V20A>	Wat betekent dit volgens u?		
	ENQ: NIET VOORLEZEN! ZIE ENQUETEURSINSTRUCTIE: NETWERK VAN NATUURGEBIEDEN, VERBINDINGSZONES, VERGROTEN VAN NATUURGEBIEDEN, PLANTEN EN DIEREN BETER VERSPREIDEN NAAR ANDERE (NATUUR)GEBIEDEN, LEEFGEBIED VAN DIEREN EN PLANTEN WORDT VERGROOT, 'WITTE GEBIEDEN'.		
	Antwoord is: ...		
	min of meer goed.....	191)	1
	fout.....		2

EINDE Selektie: Weet wat het begrip ECOLOGISCHE HOOFDSTRUCTUUR betekent

<V21>	Op dit moment worden de meeste natuurgebieden beheerd door organisaties zoals Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Denkt u dat deze organisaties de natuur op een deskundige manier beheren of vindt u dat zij het een beetje deskundig of niet deskundig doen?		
	ja, deskundig.....	192)	1
	ja, een beetje deskundig.....		2
	nee, niet deskundig.....		3
	weet niet / geen mening.....		4

 | In lees ik u nog drie groepen voor. |
 | Kunt u ook voor deze groepen aangeven in hoeverre u vindt dat zij de natuur |
al dan niet deskundig beheren?

<V22A>	ENQ.: DE VRAAG WAS: BEHEREN ZIJ DE NATUUR DESKUNDIG?		
	de boeren		
	ja, deskundig.....	193)	1
	ja, een beetje deskundig.....		2
	nee, niet deskundig.....		3
	weet niet / geen mening.....		4

refnr Kode
+ komma = multiple

ENQ.: DE VRAAG WAS:
BEHEREN ZIJ DE NATUUR DESKUNDIG?

<V22B>

georganiseerde vrijwilligers

ja, deskundig.....	194)	1
ja, een beetje deskundig.....		2
nee, niet deskundig.....		3
weet niet / geen mening.....		4

ENQ.: DE VRAAG WAS:
BEHEREN ZIJ DE NATUUR DESKUNDIG?

<V22C>

de jagers

ja, deskundig.....	195)	1
ja, een beetje deskundig.....		2
nee, niet deskundig.....		3
weet niet / geen mening.....		4

<V23>

Tot slot nog een paar algemene vragen.

Mag ik uw leeftijd noteren?

ENQ.: M I N = 18 JAAR
M A X = 99 JAAR
WIL NIET ZEGGEN = <ESC> D (-1)

+++++ 196)

<V24>

Wat is uw burgerlijke staat?

alleenstaand.....	197)	1
gehuwd.....		2
samenwonend.....		3
inwonend bij ouders.....		4
wil niet zeggen/geen antwoord.....		5

	refnr	kode
	+ Komma = multiple	
<V25>		
Zijn er in uw huishouden thuiswonende kinderen die jonger zijn dan 16 jaar?		
ja, 1 kind.....	198)	1
ja, 2 kinderen.....		2
ja, 3 kinderen.....		3
ja, 4 kinderen.....		4
ja, 5 kinderen.....		5
ja, 6 kinderen.....		6
ja, 7 kinderen.....		7
ja, 8 kinderen.....		8
ja, 9 kinderen.....		9
ja, 10 kinderen.....		10
nee.....		11
wil niet zeggen.....		12
<V26>		
Wat is uw hoogst genoten opleiding?		
lager onderwijs (incl LAVO en VGLO).....	199)	1
lager beroepsonderwijs.....		2
MAVO.....		3
middelbaar beroepsonderwijs.....		4
HAVO/VWO.....		5
HBO.....		6
Universitair (drs, mr, ir).....		7
wil niet zeggen.....		8
weet niet.....		9
<V27>		
Mag ik u vragen of u gestemd heeft bij de laatste 2e kamerverkiezingen in 1994, en zo ja op welke partij?		
Groen Links, SP.....	200)	1
PvdA.....		2
D'66.....		3
CDA.....		4
VVD.....		5
Ouderenpartij.....		6
Klein rechts (SGP,RPF,GPV).....		7
Centrum Democraten, CP'86.....		8
Heeft niet gestemd.....		9
Wil niet zeggen/weet niet.....		10

	refnr	kode
	+ komma = multiple	
<V28>	Bent u lid of donateur van een natuurorganisatie? ENQ: MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK	
Ja, namelijk: Natuurmonumenten.....	201)	1,
Wereldnatuurfonds (WNF).....		2,
Stichting Natuur en Milieu.....		3,
Provinciaal landschap.....		4,
Vogelbescherming.....		5,
Waddenvereniging.....		6,
IVN.....		7,
een plaatselijke natuurvereniging.....		8,
Greenpeace.....		9,
Geen van bovenstaande.....	10,	<V31>
Nee.....	11,	<V31>

Selektie: Is lid van meerdere natuurorganisaties

<V29>	Van welke organisatie bent u het langst lid of donateur?	
Natuurmonumenten.....	202)	1
Wereldnatuurfonds (WNF).....		2
Stichting Natuur en Milieu.....		3
Provinciaal landschap.....		4
Vogelbescherming.....		5
Waddenvereniging.....		6
IVN.....		7
een plaatselijke natuurvereniging.....		8
Greenpeace.....		9
weet ECHT niet.....		10

Selektie: Is lid van meerdere natuurorganisaties

Selektie: Is lid van tenminste 1 natuurorganisatie

<V30>	Hoe lang bent u al lid of donateur van deze organisatie?	
ENQ.: MINDER DAN 1 JAAR	=	0
M A X	=	99
WEET E C H T NIET	=	<ESC> D (-1)
	+++++	203)

INDE Selektie: Is lid van tenminste 1 natuurorganisatie

<V31>	ENQ: INVULLEN ZONDER TE VRAGEN: Geslacht respondent	
Man.....	204)	1
vrouw.....		2

refnr kode
+ komma = multipl.

Quota voor geslacht X leeftijd behaald

 | Dan is dit het einde van het vraaggesprek, omdat we zojuist voldoende |
 | gesprekken hebben gevoerd met \$551,/mannen/vrouwen/ in uw leeftijdscategorie. |
Hartelijk dank voor uw medewerking tot zover

<V32MEEWERK> Dan zou ik u als laatste nog het volgende willen vragen.
 In vervolg op dit onderzoek wordt een schriftelijk onderzoek
 gehouden over natuurbeleving. Dit betekent dat er een vragenlijst
 naar u wordt opgestuurd met aan u het verzoek deze in te vullen en
 in een portvrije retourenveloppe terug te zenden aan Intomart.
 Onder de personen die deze vragenlijst invullen en retourneren
 worden 25 prijzen verloot ter waarde van f 45,-.
 Vanzelfsprekend wordt de informatie vertrouwelijk behandeld.
 Wilt u hieraan meewerken?

ja..... 205) 1
 nee..... 2 EINDE

Selektia: Wil meewerken aan vervolgonderzoek

<VRESPNAAM> Mag ik dan uw NAAM noteren?
 ENQ.: L E T O P

NOTEREN IN H O O F D L E T T E R S EN M E T VOORLETTERS
 OOK HET VOORVOEGSEL

BIJV.: J.H. DE BOER
 G. BOS
 M.S. V DIEPENROODE-SCHOENMAKER

+++++ 206)
 +++++ 207)

<V_ADRES> Mag ik dan uw adres noteren?
 ENQ.: VOLLEDIG NOTEREN
 STRAAT IN VELD 1 EN HUISNR IN VELD 2

+++++ 208)
 +++++ 209)

<V_POSTCOD1> Mag ik dan uw postcode noteren?
 ENQ.: NOTEER HIER DE C I J F E R S VAN DE POSTCODE.
 DE L E T T E R S BIJ DE VOLGENDE VRAAG.

+++++ 210)

<V_POSTCOD2> Mag ik dan uw postcode noteren?
 ENQ.: NOTEER HIER DE L E T T E R S VAN DE POSTCODE.

+++++ 211)

<V_WOONPL> Mag ik dan uw woonplaats noteren?

+++++ 212)

refnr kode
+ komma = multiple

<ADRES_CTR2>

CONTROLE VAR OP AANTAL MAAL adres veranderen.
Mag ik dan ook uw naam en adres verifiëren?

ENQ.: VUL IN WELK(E) VELD(EN) VERANDERD MOETEN WORDEN:

OUDE GEGEVENS:

NAAM VAN DE RESPONDENT	‡6.
STRAATNAAM EN HUISNUMMER	‡7.
POSTCODE	‡9. ‡10.
WOONPLAATS	‡8.

Naam.....	213)	1,
Straatnaam en huisnummer.....		2,
Postcode.....		3,
Woonplaats.....		4,
GEEN VERANDERINGEN.....		5,
RESPONDENT WEIGERT.....		6,

<ADRES_CTR>

Mag ik dan uw naam en adres verifiëren?

ENQ.: VUL IN WELK(E) VELD(EN) VERANDERD MOETEN WORDEN:

OUDE GEGEVENS:

NAAM VAN DE RESPONDENT	‡580,229.	‡582,6.
STRAATNAAM EN HUISNUMMER	‡584,230.	‡586,7.
POSTCODE	‡588,231.	‡590,232. ‡592,9.
‡594,10.		
WOONPLAATS	‡596,233.	‡598,8.

Naam.....	214)	1,
Straatnaam en huisnummer.....		2,
Postcode.....		3,
Woonplaats.....		4,
GEEN VERANDERINGEN.....		5,
RESPONDENT WEIGERT.....		6,

EINDE Selectie: Wil meewerken aan vervolgonderzoek

1996 - 72874

Milversum, augustus 1996

(RUIMTE VOOR ADRESPLAKKER)

115
615

De vragen in deze vragenlijst hebben betrekking op de natuur in Nederland en het natuurbeleid van de Nederlandse overheid. Allereerst komen enkele vragen aan bod over wat u zelf onder natuur verstaat en wat u de belangrijkste natuur vindt. Daarna komen vragen over het natuurbeleid van de Nederlandse overheid aan de orde. Deze vragen worden gevolgd door een aantal vragen over de kennis van de natuur en de veranderingen in de natuur. De vragenlijst wordt afgesloten met enkele algemene vragen.

U kunt uw mening over de vragen aangeven door het hokje van uw antwoord aan te kruisen. Tenzij anders aangegeven, kunt u per vraag slechts één antwoord aankruisen. Al uw gegevens worden vertrouwelijk en anoniem behandeld.

WAT IS NATUUR?

1. Onder 'natuur' wordt van alles verstaan. Wij willen graag weten wat u onder natuur verstaat. Wilt u voor elk van de genoemde onderwerpen in het onderstaande schema aankruisen of u dat echte natuur, vindt, een beetje natuur vindt, of geen natuur vindt.

	(1) echte natuur	(2) beetje natuur	(3) geen natuur
- weidevogels			
- wild, zoals konijnen en wilde zwijnen			
- wilde planten			
- koeien en varkens			
- de wind			
- heuvels en duinen			
- mossen			
- volkstuinen			
- heidevelden			
- parken in steden			
- bruggen en viaducten			
- insecten			
- kamerplanten			
- zandpaden			
- beken en rivieren			
- akker-onkruiden			
- verlaten industrieterreinen			
- rietvelden			
- honden en katten			
- oude landhuizen			
- meren			
- stadsvogels, zoals spreeuwen en merels			
- weiland			

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

(verv.) Wilt u voor elk van de genoemde onderwerpen in het onderstaande schema aankruisen of u dat echte natuur, vindt, een beetje natuur vindt, of geen natuur vindt.

	(1) echte natuur	(2) beetje natuur	(3) geen natuur	
- schimmels				38
- de zee				39
- het landschap				40
- ruïnes				41
- particuliere tuinen				42
- bosjes en houtwallen				43
- beplanting langs wegen en sloten				44
- de zon				45
- landgoederen				46
- moerassen				47
- bossen				48
- akkers				49
				50

2. Stel: u bent als minister verantwoordelijk voor de bescherming van de natuur, en u heeft honderd miljoen gulden te verdelen. U mag dit geld verdelen over vijf verschillende soorten natuur:

- natuur in de stad
- natuur op en langs weilanden en akkers
- natuurreservaten
- natuur in recreatiegebieden
- natuur in bossen.

Hoe zou u dit geld verdelen over deze soorten natuur?
U hoeft niet aan elke categorie geld te besteden, maar u moet wel in totaal honderd miljoen gulden verdelen.

natuur in de stad	f		milj.	51L3
natuur op en langs weilanden en akkers	f		milj.	60L3
natuurreservaten	f		milj.	69L3
natuur in recreatie- gebieden	f		milj.	78L3
natuur in bossen	f		milj.	87L3

TOTAAL	f	1 0 0	milj.	96

3a.	Hieronder vindt u een lijstje met verschillende soorten natuur. Zou u aan kunnen geven welke DRIE soorten u het belangrijkste vindt?																																								
3b.	En zou u in de laatste kolom aan kunnen geven welke van deze drie u het allerbelangrijkst vindt?																																								
	<table border="1" style="margin-left: auto; margin-right: auto;"> <thead> <tr> <th style="width: 80%;"></th> <th style="width: 10%;">VRAAG 3a</th> <th style="width: 10%;">VRAAG 3b</th> </tr> <tr> <th></th> <th>drie belangrijkste soorten</th> <th>ALLER-BELANGRIJKST</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>01. parken in steden</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>02. beplanting langs wegen en sloten</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>03. bossen</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>04. groot wild, zoals herten en wilde zwijnen</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>05. weidevogels</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>06. rietvelden</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>07. meren</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>08. wilde planten</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>09. zandpaden</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>10. heidevelden</td><td></td><td></td></tr> <tr><td>11. akkers</td><td></td><td></td></tr> </tbody> </table>		VRAAG 3a	VRAAG 3b		drie belangrijkste soorten	ALLER-BELANGRIJKST	01. parken in steden			02. beplanting langs wegen en sloten			03. bossen			04. groot wild, zoals herten en wilde zwijnen			05. weidevogels			06. rietvelden			07. meren			08. wilde planten			09. zandpaden			10. heidevelden			11. akkers			(v.3a) 97L2 99L2 101L2 (v.3b) 103L2
	VRAAG 3a	VRAAG 3b																																							
	drie belangrijkste soorten	ALLER-BELANGRIJKST																																							
01. parken in steden																																									
02. beplanting langs wegen en sloten																																									
03. bossen																																									
04. groot wild, zoals herten en wilde zwijnen																																									
05. weidevogels																																									
06. rietvelden																																									
07. meren																																									
08. wilde planten																																									
09. zandpaden																																									
10. heidevelden																																									
11. akkers																																									
HET NATUURBELEID																																									
De volgende vragen gaan over het Nederlandse natuurbeleid. Het natuurbeleid van de regering heeft drie hoofddoelen: 1) het beschermen van zeldzame soorten en bijzondere gebieden 2) een ongestoorde ontwikkeling van de natuur (niet ingrijpen) 3) het bevorderen van een zo groot mogelijke verscheidenheid in de natuur. Wij willen graag weten of u deze doelen belangrijk vindt.																																									
4.	Vindt u het beschermen van zeldzame soorten en bijzondere gebieden een belangrijk doel?	zeer belangrijk ☐ 1	belangrijk ☐ 2	belangrijk noch onbelangrijk ☐ 3	onbelangrijk ☐ 4	zeer onbelangrijk ☐ 5	weet niet ☐ 7	105																																	
5.	Vindt u het ongestoord laten ontwikkelen van de natuur een belangrijk doel?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 7	106																																	
6.	Vindt u het bevorderen van een zo groot mogelijke verscheidenheid in de natuur een belangrijk doel?	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 7	107																																	
7.	Welke van de drie genoemde beleidsdoelen vindt u het <u>allerbelangrijkst</u> ?																																								
	het beschermen van zeldzame soorten en bijzondere gebieden ☐ 1							108																																	
	een ongestoorde ontwikkeling van de natuur ☐ 2																																								
	het bevorderen van zoveel mogelijk verschillende soorten natuur ☐ 3																																								
	weet niet ☐ 9																																								

8.	<p>De overheid heeft afgesproken dat grote schadelijke ingrepen in de natuur (zoals de aanleg van snelwegen of spoorlijnen) gecompenseerd moeten worden door elders grond aan te kopen om nieuwe natuur aan te leggen. Bent u het daarmee eens?</p> <p>zeer eens ☐ 1</p> <p>eens ☐ 2</p> <p>eens noch oneens ☐ 3</p> <p>oneens ☐ 4</p> <p>zeer oneens ☐ 5</p> <p>weet niet ☐ 7</p>	109																																																						

9.	<p>We geven u opnieuw honderd miljoen gulden om te besteden aan de natuur. De vorige keer hebben we u gevraagd om het geld te verdelen over verschillende soorten natuur. Nu willen we u vragen om honderd miljoen gulden te verdelen over de volgende beleidsmaatregelen.</p> <p>aankopen landbouwgrond door natuurbeschermingsorganisaties (zoals Natuurmonumenten) om natuurgebieden te creëren <input type="text" value="f"/> milj. 110L3</p> <p>financiële vergoeding voor boeren die meer rekening houden met de natuur op hun bedrijf <input type="text" value="f"/> milj. 119L3</p> <p>subsidie voor burgers om zelf de natuur te onderhouden <input type="text" value="f"/> milj. 128L3</p> <p>aanleggen recreatiegebieden met veel natuur <input type="text" value="f"/> milj. 137L3</p> <p>het onderhouden van bestaande natuurterreinen, door bijvoorbeeld dode bomen te verwijderen <input type="text" value="f"/> milj. 146L3</p> <hr/> <p>TOTAAL <input type="text" value="f 1 0 0"/> milj. 155</p>																																																							

DE MENS EN DE NATUUR																																																								

10.	<p>We willen u nu een aantal stellingen voorleggen. In hoeverre bent u het met elk van de volgende stellingen eens?</p> <table border="0"> <thead> <tr> <th></th> <th>zeer eens</th> <th>eens</th> <th>gedeeltelijk eens</th> <th>eens noch oneens</th> <th>gedeeltelijk oneens</th> <th>oneens</th> <th>zeer oneens</th> <th></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>a. Het evenwicht in de natuur is erg gevoelig en wordt gemakkelijk verstoord</td> <td>☐ 1</td> <td>☐ 2</td> <td>☐ 3</td> <td>☐ 4</td> <td>☐ 5</td> <td>☐ 6</td> <td>☐ 7</td> <td>156</td> </tr> <tr> <td>b. De mensheid maakt ernstig misbruik van de natuur</td> <td>☐ 1</td> <td>☐ 2</td> <td>☐ 3</td> <td>☐ 4</td> <td>☐ 5</td> <td>☐ 6</td> <td>☐ 7</td> <td>157</td> </tr> <tr> <td>c. Mensen moeten in harmonie leven met de natuur om zelf te kunnen overleven</td> <td>☐ 1</td> <td>☐ 2</td> <td>☐ 3</td> <td>☐ 4</td> <td>☐ 5</td> <td>☐ 6</td> <td>☐ 7</td> <td>158</td> </tr> <tr> <td>d. Mensen hoeven zich niet aan te passen aan hun natuurlijke omgeving, omdat ze deze indien nodig, opnieuw kunnen inrichten</td> <td>☐ 1</td> <td>☐ 2</td> <td>☐ 3</td> <td>☐ 4</td> <td>☐ 5</td> <td>☐ 6</td> <td>☐ 7</td> <td>159</td> </tr> <tr> <td>e. Wanneer mensen ingrijpen in de natuur heeft dat vaak rampzalige gevolgen</td> <td>☐ 1</td> <td>☐ 2</td> <td>☐ 3</td> <td>☐ 4</td> <td>☐ 5</td> <td>☐ 6</td> <td>☐ 7</td> <td>160</td> </tr> </tbody> </table>		zeer eens	eens	gedeeltelijk eens	eens noch oneens	gedeeltelijk oneens	oneens	zeer oneens		a. Het evenwicht in de natuur is erg gevoelig en wordt gemakkelijk verstoord	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	156	b. De mensheid maakt ernstig misbruik van de natuur	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	157	c. Mensen moeten in harmonie leven met de natuur om zelf te kunnen overleven	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	158	d. Mensen hoeven zich niet aan te passen aan hun natuurlijke omgeving, omdat ze deze indien nodig, opnieuw kunnen inrichten	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	159	e. Wanneer mensen ingrijpen in de natuur heeft dat vaak rampzalige gevolgen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	160	
	zeer eens	eens	gedeeltelijk eens	eens noch oneens	gedeeltelijk oneens	oneens	zeer oneens																																																	
a. Het evenwicht in de natuur is erg gevoelig en wordt gemakkelijk verstoord	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	156																																																
b. De mensheid maakt ernstig misbruik van de natuur	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	157																																																
c. Mensen moeten in harmonie leven met de natuur om zelf te kunnen overleven	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	158																																																
d. Mensen hoeven zich niet aan te passen aan hun natuurlijke omgeving, omdat ze deze indien nodig, opnieuw kunnen inrichten	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	159																																																
e. Wanneer mensen ingrijpen in de natuur heeft dat vaak rampzalige gevolgen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	160																																																

(verv.) In hoeverre bent u met elk van de volgende stellingen eens?										
		zeer eens	eens	gedeeltelijk eens	eens noch oneens	gedeeltelijk oneens	oneens	zeer oneens		
f.	Mensen hebben het recht de natuurlijke omgeving te veranderen om in hun behoeften te voorzien	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	161	
g.	De mensheid is gemaakt om te heersen over de rest van de natuur	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	162	
h.	De mens heeft niet het recht om de natuur te veranderen door middel van genetische manipulatie	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	163	
i.	Het veranderen van de omgeving ten behoeve van de mens veroorzaakt vaak serieuze problemen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	164	
									165	
KENNIS VAN DE NATUUR										
11.	Voor dit onderzoek is het belangrijk om te weten hoeveel kennis de Nederlandse bevolking heeft van de natuur. Daarom willen wij u nu een aantal vragen voorleggen over de natuur. Sommige vragen zult u misschien niet weten; u kunt dan gewoon het hokje 'weet niet' aankruisen.									
11a.	In en op dode bomen, die al enige jaren op de grond liggen, leven weinig planten en dieren. Is dat volgens u waar of niet waar?									
	waar	☐ 1								166
	niet waar	☐ 2								
	weet niet	☐ 7								
11b.	De afgelopen jaren is een aantal in Nederland uitgestorven diersoorten opnieuw uitgezet. Welke van de volgende diersoorten zijn de afgelopen jaren volgens u opnieuw uitgezet? (U KUNT MEERDERE ANTWOORDEN AANKRUISEN)									
	egels	☐ 1								167
	bevers	☐ 1								168
	wilde zwijnen	☐ 1								169
	edelherten	☐ 1								170
	Schotse hooglanders	☐ 1								171
	zilverreigers	☐ 1								172
	ooievaars	☐ 1								173
	raven	☐ 1								174
	otters	☐ 1								175
	weet niet	☐ 1								176
									177	

11c.	Het aantal roofvogels in Nederland is de afgelopen jaren aanzienlijk toegenomen. Weet u waardoor dat komt?																									
	beter bosbeheer ☐ 1 plaatsing van nestkasten ☐ 2 verbod op sommige giftige bestrijdingsmiddelen ☐ 3 meer bomen en struiken langs weilanden ☐ 4 weet niet ☐ 7	178																								
11d.	Eén van de volgende planten komt <u>niet</u> voor in het bos. Weet u welke dat is?																									
	pinksterbloem ☐ 1 lelietje der dalen ☐ 2 kamperfoelie ☐ 3 braam ☐ 4 weet niet ☐ 7	179																								
VERANDERINGEN IN DE NATUUR																										
12a.	Is de toestand van de natuur bij u in de woonomgeving, dus in de wijk of het dorp, de afgelopen vijf tot tien jaar nog veranderd?																									
	ja, heel veel (NAAR VRAAG 12b) . . . ☒ 1 ja, enigszins (NAAR VRAAG 12b) . . . ☒ 2 nee, niet of nauwelijks . (NAAR VRAAG 13a) . . . ☐ 3 weet niet (NAAR VRAAG 13a) . . . ☐ 7	180																								
12b.	Wat is er veranderd? (U KUNT MEERDERE ANTWOORDEN AANKRUISEN)																									
	<table border="1" style="margin-left: auto; margin-right: auto;"> <thead> <tr> <th style="width: 80%;"></th> <th style="width: 10%;">(1) meer/ beter</th> <th style="width: 10%;">(2) minder/ slechter</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>- hoeveelheid bomen en planten</td> <td style="text-align: center;">20</td> <td style="text-align: center;">47</td> </tr> <tr> <td>- gezondheid van bomen en planten</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>- vogels</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>- drukte</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>- afval/zwerfvuil</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>- verzorging/onderhoud van de natuur</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>- de variatie in de natuur</td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		(1) meer/ beter	(2) minder/ slechter	- hoeveelheid bomen en planten	20	47	- gezondheid van bomen en planten			- vogels			- drukte			- afval/zwerfvuil			- verzorging/onderhoud van de natuur			- de variatie in de natuur			181 182 183 184 185 186 187 188
	(1) meer/ beter	(2) minder/ slechter																								
- hoeveelheid bomen en planten	20	47																								
- gezondheid van bomen en planten																										
- vogels																										
- drukte																										
- afval/zwerfvuil																										
- verzorging/onderhoud van de natuur																										
- de variatie in de natuur																										

13a.	Is de natuur op en langs weilanden en akkers bij u in de regio de afgelopen vijf tot tien jaar nog veranderd?		
	ja, heel veel (NAAR VRAAG 13b) . . . ☒ 1	189	
	ja, enigszins (NAAR VRAAG 13b) . . . ☒ 2		
	nee, niet of nauwelijks . (NAAR VRAAG 14a) . . . ☒ 3		
	weet niet (NAAR VRAAG 14a) . . . ☐ 7		
13b.	Wat is er veranderd? (U KUNT MEERDERE ANTWOORDEN AANKRUISEN)		
		(1) meer/ beter	(2) minder/ slechter
	- hoeveelheid bomen en planten		
	- gezondheid van bomen en planten		
	- vogels		
	- drukte		
	- afval/zwerfvuil		
	- verzorging/onderhoud van de natuur		
	- de variatie in de natuur		
			190
			191
			192
			193
			194
			195
			196
			197
14a.	Is de natuur in natuurgebieden, zoals bossen, heide of duinen, in die periode bij u in de regio nog veranderd?		
	ja, heel veel (NAAR VRAAG 14b) . . . ☐ 1	198	
	ja, enigszins (NAAR VRAAG 14b) . . . ☐ 2		
	nee, niet of nauwelijks . (NAAR VRAAG 15a) . . . ☐ 3		
	weet niet (NAAR VRAAG 15a) . . . ☐ 7		
14b.	Wat is er veranderd? (U KUNT MEERDERE ANTWOORDEN AANKRUISEN)		
		(1) meer/ beter	(2) minder/ slechter
	- hoeveelheid bomen en planten		
	- gezondheid van bomen en planten		
	- vogels		
	- drukte		
	- afval/zwerfvuil		
	- verzorging/onderhoud van de natuur		
	- de variatie in de natuur		
			199
			200
			201
			202
			203
			204
			205
			206
15a.	Heeft u weleens geprotesteerd tegen de voorgenomen aantasting van een bestaand natuurgebied?		
	ja (NAAR VRAAG 15b) . . . ☐ 1	207	
	nee (NAAR VRAAG 16) . . . ☐ 2		

15b.	Wat voor protest was dat? (U KUNT MEERDERE ANTWOORDEN AANKRUISEN)	brieven schrijven ☐ 1 bezwaarschrift indienen ☐ 1 petitie ondertekenen ☐ 1 politiek beïnvloeden ☐ 1 deelnemen aan demonstratie voor natuurbehoud ☐ 1	208 209 210 211 212
213			
16.	Als er in uw omgeving een <u>bestaand natuurgebied bedreigd wordt</u> door bijvoorbeeld de aanleg van een nieuwe weg of een nieuwe woonwijk, zou u daar tegen protesteren?	ja, ik zou zeker protesteren ☐ 1 ik zou misschien protesteren ☐ 2 ik zou waarschijnlijk niet protesteren . . . ☐ 3 ik zou zeker niet protesteren ☐ 4	214
17.	Als er in uw omgeving een <u>nieuw natuurgebied aangelegd zou worden</u> , zou u daar tegen protesteren?	ja, ik zou zeker protesteren ☐ 1 ik zou misschien protesteren ☐ 2 ik zou waarschijnlijk niet protesteren . . . ☐ 3 ik zou zeker niet protesteren ☐ 4	215
18a.	Bent u bereid om ter wille van de natuur meer belasting te betalen?	ja, zeer zeker wel . . . (NAAR VRAAG 18b) . ☐ 1 ja, waarschijnlijk wel. . (NAAR VRAAG 18b) . ☐ 2 misschien (NAAR VRAAG 18b) . ☐ 3 nee, waarschijnlijk niet. (NAAR VRAAG 19) . . ☐ 4 nee, zeer zeker niet . . (NAAR VRAAG 19) . . ☐ 5	216
18b.	Hoeveel zou u bereid zijn om per jaar aan extra belasting te betalen voor het beschermen en uitbreiden van de natuur?	<input style="width: 100px; height: 20px;" type="text"/>	217L5

19.	<p>Bent u bereid om meer te betalen voor landbouwproducten, zoals vlees en groente, als hierdoor de boeren meer natuur op hun land kunnen bewaren?</p> <p>ja, zeer zeker wel ☐ 1</p> <p>ja, waarschijnlijk wel ☐ 2</p> <p>misschien ☐ 3</p> <p>nee, waarschijnlijk niet ☐ 4</p> <p>nee, zeer zeker niet ☐ 5</p>	222																																																																																											
DE FUNCTIES VAN DE NATUUR																																																																																													
20.	<p>Mensen vinden natuur om verschillende redenen belangrijk. Hieronder staat een aantal van die redenen genoemd. Kunt u aangeven in hoeverre u de genoemde redenen belangrijk vindt?</p> <table border="0" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="width: 80%;"></th> <th style="width: 5%; text-align: center;">zeer be- langrijk</th> <th style="width: 5%; text-align: center;">be- langrijk</th> <th style="width: 5%; text-align: center;">belangrijk noch onbe- langrijk</th> <th style="width: 5%; text-align: center;">onbe- langrijk</th> <th style="width: 5%; text-align: center;">zeer onbe- langrijk</th> <th style="width: 5%;"></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1. De natuur is belangrijk om te kunnen genieten van de planten en de dieren</td> <td style="text-align: center;">☐ 1</td> <td style="text-align: center;">☐ 2</td> <td style="text-align: center;">☐ 3</td> <td style="text-align: center;">☐ 4</td> <td style="text-align: center;">☐ 5</td> <td style="text-align: right;">223</td> </tr> <tr> <td>2. De natuur is belangrijk omdat er geld mee verdiend kan worden</td> <td style="text-align: center;">☐ 1</td> <td style="text-align: center;">☐ 2</td> <td style="text-align: center;">☐ 3</td> <td style="text-align: center;">☐ 4</td> <td style="text-align: center;">☐ 5</td> <td style="text-align: right;">224</td> </tr> <tr> <td>3. De natuur is belangrijk omdat ik mij daar kan ontspannen</td> <td style="text-align: center;">☐ 1</td> <td style="text-align: center;">☐ 2</td> <td style="text-align: center;">☐ 3</td> <td style="text-align: center;">☐ 4</td> <td style="text-align: center;">☐ 5</td> <td style="text-align: right;">225</td> </tr> <tr> <td>4. De natuur is belangrijk omdat het bestuderen van planten en dieren een boeiende vrijetijdsbesteding is</td> <td style="text-align: center;">☐ 1</td> <td style="text-align: center;">☐ 2</td> <td style="text-align: center;">☐ 3</td> <td style="text-align: center;">☐ 4</td> <td style="text-align: center;">☐ 5</td> <td style="text-align: right;">226</td> </tr> <tr> <td>5. De natuur is belangrijk voor de gezondheid, bijvoorbeeld door schonere lucht</td> <td style="text-align: center;">☐ 1</td> <td style="text-align: center;">☐ 2</td> <td style="text-align: center;">☐ 3</td> <td style="text-align: center;">☐ 4</td> <td style="text-align: center;">☐ 5</td> <td style="text-align: right;">227</td> </tr> <tr> <td>6. We zijn het aan onze kinderen verplicht om de natuur te beschermen</td> <td style="text-align: center;">☐ 1</td> <td style="text-align: center;">☐ 2</td> <td style="text-align: center;">☐ 3</td> <td style="text-align: center;">☐ 4</td> <td style="text-align: center;">☐ 5</td> <td style="text-align: right;">228</td> </tr> <tr> <td>7. De natuur is belangrijk voor de recreatie</td> <td style="text-align: center;">☐ 1</td> <td style="text-align: center;">☐ 2</td> <td style="text-align: center;">☐ 3</td> <td style="text-align: center;">☐ 4</td> <td style="text-align: center;">☐ 5</td> <td style="text-align: right;">229</td> </tr> <tr> <td>8. De natuur is belangrijk omdat zij mooi is</td> <td style="text-align: center;">☐ 1</td> <td style="text-align: center;">☐ 2</td> <td style="text-align: center;">☐ 3</td> <td style="text-align: center;">☐ 4</td> <td style="text-align: center;">☐ 5</td> <td style="text-align: right;">230</td> </tr> <tr> <td>9. De natuur is belangrijk omdat het ons herinnert aan de oorsprong van het leven</td> <td style="text-align: center;">☐ 1</td> <td style="text-align: center;">☐ 2</td> <td style="text-align: center;">☐ 3</td> <td style="text-align: center;">☐ 4</td> <td style="text-align: center;">☐ 5</td> <td style="text-align: right;">231</td> </tr> <tr> <td>10. De natuur is belangrijk voor de wetenschap, bijvoorbeeld als bron van medicijnen</td> <td style="text-align: center;">☐ 1</td> <td style="text-align: center;">☐ 2</td> <td style="text-align: center;">☐ 3</td> <td style="text-align: center;">☐ 4</td> <td style="text-align: center;">☐ 5</td> <td style="text-align: right;">232</td> </tr> <tr> <td>11. De natuur is belangrijk voor de landbouw</td> <td style="text-align: center;">☐ 1</td> <td style="text-align: center;">☐ 2</td> <td style="text-align: center;">☐ 3</td> <td style="text-align: center;">☐ 4</td> <td style="text-align: center;">☐ 5</td> <td style="text-align: right;">233</td> </tr> <tr> <td>12. De natuur is belangrijk van zichzelf, ook los van het belang voor de mens</td> <td style="text-align: center;">☐ 1</td> <td style="text-align: center;">☐ 2</td> <td style="text-align: center;">☐ 3</td> <td style="text-align: center;">☐ 4</td> <td style="text-align: center;">☐ 5</td> <td style="text-align: right;">234 235</td> </tr> </tbody> </table>		zeer be- langrijk	be- langrijk	belangrijk noch onbe- langrijk	onbe- langrijk	zeer onbe- langrijk		1. De natuur is belangrijk om te kunnen genieten van de planten en de dieren	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	223	2. De natuur is belangrijk omdat er geld mee verdiend kan worden	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	224	3. De natuur is belangrijk omdat ik mij daar kan ontspannen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	225	4. De natuur is belangrijk omdat het bestuderen van planten en dieren een boeiende vrijetijdsbesteding is	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	226	5. De natuur is belangrijk voor de gezondheid, bijvoorbeeld door schonere lucht	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	227	6. We zijn het aan onze kinderen verplicht om de natuur te beschermen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	228	7. De natuur is belangrijk voor de recreatie	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	229	8. De natuur is belangrijk omdat zij mooi is	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	230	9. De natuur is belangrijk omdat het ons herinnert aan de oorsprong van het leven	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	231	10. De natuur is belangrijk voor de wetenschap, bijvoorbeeld als bron van medicijnen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	232	11. De natuur is belangrijk voor de landbouw	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	233	12. De natuur is belangrijk van zichzelf, ook los van het belang voor de mens	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	234 235	
	zeer be- langrijk	be- langrijk	belangrijk noch onbe- langrijk	onbe- langrijk	zeer onbe- langrijk																																																																																								
1. De natuur is belangrijk om te kunnen genieten van de planten en de dieren	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	223																																																																																							
2. De natuur is belangrijk omdat er geld mee verdiend kan worden	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	224																																																																																							
3. De natuur is belangrijk omdat ik mij daar kan ontspannen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	225																																																																																							
4. De natuur is belangrijk omdat het bestuderen van planten en dieren een boeiende vrijetijdsbesteding is	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	226																																																																																							
5. De natuur is belangrijk voor de gezondheid, bijvoorbeeld door schonere lucht	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	227																																																																																							
6. We zijn het aan onze kinderen verplicht om de natuur te beschermen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	228																																																																																							
7. De natuur is belangrijk voor de recreatie	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	229																																																																																							
8. De natuur is belangrijk omdat zij mooi is	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	230																																																																																							
9. De natuur is belangrijk omdat het ons herinnert aan de oorsprong van het leven	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	231																																																																																							
10. De natuur is belangrijk voor de wetenschap, bijvoorbeeld als bron van medicijnen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	232																																																																																							
11. De natuur is belangrijk voor de landbouw	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	233																																																																																							
12. De natuur is belangrijk van zichzelf, ook los van het belang voor de mens	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	234 235																																																																																							
21a.	<p>Welke drie functies van de natuur uit bovenstaande lijst vindt u het belangrijkste?</p> <p style="text-align: right;">nummers: ☐ ☐ ☐</p>	236L2 238L2 240L2																																																																																											
21b.	<p>En welke van deze drie vindt u het <u>allerbelangrijkst</u>?</p> <p style="text-align: right;">nummer: ☐</p>	242L2																																																																																											

22a.	<p>Vindt u dat in natuurgebieden op dieren gejaagd mag worden?</p> <p>ja, vrij jagen (NAAR VRAAG 23a) . ☐ 1</p> <p>alleen jagen onder bepaalde condities . . . (NAAR VRAAG 22b) . ☐ 2</p> <p>verboden te jagen (NAAR VRAAG 23a) . ☐ 3</p>	244
22b.	<p>Onder welke condities vindt u jagen op bepaalde diersoorten in natuurgebieden geoorloofd?</p> <p>alleen als zeldzame diersoorten bedreigd worden door grote aantallen andere dieren . . ☐ 1</p> <p>alleen als de dieren schadelijk zijn voor de landbouw ☐ 2</p> <p>alleen 'plezierjacht' voor een beperkt aantal dieren ☒ 3</p>	245
23a.	<p>Verricht u zelf weleens vrijwilligerswerk voor de natuur of het landschap?</p> <p>ja (NAAR VRAAG 23b) . ☐ 1</p> <p>nee (NAAR VRAAG 24) . ☐ 2</p>	246
23b.	<p>Wat voor vrijwilligerswerk doet u? (U KUNT MEERDERE ANTWOORDEN AANKRUISEN)</p> <p>natuur of landschap onderhouden (bijvoorbeeld bomen knotten) ☐ 1</p> <p>weidevogelbescherming ☐ 1</p> <p>inventarisatie van dier- of plantensoorten. . ☐ 1</p> <p>geven van excursies/rondleidingen door de natuur (bijvoorbeeld als natuurgids) . . . ☐ 1</p> <p>geven van lezingen over de natuur ☐ 1</p> <p>andere vormen van natuureducatie ☐ 1</p> <p>bestuurlijk werk voor een natuurorganisatie . ☐ 1</p> <p>politieke beïnvloeding ☐ 1</p> <p>anders, namelijk: ☐ 1</p>	<p>247</p> <p>248</p> <p>249</p> <p>250</p> <p>251</p> <p>252</p> <p>253</p> <p>254</p> <p>255- 265</p> <p>266</p>

24.	Wij willen u nog eenmaal een aantal stellingen voorleggen. In hoeverre bent u het met elk van de volgende stellingen eens?						
		zeer eens	eens	eens noch oneens	oneens	zeer oneens	
	a) Afgesloten natuurgebieden, niet toegankelijk voor recreatie, mogen wat mij betreft verkocht worden en voor andere doeleinden gebruikt worden	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	267
	b) Ik vind dat de mens moreel verplicht is om alle planten- en diersoorten zoveel mogelijk te beschermen.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	268
	c) Alle natuurgebieden zouden toegankelijk moeten zijn voor bezoekers	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	269
	d) De natuur bezorgt mij soms overlast	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	270
	e) Stukken natuur die geen enkele betekenis hebben voor de mens hoeven wat mij betreft niet voor veel geld beschermd te worden	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	271
	f) Genetische manipulatie van planten of dieren moet verboden worden	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	272
	g) Echte natuur is natuur waar de invloed van de mens volledig afwezig is	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	273
	h) In natuurgebieden moet het wild in strenge winters bijgevoerd worden als de dieren anders verhongeren	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	274
	i) Sommige natuur ervaar ik als bedreigend voor mensen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	275
							276
De voorgaande vragen gingen steeds over de <u>natuur</u> . Aan het eind van deze vragenlijst willen we u nog twee vragen stellen over het <u>milieu</u> .							
25.	Vindt u de toestand van het <u>milieu</u> in Nederland goed, redelijk, of slecht?						
	zeer goed	☐ 1					277
	goed	☐ 2					
	redelijk	☐ 3					
	slecht	☐ 4					
	zeer slecht	☐ 5					
26.	Bent u het eens of oneens met de volgende uitspraak:						
	'We maken ons te veel zorgen over de toestand van het milieu'.						
	helemaal mee eens	☐ 1					278
	enigszins mee eens	☐ 2					
	eens noch oneens	☐ 3					
	enigszins mee oneens	☐ 4					
	helemaal mee oneens	☐ 5					

TOT SLOT NOG ENKELE ALGEMENE VRAGEN		
27a.	<p>Heeft u op dit moment een betaalde baan?</p> <p>ja (NAAR VRAAG 27b) . . ☐ 1</p> <p>nee (NAAR VRAAG 28) . . ☐ 2</p>	279
27b.	<p>In welke sector bent u werkzaam?</p> <p>(INDIEN U IN MEER DAN ÉÉN SECTOR WERKZAAM BENT, VULT U DAN DE SECTOR IN WAAR U DE MEESTE UREN IN WERKT)</p> <p>overheid ☐ 1</p> <p>bedrijfsleven ☐ 2</p> <p>agrarische sector ☐ 3</p> <p>zorgsector ☐ 4</p> <p>onderwijs ☐ 5</p> <p>zelfstandige/vrije sector ☐ 6</p> <p>overig ☐ 7</p>	280
28.	<p>Zou u hieronder willen aankruisen in welke inkomenscategorie het <u>totaal</u> van het huidige netto maandinkomen van <u>alle</u> leden van uw huishouden valt.</p> <p>minder dan f 500,= netto ☐ 1</p> <p>f 500,= tot f 1.500,= ☐ 2</p> <p>f 1.500,= tot f 2.500,= ☐ 3</p> <p>f 2.500,= tot f 3.500,= ☐ 4</p> <p>f 3.500,= tot f 4.500,= ☐ 5</p> <p>meer dan f 4.500,= netto ☐ 6</p>	281
29.	<p>Wat is uw leeftijd?</p> <p><input type="text"/> jaar</p>	282L2
30.	<p>Bent u man of vrouw?</p> <p>man ☐ 1</p> <p>vrouw ☐ 2</p>	284
<p>HARTELIJK DANK VOOR UW MEDEWERKING.</p>		